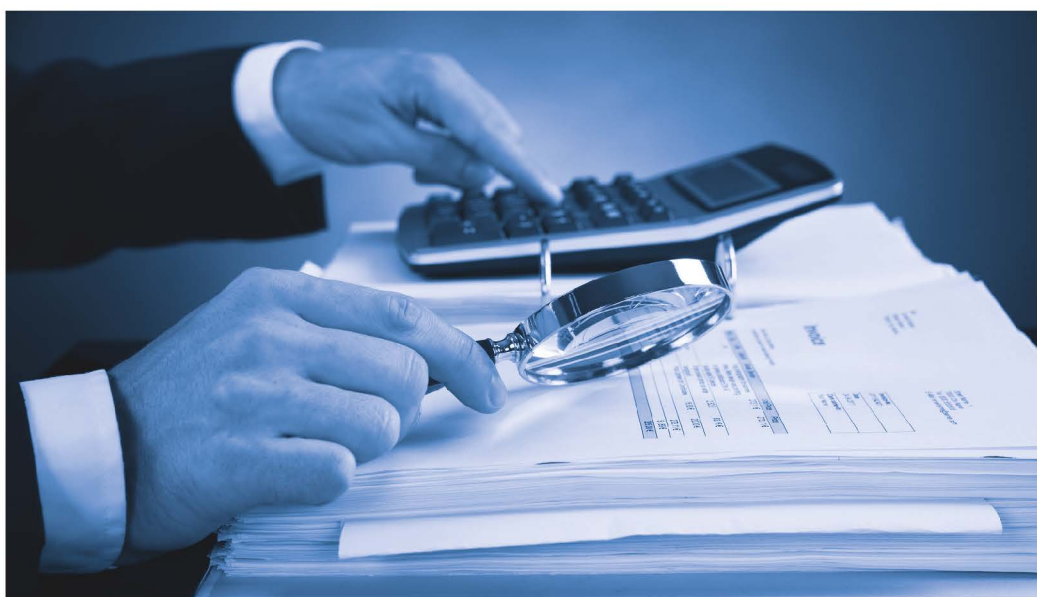

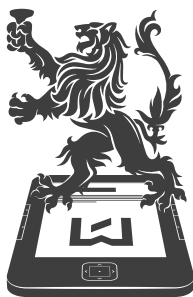
Finanse

Podatek dochodowy odroczony w procesie rewizji sprawozdania finansowego

Agnieszka Wencel, Tomasz Koniarski

Podatek dochodowy odroczony w procesie rewizji sprawozdania finansowego

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Finanse

Podatek dochodowy odroczony w procesie rewizji sprawozdania finansowego

Agnieszka Wencel, Tomasz Koniarski

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2016

Agnieszka Wencel – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

Tomasz Koniarski – praktyk z zakresu rachunkowości, absolwent Katedry Rachunkowości
Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego

RECENZENT

Bogusława Bek-Gaik

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Katarzyna Zajączkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Katarzyna Zajączkowska

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Wojciechowska

PROJEKT OKŁADKI

Stämpfli Polska Sp. z o.o.

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Shutterstock.com

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Authors, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie
niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07275.16.0.M

Ark. druk. 9,5

ISBN 978-83-8088-609-4

e-ISBN 978-83-8088-610-0

<https://doi.org/10.18778/8088-610-0>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

WSTĘP	7
ROZDZIAŁ 1	
ZASADY SPORZĄDZANIA I REWIZJI SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO W ŚWIETLE POLSKIEGO PRAWA BILANSOWEGO	11
1.1. Istota, funkcje i zasady nadrzędne systemu rachunkowości	11
1.2. Istota, zakres i zasady sporządzania sprawozdania finansowego	18
1.3. Etapy, zasady i procedury rewizji sprawozdań finansowych	20
ROZDZIAŁ 2	
ZASADY UZNAWANIA PRZYCHODÓW I KOSZTÓW W WYNIKU FINANSOWYM I DOCHODZIE	29
2.1. Wynik finansowy a wynik podatkowy	29
2.2. Przychody i koszty w prawie bilansowym	38
2.3. Przychody i koszty w prawie podatkowym	40
ROZDZIAŁ 3	
PODATEK DOCHODOWY ODRO CZONY – ISTOTA I ZASADY USTALANIA	45
3.1. Podatek odroczonej jako skutek alokacji podatku dochodowego	45
3.2. Ogólne zasady ustalania odroczonego podatku dochodowego	51
3.3. Aspekt pieniężny i memoriałowy podatku dochodowego odroczonego	66
ROZDZIAŁ 4	
SZCZEGÓLNE PRZYCZYNY UZNAWANIA ODRO CZONEGO PODATKU DOCHODOWEGO W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI	77
4.1. Środki trwałe	77
4.2. Wartości niematerialne i prawne	96
4.3. Leasing według prawa bilansowego i podatkowego	103
4.4. Rezerwy i rozliczenia międzyokresowe bierne	106
4.5. Należności niefinansowe	111

ROZDZIAŁ 5	
ODRO CZONY PODATEK DOCHODOWY W PROCESIE PROCEDUR AUDYTOWYCH – ILUSTRACJA PRAKTYCZNA	119
5.1. Analiza odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w sprawozdaniu finansowym	119
5.2. Procedury audytowe dotyczące odroczonego podatku dochodowego – propozycje własne	132
5.3. Wnioski końcowe i rekomendacje	140
ZAKOŃCZENIE	143
BIBLIOGRAFIA	145
SPIS TABEL	149
SPIS RYSUNKÓW	151

Wstęp

Źródłem informacji o kondycji finansowej oraz dokonaniach jednostki jest wiarygodne sprawozdanie finansowe, które powinno odzwierciedlać jej rzeczywistą sytuację ekonomiczną. Wiarygodność sprawozdań finansowych zależy od wielu czynników, wśród których za najważniejsze można uznać jasne i spójne zasady rachunkowości przyjęte przez przedsiębiorstwo, a wyrażone w jego polityce rachunkowości. Polityka ta obejmuje zarówno zasady klasyfikacji i pomiaru zdarzeń gospodarczych zachodzących w przedsiębiorstwie, jak i zasady prezentacji informacji w jego sprawozdaniach finansowych.

Jedną z kategorii ekonomicznych ujawnianych w sprawozdaniach finansowych jest podatek dochodowy odroczonego. Pomiar podatku dochodowego odroczonego i wycena pozycji bilansowych z niego wynikających są – z punktu widzenia zasad rachunkowości – skomplikowane. W Polsce, kraju, w którym obowiązuje autonomia prawa bilansowego i podatkowego, wartości uznane przez przepisy podatku dochodowego i regulacje rachunkowości znacząco się różnią. W efekcie w sprawozdaniu finansowym jest ujmowany podatek dochodowy bieżący, którego wartość ustala się zgodnie z regulacjami prawa podatkowego, nierespektującego takich zasad prawa bilansowego jak zasada ostrożnej wyceny, memoriału, współmierności czy wyższości treści nad formą. Aby zasady rachunkowości były w pełni przestrzegane, również w zakresie podatku dochodowego, wprowadzono kategorię podatku dochodowego odroczonego. Jego znaczenie jest tym większe, im większe są różnice między systemem rachunkowości a przepisami podatku dochodowego. Podatek dochodowy odroczonego umożliwia jednocześnie rzetelny pomiar wyniku finansowego oraz ustalenie prawidłowej wartości pozycji bilansowych (aktywów i zobowiązań z tytułu podatku dochodowego), eliminując w ten sposób wpływ na sprawozdanie finansowe – odmiennych od zasad rachunkowości – regulacji prawa podatkowego.

Główną grupą interesariuszy¹, którym zależy na tym, aby pomiar i prezentacja podatku dochodowego odroczonego były rzetelne i wiarygodne, a udostępniana informacja – kompletna i przejrzysta, są inwestorzy. Dla nich podstawowym gwarantem rzetelności i wiarygodności sprawozdań finansowych jest pozytywna opinia biegłego rewidenta, ponieważ jako osoba zaufania publicznego potwierdza on prawdziwość kwot zawartych w sprawozdaniu. Opinia rewidenta daje pewność, że sprawozdanie rzetelnie przedstawia sytuację finansową badanej jednostki. Rewizja finansowa warunkuje zatem bezpieczeństwo obrotu gospodarczego oraz pozwala inwestorom zmniejszyć ryzyko lokowania kapitału.

Jednostki gospodarcze powinny być w stanie identyfikować przyczyny powstawania podatku dochodowego odroczonego i prawidłowo ustalać jego wartość, a biegły rewident – sprawdzać kompletność i wycenę odroczonego podatku dochodowego za pomocą odpowiednich technik badania. Warunkiem tego jest pełne zrozumienie istoty ekonomicznej podatku dochodowego odroczonego z perspektywy nadrzędnych zasad rachunkowości. Pomiar podatku dochodowego odroczonego nie jest bowiem możliwy bez umiejętności prawidłowej identyfikacji jego przyczyn, czyli różnic przejściowych, te zaś wymagają szczegółowej i pogłębionej wiedzy zarówno z dziedziny prawa bilansowego, jak i prawa podatkowego. Z punktu widzenia rewizji finansowej podatek dochodowy odroczone jest niełatwy do weryfikacji, przede wszystkim dlatego, że stanowi konsekwencje zmian wartości wielu innych kategorii aktywów i zobowiązań, a także ze względu na wielość możliwych różnic w uznawaniu przychodów i kosztów przez prawo bilansowe oraz prawo podatkowe. Niewątpliwie przyjęcie przez biegłego rewidenta określonych procedur badania podatku dochodowego odroczonego pozwala zweryfikować prawidłowość jego obliczania.

Podatek dochodowy był przedmiotem licznych opracowań, w których analizowano różne jego aspekty (por. m.in.: Walińska, 2004b; Gierusz, 2005; Wencel, 2012). W niniejszej monografii przedstawiono to zagadnienie z punktu widzenia rewizji sprawozdań finansowych, co stanowi perspektywę badawczą nieczęsto spotykaną w opracowaniach naukowych dotyczących podatku dochodowego.

Celem niniejszej monografii jest zaprezentowanie istoty ekonomicznej podatku dochodowego odroczonego jako przedmiotu rewizji finansowej w kontekście nadrzędnych zasad rachunkowości. W tym celu scharakteryzowano wybrane, najistotniejsze przyczyny rozpoznawania

1 Przez interesariuszy rozumie się wszystkie grupy podmiotów zainteresowane informacjami udostępnianymi przez przedsiębiorstwa w raportach finansowych.

aktywów i rezerw z tytułu podatku dochodowego odroczonego, a także zaproponowano określone procedury audytowe ułatwiające weryfikację tych pozycji sprawozdawczych.

Metody badawcze wykorzystane przy opracowaniu niniejszej monografii to: metoda badania dokumentów – polegająca na analizie regulacji prawnych, metoda analizy literatury – wykorzystana do prezentacji opracowań innych autorów, metoda analizy przypadków wykorzystana do analizy sprawozdań finansowych wybranych spółek giełdowych.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym omówiono podstawowe zasady rachunkowości, które muszą być przestrzegane przez jednostki prowadzące księgi rachunkowe, oraz funkcje, jakie współcześnie pełni system rachunkowości. Opisano też istotę sprawozdania finansowego, wskazując, które jednostki podlegają obowiązkowi badania przez biegłego rewidenta. Następnie przedstawiono cele i funkcje rewizji finansowej oraz scharakteryzowano poszczególne etapy rewizji sprawozdania finansowego.

W drugim rozdziale skoncentrowano się na rozbieżnościach w pomiarze wyniku finansowego i dochodu podatkowego jako przyczynach identyfikacji różnic przejściowych stanowiących podstawę rozpoznania podatku dochodowego odroczonego. Zaprezentowano także ogólne relacje prawa bilansowego i prawa podatkowego w Polsce wraz z zasadami pomiaru przychodów i kosztów zgodnego z regulacjami rachunkowości i przepisami podatku dochodowego.

Rozdział trzeci to syntetyczna klasyfikacja metod i sposobów alokacji skutków podatkowych zdarzeń gospodarczych. Objasniono w nim istotę ekonomiczną aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego, zwracając uwagę na ich aspekt pieniężny i memoriałowy, który jest kluczowy dla zrozumienia informacji prospektywnej płynącej ze sprawozdania finansowego.

W rozdziale czwartym omówiono wybrane pozycje bilansowe, których wycena – początkowa, w trakcie okresu sprawozdawczego i bilansowa – jest odmienna w rachunkowości i prawie podatkowym. Opisano w nim przyczyny powstawania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego dla: środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, aktywów i zobowiązań wynikających z umów leasingowych, rezerw i rozliczeń międzyokresowych biernych oraz należności niefinansowych².

2 Przedstawiono przyczyny najczęściej występujące w polskiej praktyce gospodarczej zarówno w przedsiębiorstwach sektora małych i średnich przedsiębiorstw, jak i w dużych podmiotach gospodarczych.

Ostatni rozdział zawiera wyniki analizy sprawozdań finansowych wybranych spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie pod kątem zawartych w nich informacji dotyczących odroczonego podatku dochodowego. Prześlędzono przyczyny powstawania odroczonego podatku wskazując, które z nich są kluczowe dla wyniku finansowego spółek oraz które przyczyny mają największy wpływ na prezentowane aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Następnie w odniesieniu do zidentyfikowanych przyczyn rozbieżności między wynikiem finansowym a dochodem podatkowym opisano podstawowe czynności rewizji finansowej, jakie biegły rewident powinien wykonać podczas badania odroczonego podatku dochodowego.

Proponowane rozwiązania bazują na wiedzy i doświadczeniu zawodowym autorów i są efektem analizy praktyki rachunkowości polskich podmiotów gospodarczych. W pracy wykorzystano literaturę z zakresu finansów, rachunkowości oraz regulacje prawa bilansowego i podatkowego obowiązujące w polskiej praktyce gospodarczej.

Rozdział 1

Zasady sporządzania i rewizji sprawozdania finansowego w świetle polskiego prawa bilansowego

1.1. Istota, funkcje i zasady nadrzędne systemu rachunkowości

System rachunkowości jest powszechnie uznawany za system informacyjny, dzięki któremu można gromadzić i przetwarzać dane dotyczące operacji gospodarczych i procesów ekonomicznych zachodzących w podmiotach gospodarujących. System ten odzwierciedla przebieg prowadzonej działalności gospodarczej i służy jego ocenie.

Do początku XX wieku podkreślano przede wszystkim ewidencyjny aspekt rachunkowości, jednak z czasem akcent przesunął się na jej funkcję informacyjną i pomiarową. Rosło bowiem znaczenie sprawozdań finansowych i raportów wewnętrznych jako źródła informacji dla inwestorów, kredytodawców i innych wierzycieli w przypadku podejmowania przez nich decyzji o alokacji zasobów finansowych do przedsiębiorstw, a także na potrzeby zarządzania przedsiębiorstwami. Współcześnie istotę i rolę rachunkowości jako praktyki postrzega się dwojako: po pierwsze w ujęciu narzędziowym albo proceduralnym, po drugie – podkreślając jej rolę społeczną, tj. jako systemu o wzajemnych relacjach z otoczeniem organizacyjnym i społecznym (Szychta, 2015, s. 24).

We współczesnej literaturze przedmiotu polscy autorzy podawali wiele definicji rachunkowości (jako dziedziny praktycznej), określając jej przedmiot oraz akcentując różne funkcje. Jedną z pierwszych definicji rachunkowości, uwypuklającą jej funkcję perspektywną, stworzyła E. Burzym (1993, s. 7): „Rachunkowość można zdefiniować jako uniwersalny, elastyczny, podmiotowy, zdeterminowany metodą bilansową – a zorientowany na potrzeby racjonalnego zarządzania i rozrachunku

odpowiedzialności – system informacyjno-kontrolny, którego przedmiotem jest skierowana retrospektywnie i prospektywnie identyfikacja, pomiar, analiza zjawisk gospodarczych i komunikowanie o tych zjawiskach oraz występujących między nimi relacjach w zakresie całokształtu wartościowo wymiernej działalności gospodarczej podmiotu, tj. realizowanych przez podmiot w powiązaniu z otoczeniem procesów obejmujących: powstawanie, przepływ i podział wartości materialnych oraz wynikające stąd rozrachunki z innymi podmiotami gospodarczymi”. Według E. Burzym system rachunkowości odznacza się:

- zdolnością adaptacji do specyficznych warunków działania podmiotu gospodarczego;
- zdolnością do równoczesnego pełnienia różnych funkcji oraz realizacji różnych zadań wyodrębnionych szczegółowo w ramach celu ogólnego;
- przydatnością do wykorzystania w tworzeniu liczbowego obrazu opartego zarówno na wielkościach rzeczywistych, jak i przewidywanych;
- zdolnością dostosowania się do różnych technik i form ewidencji.

Z kolei podając definicję za M. Dobiją (1999, s. 11), uzyskujemy współczesny obraz systemu rachunkowości: „System rachunkowości jest zbiorem metod i technik identyfikowania, mierzenia i komunikowania informacji ekonomicznych, aby różni zainteresowani i decydenci dokonywali prawidłowych, racjonalnych ocen przy podejmowaniu decyzji. Jego funkcją jest dostarczanie kwantyfikatywnej finansowej informacji o jednostce ekonomicznej, użytecznej przy dokonywaniu wyboru między alternatywnymi sposobami działania”.

Zdaniem A. Szychty (2015, s. 22) „przedmiotem praktyki rachunkowości są stany majątkowe, zdarzenia i procesy gospodarcze oraz wyniki działalności podmiotów gospodarczych. Celem rachunkowości jako praktyki jest natomiast pomiar stanów majątkowych, zdarzeń i procesów gospodarczych oraz wyników działalności w podmiotach gospodarczych, przetwarzanie danych zgodnie ze specyficznymi dla niej zasadami i metodami, a także dostarczanie różnym interesariuszom informacji w formie sprawozdań, zwłaszcza finansowych, o działalności tych podmiotów”.

Według Z. Messnera (1999, s. 118–120) na współczesnym kształcie rachunkowości zaważyła informacyjna funkcja rachunkowości wraz z koniecznością jej ciągłego doskonalenia. Na taki wynik niewątpliwie wpływają interdyscyplinarne rozwiązania z zakresu tworzenia rzetelnych i prawidłowych informacji ekonomicznych niezbędnych do podejmowania decyzji strategicznych. Z. Messner, przedstawiając w swoim

opracowaniu determinanty rozwoju funkcji informacyjnej, opisał także czynniki wpływające na rozwój samej rachunkowości. Wymienił m.in.:

- potrzeby informacyjne odbiorców (użytkowników);
- możliwości techniczne przetwarzania informacji ekonomicznych;
- przepisy normatywne określające warunki, zakres i procedury tworzenia informacji ekonomicznej.

Rachunkowość we współczesnej gospodarce ma zatem do spełnienia wiele istotnych funkcji: informacyjną, kontrolną, analityczną i stymulacyjną. Dzięki temu, że spełnia wszystkie funkcje jednocześnie, wspomaga jednostki gospodarcze we właściwym wykonywaniu zadań przy efektywnym wykorzystaniu zasobów (Micherda, [w:] Micherda (red.), 2011, s. 23).

Funkcja informacyjna polega na dostarczaniu informacji dostosowanych pod względem szczegółowości, treści i czasu zarówno do wewnętrznych organów jednostki (w celu wspomaganie w procesie zarządzania), jak i do odbiorców zewnętrznych. Informacje dostarczane przez system rachunkowości odbiorcom wewnętrznym powinny pomóc w efektywnym wykorzystaniu zasobów oraz w osiągnięciu pozytywnych wyników ekonomicznych. Informacje generowane przez rachunkowość dla potrzeb odbiorców zewnętrznych mają formę sprawozdania finansowego, które stanowi źródło danych przede wszystkim dla inwestorów, banków, władz lokalnych, organów skarbowych, klientów oraz pozostałych grup interesariuszy.

Funkcja kontrolna obejmuje głównie zapobieganie marnotrawstwu i sprzyjanie racjonalnemu wykorzystaniu majątku oraz zabezpieczenie majątku jednostki przed przywłaszczeniem i zniszczeniem. W związku z tym można wyróżnić dwa aspekty kontrolnej funkcji rachunkowości: bierny i czynny. Bierna ochrona majątku przed zniszczeniem lub kradzieżą jest możliwa dzięki usankcjonowaniu przepisami prawnymi zasady sprawdzania, emitowania, akceptowania i archiwizowania dokumentów. Dokumenty, o których mowa, stanowią podstawę zapisów księgowych – pozwalają na weryfikację prawdziwości i kompletności operacji gospodarczych wprowadzonych do ksiąg rachunkowych. Dzięki temu, że rachunkowość nosi cechy elastyczności, można uszczegółowić ewidencję wybranych składników majątku i zmian, które w nim zachodzą. Systematycznie sprawowana kontrola ogranicza rozmiary przestępczości (Micherda, Szulc, [w:] Micherda, Stępień (red.), 2016, s. 21–22).

Aktywne oddziaływanie funkcji kontrolnej polega na ujawnianiu strat spowodowanych niegospodarnością, niedbalstwem i przestępczością oraz na uczestniczeniu w zarządzaniu działalnością gospodarczą. Elastyczność systemu rachunkowości pozwala wybrać informacje, które

najlepiej odzwierciedlają działalność jednostki i osiągnięte przez nią rezultaty (*Tamże*, s. 22).

Funkcja analityczna rachunkowości polega na interpretacji danych liczbowych, których źródłem jest system rachunkowości. Sprawozdanie finansowe oraz inne raporty zawierają informacje, które mają stanowić podstawę racjonalnych decyzji ekonomicznych podejmowanych zarówno przez wewnętrznych, jak i zewnętrznych interesariuszy. Rachunkowość interpretuje i przetwarza te informacje, pozwalając na ocenę przede wszystkim efektywności wykorzystania zasobów, wskazanie potencjału rozwojowego jednostki, a także ujawnienie nieprawidłowości w działaniu podmiotu.

Stymulacyjna funkcja rachunkowości ma na celu zachęcenie podmiotów gospodarczych do aktywnego działania.

Funkcje: informacyjna, kontrolna, analityczna i stymulacyjna są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ informacje stanowią podstawę zarówno analizy danych liczbowych, jak i działań kontrolnych, natomiast wnioski wynikające z przeprowadzonej analizy to nic innego jak przetworzone informacje, które mają pomóc w podejmowaniu racjonalnych decyzji ekonomicznych prowadzących do rozwoju podmiotu gospodarczego.

W ciągu kilkusetletniej ewolucji nauka i praktyka rachunkowości ukształtowały **nadrzędne zasady rachunkowości**, dzięki którym może ona spełniać wszystkie opisane powyżej funkcje. Do najważniejszych nadrzędnych zasad rachunkowości należą:

- zasada jasnego i rzetelnego obrazu,
- zasada kontynuacji działalności,
- zasada memoriału,
- zasada ostrożności,
- zasada istotności,
- zasada porównywalności,
- zasada zakazu kompensat,
- zasada ciągłości,
- zasada periodyzacji.

Istotą **zasady wiernego i rzetelnego obrazu** jest przedstawianie rzeczywistości gospodarczej w sprawozdaniach finansowych jasno i wiernie, tak aby odzwierciedlać ekonomiczne skutki transakcji gospodarczych zgodnie z ich treścią. Realizacja tej koncepcji niekiedy wymaga od jednostek gospodarczych odejścia od bezwiednego przestrzegania zasad tworzenia informacji sprawozdawczych na rzecz wyboru tych rozwiązań, które umożliwią im wierną i rzetelną prezentację rzeczywistości. Podejście to znajduje potwierdzenie we współcześnie opracowywanych standardach i normach międzynarodowych, które coraz częściej wyróżniają „ducha prawa”, a nie „literę prawa” (Gmytrasiewicz, 2011, s. 12–13).

Do zasady wiernego i rzetelnego obrazu nawiązuje Międzynarodowy Standard Rachunkowości (MSR) 1¹, zgodnie z którym sprawozdanie finansowe rzetelnie przedstawia sytuację finansową, efektywność finansową i przepływy pieniężne jednostki. Rzetelna prezentacja wymaga wiernego odzwierciedlenia efektów transakcji, innych zdarzeń i warunków zgodnie z definicjami i warunkami ujmowania aktywów, zobowiązań, przychodów i kosztów przedstawionymi w założeniach koncepcyjnych. Zakłada się, że stosowanie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) sprawia, że sprawozdanie finansowe spełnia wymóg rzetelnej prezentacji.

Zasadę jasnego i rzetelnego obrazu określoną w art. 4 ust. 1 ustawy o rachunkowości (dalej również: u.rach.) ustawodawca przyjmuje jako zasadę główną. Zgodnie z nią jednostki są zobligowane stosować przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, rzetelnie i jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy. Jednostka musi więc zawrzeć w informacji dodatkowej wszelkie dodatkowe dane konieczne do spełnienia tego obowiązku. W 2016 roku wprowadzono możliwość odejścia od stosowania regulacji u.rach., ale jedynie w wyjątkowych przypadkach, gdy przestrzeganie określonego przepisu ustawy nie pozwoliłoby na rzetelne i jasne przedstawienie sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki (Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości, Dz.U. 1994, nr 121, poz. 591 z późn. zm.).

Zasada kontynuacji działalności oznacza, że jednostka, dokonując pomiaru wyniku finansowego oraz wyceny aktywów i pasywów, przyjmuje założenie o kontynuacji swojej działalności w niezmienionym istotnie zakresie w dającej się przewidzieć przyszłości, szczególnie w okresie nie krótszym niż jeden rok od dnia bilansowego. Kierownik jednostki zobowiązuje się tym samym, że nie postawi spółki w stan likwidacji lub upadłości, chyba że jest to niezgodne ze stanem prawnym i faktycznym (Olchowicz, [w:] Olchowicz, Tłaczała (red.), 2015, s. 30). W przypadku braku możliwości kontynuowania działalności jednostka musi zastosować się do dodatkowych wymogów określonych w art. 29 u.rach., obejmujących odmienne zasady wyceny aktywów w cenach sprzedaży netto, tworzenie rezerw na przewidywane koszty i straty spowodowane utratą lub

1 Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1 Prezentacja sprawozdań finansowych, załącznik do Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 roku przyjmującego określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. L 320 z 29.11.2008 z późn. zm.), s. 1.

zaniechaniem zdolności do kontynuowania działalności, utworzenie odpisów z tytułu trwałej utraty wartości².

Zgodnie z **zasadą memoriałową** niezależnie od terminu zapłaty zarówno w księgach rachunkowych, jak i w wyniku finansowym jednostki należy wykazać wszystkie osiągnięte przychody i związane z nimi koszty dotyczące danego roku obrotowego. Musi zatem być zachowana zasada współmierności przychodów i kosztów, dla której istotna jest współmierność czasowa i przedmiotowa. Aby zachować współmierność przychodów i kosztów, do aktywów i pasywów danego roku obrotowego należy przyporządkować przychody lub koszty związane z przyszłymi okresami oraz koszty, które nie zostały jeszcze poniesione, jednak dotyczą aktualnego okresu sprawozdawczego³.

Zasadę ostrożności charakteryzuje postępowanie, w myśl którego wycena majątku i kapitału jednostki nie powinna spowodować zniekształcenia wyniku finansowego. Bez względu na wysokość wyniku finansowego należy w nim uwzględnić:

- wszystkie poniesione straty i pozostałe koszty operacyjne;
- tylko niewątpliwe zyski i pozostałe przychody operacyjne;

2 Możemy wyróżnić kilka symptomów wskazujących na zagrożenie kontynuacji działalności. Pierwszą grupą są symptomy **finansowe**: brak możliwości spłaty lub przedłużenia terminu wymagalności pożyczek krótkoterminowych, nadmierne finansowanie długoterminowych aktywów pożyczkami i kredytami krótkoterminowymi, trudności finansowe dłużników, niekorzystne kluczowe wskaźniki finansowe, brak możliwości finansowania inwestycji i prac rozwojowych, niekorzystna zmiana formy regulowania zobowiązań z dostawcami (z odroczonych form płatności na natychmiastowe płatności), niedotrzymywanie warunków umów kredytowych, nieregularne wypłaty dywidendy lub opóźnienia z tym związane, istotne straty z działalności operacyjnej, utrata aktywów niezbędnych do generowania wpływów. Druga grupa to symptomy **operacyjne**: niedobór ważnych surowców, utrata kluczowej kadry pracowniczej, trudnej do zastąpienia, utrata głównego dostawcy, posiadanych licencji lub udziału w rynku, zamiary władz spółki dotyczące zaniechania działalności lub likwidacji jednostki. Trzecią grupę tworzą **pozostałe** symptomy: zmiany prawne negatywne dla jednostki lub branży, w której działa spółka, powstanie zobowiązań niemożliwych do spłacenia przez spółkę, np. na skutek niekorzystnego rozstrzygnięcia spraw sądowych, nieprzestrzeganie wymogów ustawowych, np. wymogów dotyczących struktury kapitałów (Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 570 *Kontynuacja działalności*, s. 107).

3 Przejawem zasady współmierności w porównawczym wariacie rachunku zysków i strat jest zmiana stanu produktów, w skład której wchodzi np. zmiana stanu produkcji w toku, produktów gotowych i zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych. Natomiast w bilansie skutkiem zasady współmierności jest występowanie rozliczeń międzyokresowych kosztów biernych i czynnych oraz rozliczeń międzyokresowych przychodów. Por. szerzej: W. Gos (2015, s. 2).

- rezerwy na grożące jednostce straty, znane ryzyka i inne negatywne skutki pozostałych zdarzeń;
- zmniejszenie wartości handlowej lub użytkowej składników aktywów (w tym odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe).

Jednostka powinna zatem wyceniać rzeczowe składniki majątku obrotowego według kosztu wytworzenia lub ceny nabycia nie wyższej od ceny sprzedaży netto na dzień bilansowy, lub wartości godziwej, jeżeli cena sprzedaży netto jest niemożliwa do ustalenia (Gos, Hońko, 2015, s. 6).

Według **zasady istotności** jednostka ma prawo stosować pewne uproszczenia, jeżeli nie wywierają one negatywnego wpływu na zachowanie prawdziwego i rzetelnego obrazu. Istotność można określić jako pewien procent sumy bilansowej, przychodów lub wyniku finansowego. Przyjmując uproszczenia, należy pamiętać, że jednostka musi mieć możliwość wyodrębnienia wszystkich operacji gospodarczych w ewidencji księgowej (Gos, 2011, s. 51–52).

Zasada **zakazu kompensat** stanowi, że wartość poszczególnych składników bilansu (aktywów i pasywów), przychodów i kosztów, zysków i strat różnych co do rodzaju prezentuje się oddzielnie. Kompensować można jedynie operacje tego samego rodzaju np. zysk lub stratę z rozchodu niefinansowych aktywów trwałych lub różnice kursowe.

Zasada ciągłości obliuguje do jednakowego grupowania operacji gospodarczych w kolejnych latach sprawozdawczych z zastosowaniem przyjętych zasad rachunkowości (polityki rachunkowości), takich samych metod amortyzacji środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych oraz wyceny pozostałych aktywów i zobowiązań. Zasada ta odnosi się również do sposobu prezentacji informacji w sprawozdaniu finansowym. Istnieje możliwość zmiany polityki rachunkowości, pod warunkiem że zapewni to wierniejsze odzwierciedlenie wyniku finansowego lub sytuacji majątkowej i finansowej w porównaniu z zasadami uprzednio stosowanymi. W takiej sytuacji jednostka musi przedstawić rodzaj i przyczyny zmiany, wpływ zmiany na bieżący wynik finansowy, a także doprowadzić do porównywalności sprawozdanie finansowe za rok poprzedni. Zgodnie bowiem z **zasadą porównywalności** jednostka, sporządzając bilans, rachunek zysków i strat, zestawienie zmian w kapitale własnym oraz rachunek przepływów pieniężnych, ma obowiązek umieścić w nich dane porównawcze za rok ubiegły.

Zasada periodyzacji ustala ramy czasowe, w których jest ujmowana działalność jednostek gospodarczych odzwierciedlona w sprawozdaniu finansowym. Wskazanie roku obrotowego (dwanaście kolejnych miesięcy) i okresów sprawozdawczych wchodzących w jego skład (np. kwartały, poszczególne miesiące) jest elementem polityki rachunkowości.

1.2. Istota, zakres i zasady sporządzania sprawozdania finansowego

Sprawozdanie finansowe jest „produktem” systemu rachunkowości i – podobnie jak system rachunkowości – spełnia funkcje: informacyjną, analityczną i kontrolną.

Sprawozdanie finansowe to uporządkowane przedstawienie sytuacji finansowej i efektywności finansowej jednostki. Jego celem jest dostarczanie informacji na temat sytuacji finansowej, efektywności finansowej i przepływów pieniężnych jednostki, które są użyteczne dla szerokiego kręgu użytkowników przy podejmowaniu przez nich decyzji gospodarczych. Sprawozdanie finansowe prezentuje także rezultaty staranności w zarządzaniu przez kierownictwo powierzonymi mu zasobami (MSR 1 *Prezentacja sprawozdań finansowych*).

W modelu gospodarki rynkowej sprawozdanie finansowe jest zbiorem informacji o sytuacji finansowej, majątkowej i wyniku finansowym jednostki, dzięki czemu stanowi podstawowe źródło wiedzy niezbędnej do analizy i oceny działalności jednostki gospodarczej. Na podstawie sprawozdania finansowego można ocenić poszczególne obszary działalności jednostki: działalność operacyjną, inwestycyjną i finansową w danym okresie sprawozdawczym. Dzięki tym informacjom ocenia się zdolność jednostki do wypracowania przyszłych środków pieniężnych i ich ekwiwalentów. Współcześni użytkownicy sprawozdań finansowych, głównie inwestorzy, pożyczkodawcy, kredytodawcy i inni wierzyciele, są zainteresowani nie tylko teraźniejszością i przyszłością jednostki, lecz także informacjami niefinansowymi, przez co sukcesywnie zwiększa się ilość informacji niefinansowych w sprawozdaniach (Krzywda, [w:] Micherda (red.), 2011, s. 65–66).

Zgodnie z regulacjami ustawy o rachunkowości sprawozdanie finansowe składa się z: 1) bilansu; 2) rachunku zysków i strat; 3) informacji dodatkowej, obejmującej wprowadzenie do sprawozdania finansowego oraz dodatkowe informacje i objaśnienia. Jednostki, których sprawozdanie finansowe podlega obowiązkowi corocznego badania przez biegłego rewidenta, muszą dodatkowo sporządzić zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym i rachunek przepływów pieniężnych⁴.

Bilans jest sporządzany na określony dzień, w ustalonej formie, w ujęciu wartościowym. Stanowi on usystematyzowane zestawienie aktywów

4 W rozważaniach pominięto kwestie uproszczeń przewidzianych w u.rach. dla jednostek mikro oraz jednostek małych.

(składników majątku) posiadanych przez jednostkę i pasywów (źródeł finansowania aktywów). Bilans odzwierciedla sytuację majątkową i finansową jednostki na koniec roku sprawozdawczego, co czyni go składnikiem sprawozdania finansowego o największej pojemności informacyjnej. W bilansie znajduje się także wynik finansowy osiągnięty w ciągu prezentowanego roku (Skoczek-Spychała, [w:] Gabrusewicz (red.), 2014, s. 41).

Rachunek zysków i strat jest zestawieniem przychodów uzyskanych w danym okresie i poniesionych w tym czasie kosztów, współmiernych do osiągniętych przychodów. Ma on ścisły związek z bilansem, ponieważ głównym celem rachunku zysków i strat – poprzez porównanie przychodów i kosztów – jest ustalenie wyniku finansowego prezentowanego po stronie pasywów w bilansie. Ustawa o rachunkowości pozwala na sporządzanie rachunku zysków i strat w wariantach kalkulacyjnym albo porównawczym – do wyboru; warianty te różnią się sposobem ustalania wyniku na sprzedaży (*Tamże*, s. 42).

Wprowadzenie do sprawozdania finansowego, będące jego pierwszym składnikiem, syntetycznie przedstawia jednostkę oraz przyjęte przez nią zasady rachunkowości, przygotowując odbiorcę do analizy dalszej części sprawozdania. Informacja dodatkowa zawiera istotne dane i objaśnienia do wszystkich składników sprawozdania finansowego, dzięki czemu jasno i rzetelnie przedstawia ono sytuację finansową jednostki.

Zestawienie zmian w kapitale własnym zawiera dane o zmianach i przyczynach tych zmian w poszczególnych składnikach kapitału własnego. Znajdziemy tam także informacje o przychodach i kosztach, które zostały bezpośrednio odniesione na kapitał własny, z pominięciem rachunku zysków i strat. Zestawienie pokazuje także stan kapitału własnego po zagospodarowaniu wyniku finansowego (wzrost w przypadku podziału zysku lub spadek po pokryciu straty) (Tłaczała, [w:] Olchowicz, Tłaczała (red.), 2015, s. 347–350).

W rachunku przepływów pieniężnych ujmuje się wszystkie wpływy i wydatki środków pieniężnych jednostki z wyłączeniem operacji związanych z zakupem lub sprzedażą środków pieniężnych. Rachunek przepływów pieniężnych umożliwia ocenę wielkości uzyskanych przez jednostkę środków pieniężnych i ich ekwiwalentów oraz analizę źródeł ich pochodzenia. Rachunek ten pokazuje także rozmiary i kierunek wykorzystania środków pieniężnych w toku działalności jednostki. Ponadto rachunek przepływów pieniężnych dostarcza informacji na temat stopnia płynności finansowej jednostki (Gos, Hońko, Szczypa, 2014, s. 26–27).

1.3. Etapy, zasady i procedury rewizji sprawozdań finansowych

Informacje dostarczane przez system rachunkowości poprzez sprawozdania finansowe są użyteczne dla odbiorców wyłącznie wtedy, gdy są pewne, wiarygodne i zweryfikowane. Przedsiębiorcy chcą zawierać transakcje z jednostkami, które dają pewność, że spłacą zobowiązania w przypadku zakupu przez nie produktów lub usług albo dostarczą produkty i usługi w przypadku ich sprzedaży do firm zewnętrznych. Banki chcą mieć pewność zwrotu pożyczonych pieniędzy, w związku z czym wiarygodne podmioty mają łatwiejszy dostęp do kredytów na korzystniejszych warunkach finansowania. Inwestorzy chcą kierować swój kapitał do spółek najbardziej efektywnych, a nie o wątpliwej lub niepotwierdzonej sytuacji finansowej (Olchowicz, [w:] Olchowicz, Tłaczała (red.), 2015, s. 23–25). Jednak aby sprawozdanie finansowe było wiarygodne, musi zostać sprawdzone przez niezależnych ekspertów. Brak potwierdzenia wiarygodności danych znajdujących się w sprawozdaniu finansowym może powodować obawy u wszystkich odbiorców sprawozdania finansowego (Gabrusewicz, [w:] Gabrusewicz (red.), 2014, s. 13). Potrzeba audytu wynika zatem z konieczności zapewnienia bezpieczeństwa zarówno obrotu gospodarczego, jak i lokat kapitałowych oraz minimalizacji ryzyka działalności jednostek gospodarczych.

Można zatem powiedzieć, że audyt sprawozdań finansowych jest „usystematyzowanym i zorganizowanym, profesjonalnym badaniem (sprawdzeniem) przez niezależnych specjalistów zewnętrznych z dziedziny rachunkowości sprawozdań finansowych przedsiębiorstw oraz ksiąg rachunkowych, na podstawie których sprawozdania te zostały sporządzone wraz z wydaniem opinii z przeprowadzonego badania. Osobami uprawnionymi do przeprowadzenia audytu są audytorzy (biegli rewidenci)” (Tamże, s. 15). Polskich audytorów obowiązują Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej (MSRF) utworzone przez Radę Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej i Usług Atestacyjnych (*The International Auditing and Assurance Standards Board* – IAASB). Służą one poprawie jakości i jednolitości praktyk badania sprawozdań finansowych na całym świecie. Zgodnie z przepisami Dyrektywy 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustawowych badań rocznych sprawozdań finansowych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych państwa członkowskie zostały zobowiązane do stosowania MSRF, jeżeli te zostaną przyjęte przez Komisję Europejską. 1 kwietnia 2015 roku Komisja Nadzoru Audytowego (ciało kolegialne

Ministerstwa Finansów) zatwierdziła uchwały, Krajowej Rady Biegłych Rewidentów, na mocy których wprowadzone zostały do stosowania w Polsce przez biegłych rewidentów i podmioty uprawnione do badania sprawozdań finansowych:

- Międzynarodowe Standardy Badania (Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej),
- Międzynarodowe Standardy Usług Przeglądu,
- Międzynarodowe Standardy Usług Atestacyjnych Innych niż Badania i Przeglądy Historycznych Informacji Finansowych,
- Międzynarodowy Standard Kontroli Jakości 1.

Celem audytu jest uzyskanie wystarczającej pewności – na podstawie dowodów – że sprawozdanie finansowe zostało sporządzone na bazie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych, zgodnie z zasadami rachunkowości określonymi w MSSF⁵ lub w ustawie o rachunkowości. Audyt ma też pozwolić na jednoznaczną ocenę tego, że sprawozdanie finansowe jasno i rzetelnie przedstawia wszystkie informacje istotne dla oceny jednostki, stwierdza możliwość kontynuacji działalności lub poważne dla niej zagrożenie oraz że jest zgodne co do formy i treści z obowiązującymi jednostkę przepisami prawa, umową lub statutem (zob. szerzej: Kuciński, [w:] Micherda (red.), 2011, s. 175).

Istotę i cele audytu wyznaczają jego funkcje: kontrolna, informacyjna i uwiarytelniająca. Funkcja kontrolna polega na weryfikacji przez biegłego rewidenta, czy prowadzone księgi rachunkowe oraz dokumentacja poszczególnych operacji są zgodne z obowiązującymi przepisami prawnymi. W ramach tej funkcji audytor powinien przedstawić badanej jednostce stwierdzone podczas audytu błędy wraz z propozycją ich naprawy. Funkcja kontrolna zawiera w sobie tym samym funkcję korygującą (Gabrusewicz, [w:] Gabrusewicz (red.), 2014, s. 26–27).

Funkcja informacyjna polega na tym, że po przeprowadzonym badaniu biegły rewident przekazuje jednostce opinię i raport, które zawierają wiele istotnych informacji, pożytecznych zarówno dla samego przedsiębiorstwa, jak i potencjalnych odbiorców zewnętrznych.

Funkcja uwiarytelniająca jest powiązana z funkcją informacyjną, ponieważ dotyczy opinii z badania, będącej jego najważniejszym elementem. Opinia zawiera stanowisko biegłego rewidenta na temat sprawdzonego sprawozdania finansowego. Audyt ma zatem funkcję uwiarytelniającą (potwierdzającą) poprawność sprawozdania finansowego, a na to potwierdzenie czekają odbiorcy zewnętrzni (Górka, Szulc, [w:] Micherda (red.), 2011, s. 186).

5 Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej.

Zgodnie art. 64 ust. 1 u.rach. wszystkie jednostki gospodarcze, które prowadzą księgi rachunkowe, obligatoryjnie lub dobrowolnie podlegają badaniu sprawozdania finansowego. Obowiązek audytu sprawozdania finansowego dotyczy grup kapitałowych oraz jednostek kontynuujących działalność, takich jak:

- 1) banki, zakłady ubezpieczeń oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe;
- 2) jednostki działające na podstawie przepisów o publicznym obrocie papierami wartościowymi i funduszach powierniczych oraz przepisów o funduszach inwestycyjnych;
- 3) jednostki działające na podstawie przepisów o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych;
- 4) spółki akcyjne, z wyjątkiem spółek będących na dzień bilansowy w organizacji;
- 5) pozostałe jednostki, które w roku obrotowym (za który sporządzono sprawozdanie finansowe) spełniły co najmniej dwa z następujących warunków:
 - średnie roczne zatrudnienie w przeliczeniu na pełne etaty wyniosło co najmniej 50 osób;
 - suma aktywów bilansu na koniec roku obrotowego stanowiła równowartość w walucie polskiej co najmniej 2,5 mln euro;
 - przychody netto ze sprzedaży towarów i produktów oraz operacji finansowych za rok obrotowy stanowiły równowartość w walucie polskiej 5 mln euro.

Zgodnie z u.rach. badaniu podlegają także:

- sprawozdania finansowe spółek przejmujących i spółek nowo związanych za rok obrotowy, w którym nastąpiło połączenie, a także sprawozdania sporządzone zgodnie z MSR;
- łączne sprawozdania finansowe jednostki, w skład której wchodzi jednostki sporządzające samodzielne sprawozdania, o których mowa w art. 51 ust. 1 u.rach.;
- roczne połączone sprawozdania funduszy inwestycyjnych z wydzielonymi subfunduszami oraz roczne sprawozdania subfunduszy.

Audyt sprawozdań finansowych jest najczęściej przeprowadzany w trzech etapach:

- 1) planowanie badania,
- 2) realizacja badania i sporządzanie dokumentacji rewizyjnej,
- 3) sporządzanie wniosków z badania.

Badanie sprawozdania finansowego należy zaplanować w zgodzie z zasadą gospodarności. Oznacza to, że przy zastosowaniu ograniczonych środków i czasu przeznaczanego na badanie biegły rewident musi uzyskać wystarczająco wysoki stopień pewności co do wyrażonej przez

siebie opinii. W wyniku przeprowadzonej oceny jednostki, po ustaleniu ryzyka i poziomu istotności, biegły rewident wyznacza obszary sprawozdania finansowego do zbadania za pomocą odpowiednich metod badawczych. W drugim etapie zespół audytowy w celu uzyskania dowodu, że dane wykazane w sprawozdaniu finansowym są wiarygodne, przeprowadza odpowiednie procedury przy użyciu właściwych metod. W ostatnim etapie biegły rewident, używając racjonalnych metod, procedur i technik, sporządza wnioski z badania (Skoczek-Spychała, [w:] Gabrusewicz (red.), 2014, s. 69–70).

Planując badanie, biegły rewident musi ustalić poziom istotności oraz ryzyko związane z badaniem poszczególnych elementów sprawozdania finansowego. Informacje prezentowane w sprawozdaniu finansowym uznaje się za istotne, jeżeli ich pominięcie lub zniekształcenie może wpłynąć na decyzje gospodarcze podejmowane przez użytkowników sprawozdania finansowego. Poziom istotności informuje o granicy (wyznaczona kwota), po której przekroczeniu łączna wartość nieskorygowanych lub niewykrytych błędów spowoduje zniekształcenie informacji przedstawionych w sprawozdaniu finansowym. Można wyróżnić poziom istotności ogólnej (ustalanej na poziomie całego sprawozdania finansowego) oraz poziom istotności cząstkowej (ustalany dla poszczególnych sald lub grup operacji). Istotność jest najczęściej wyznaczana jako pewien ustalony przez biegłego rewidenta procent sumy bilansowej, przychodów, zysku brutto lub innej wybranej na podstawie profesjonalnego osądu wielkości odpowiedniej dla badanej jednostki (MSRF 320 *Istotność przy planowaniu i przeprowadzaniu badania*).

Nie jest możliwe zbadanie wszystkich elementów sprawozdania finansowego, dlatego biegły rewident musi ograniczyć zakres badania. Zwiększa to jednak ryzyko, że zbadane sprawozdanie finansowe zawiera uchybienia niewykryte przez audytora, które mogą wprowadzić w błąd odbiorców sprawozdania – jest to tzw. ryzyko badania. Można je ustalić za pomocą poniższego wzoru:

$$RB = RN \times RK \times RP$$

gdzie:

RN to ryzyko nieodłączne niezależne od działań podjętych przez biegłego rewidenta. Jest właściwe dla danej jednostki i wynika z czynników wewnętrznych (wiedza i uczciwość kierownictwa jednostki) oraz zewnętrznych (branża, w której działa jednostka).
Ryzyko to jest ustalane na podstawie osądu biegłego rewidenta.

RK to ryzyko kontroli niezależne od działania biegłego rewidenta. Polega na założeniu, że system księgowości i system kontroli wewnętrznej nie działają poprawnie (ryzyko maksymalne). Poziom ryzyka można zmniejszyć po przeprowadzeniu odpowiednich testów kontroli zakończonych wynikiem pozytywnym.

RP to ryzyko przeoczenia, na które ma wpływ biegły rewident. Polega na tym, że mimo badań wiarygodności zostaną przeoczone istotne nieprawidłowości. Ryzyko przeoczenia jest więc odwrotnie proporcjonalne do ryzyka nieodłącznego i ryzyka kontroli.

Biegły rewident w trakcie badania sprawozdania finansowego musi uzyskać potwierdzenie:

- sprawowania kontroli przez jednostkę nad aktywami lub dopełnienia obowiązku zaspokojenia wykazanych na dzień bilansowy zobowiązań;
- wystąpienia operacji gospodarczych wykazanych w sprawozdaniu finansowym w badanym okresie;
- istnienia aktywów i pasywów wykazanych w sprawozdaniu finansowym na dzień bilansowy;
- prawidłowości wyceny aktywów i pasywów;
- kompletności ujęcia operacji gospodarczych, aktywów, pasywów, a także innych ujawnionych informacji, które dotyczą okresu przedstawionego w sprawozdaniu finansowym;
- prezentacji i ujawnienia we właściwych obszarach sprawozdania finansowego poszczególnych przychodów, kosztów, aktywów i pasywów;
- pomiaru i ujęcia operacji gospodarczych w prawidłowej kwocie i poprawnego przypisania do nich przychodów i kosztów (Sajewicz, 2014, s. 102).

W celu potwierdzenia powyższych stwierdzeń biegły rewident może wykorzystać odpowiednie procedury, takie jak badanie zgodności i badanie wiarygodności.

Badaniu zgodności podlegają system księgowości i system kontroli wewnętrznej funkcjonujący w jednostce w zakresie, w jakim dotyczą obszarów badanych w sprawozdaniu finansowym. Celem badania jest sprawdzenie poprawności działania systemu księgowości oraz tego, czy system kontroli wewnętrznej jest wdrożony i czy działał prawidłowo w całym okresie objętym badaniem. W ramach testów zgodności zespół audytowy bada dokumenty potwierdzające dane operacje, przeprowadza wywiady i obserwacje dotyczące wybranych kontroli, a także sprawdza opisy zadań,

instrukcje oraz przebieg danego procesu w systemie rachunkowości od początku do końca. Następnie na podstawie wyników testów zgodności biegły rewident ocenia, czy system księgowości i kontroli wewnętrznej działa sprawnie, zapewnia wiarygodne dane, a co za tym idzie – czy może na nim polegać. Jeżeli tak, to uzasadnione jest ograniczenie liczby niektórych testów wiarygodności (Skoczek-Spychała, *dz. cyt.*, s. 74–76).

Badania wiarygodności przeprowadza się po to, by stwierdzić prawidłowość sprawdzanych danych zawartych w sprawozdaniu poprzez zgromadzenie odpowiedniego materiału dowodowego, dzięki któremu możliwe będzie podjęcie decyzji, czy wobec stwierdzonych ewentualnych błędów i nieprawidłowości dana pozycja wykazana w bilansie lub rachunku zysków i strat jest realna. Badanie wiarygodności może mieć formę przeglądu analitycznego albo być szczegółowe i obejmować badanie pełne lub wrywkowe (Helin (red.), 2014, s. 73).

Przegląd analityczny oznacza analizę ważnych wskaźników i trendów oraz badanie wahań wartości i zależności, które nie są spójne z innymi posiadanymi przez biegłego rewidenta informacjami lub różnią się od przewidywanych wielkości. Procedury analityczne mogą zostać przeprowadzone przez:

1) analizę związków:

- „między elementami informacji finansowych, które powinny być dostosowane do przewidywanego wzorca opartego na doświadczeniu jednostki, np. procent marży brutto;
- pomiędzy informacjami finansowymi i odpowiednimi informacjami niefinansowymi, jak np. stosunek kosztów wynagrodzeń do liczby zatrudnionych” (MSRF 520 *Procedury analityczne*);

2) porównanie informacji finansowych jednostki z:

- przewidywanymi wynikami jednostki lub oczekiwaniami biegłego rewidenta;
- porównywalnymi informacjami za poprzednie okresy;
- podobnymi informacjami dotyczącymi tej samej branży.

Jest to zatem katalog otwarty, ponieważ procedury analityczne można przeprowadzić za pomocą różnych metod zarówno prostych porównań, jak i zaawansowanych technik statystycznych (*Tamże*).

Procedury analityczne mogą zostać użyte na następujących etapach badania sprawozdania finansowego:

- podczas planowania badania w celu zrozumienia jednostki i rozpoznania obszarów o zwiększonym ryzyku;
- podczas przeprowadzania testów wiarygodności w celu potwierdzenia opinii na temat sald i obrotów kont;

- na zakończenie badania w celu potwierdzenia wniosków sformułowanych po szczegółowym badaniu (Skoczek-Spychała, *dz. cyt.*, s. 79).

Przedstawione procedury analityczne pozwalają potwierdzić kompletność, dokładność i aktualność danych wynikających z zapisów księgowych. Jeżeli procedury te wykażą istotne wahania wartości lub nieśpójność z porównywanymi informacjami, należy dodatkowo sprawdzić zagrożone obszary przy wykorzystaniu innych sposobów badania. Trzeba także pamiętać, że przegląd analityczny jest obarczony ryzykiem – wykaże odpowiednie zależności, ale nie wykryje istotnych uchybień (Sajewicz, *dz. cyt.*, s. 147–148).

Można wyróżnić dwa rodzaje badania sprawozdania finansowego jednostki, zależnie od obszarów poddanych badaniu, mianowicie badanie pełne i badanie wrywkowe. Badanie pełne dotyczy obszarów i zagadnień o bardzo dużym znaczeniu dla jednostki, najczęściej w przypadku stwierdzenia nadużyć lub nieprawidłowości. Należy wtedy szczegółowo zbadać całe zagadnienie. Częściej przeprowadza się jednak badanie wrywkowe, w ramach którego wybierana jest pewna liczba zdarzeń poddawanych analizie. Określa się wówczas cel badania, badaną zbiorowość, dopuszczalny błąd i ryzyko badania. Próbę do badania można wybrać za pomocą doboru celowego, doboru losowego z metodami statystycznymi lub za pomocą doboru przypadkowego (Skoczek-Spychała, *dz. cyt.*, s. 71).

Aby uzyskać dowody, podczas badania wiarygodności, biegły rewident stosuje tzw. techniki badania, do których można zaliczyć:

- obserwację, tj. przyglądanie się procesowi (np. księgowaniu) lub procedurze (np. spisowi z natury) podczas wykonywania danego zadania przez pracowników jednostki;
- zapytania – są to pytania w formie formalnej lub nieformalnej skierowane do pracowników przedsiębiorstwa lub osób z zewnątrz w celu uzyskania konkretnych informacji;
- bezpośredni ogląd polegający na sprawdzeniu z natury, czy wybrany składnik majątkowy istnieje, czy jest używany i czy znajduje się w dobrym stanie technicznym;
- wysłanie prośby o potwierdzenie informacji zawartych w księgach rachunkowych do osób trzecich np. potwierdzenie salda należności przez dłużników, informacje o stanie rachunku bankowego udzielone przez bank (MSRF 500 *Dowody badania*);
- sprawdzanie danych zawartych w księgach rachunkowych w odniesieniu do dokumentów źródłowych;
- obliczenie, które oznacza pełne lub wycinkowe sprawdzenie używanych podczas badania dokumentów źródłowych, sumowań sald

kont i zapisów księgowych przez stosowne obliczenia weryfikujące ich poprawność;

- analizę, czyli porównanie badanych wielkości z wcześniej określonym planem, i ocenę przyczyn stwierdzonych różnic,
- wywiad, który może być przeprowadzony na podstawie ankiety w celu uzyskania konkretnych informacji na wybrany temat.

Przedstawione techniki badania są jedynie przykładami działań, jakie biegły rewident może podjąć podczas badania sprawozdania finansowego. Wybór techniki zależy od profesjonalnego osądu biegłego rewidenta (Skoczek-Spychała, *dz. cyt.*, s. 81).

Najważniejszym rezultatem pracy biegłego rewidenta jest opinia wraz z raportem, które stwierdzają, czy sprawozdanie finansowe pozostaje w zgodzie ze stosowaną polityką rachunkowości i czy jasno przedstawia sytuację finansową, majątkową i wynik finansowy badanej jednostki. Opinia powinna być obiektywna, bezstronna, kompletna, rzeczywista i przejrzysta. Można wyróżnić następujące rodzaje opinii:

- 1) opinię bez zastrzeżeń – jest najczęściej sporządzanym rodzajem opinii i występuje wówczas, gdy nie znaleziono żadnych nieprawidłowości lub są one nieistotne (Frańczuk, [w:] Żukowska, Janik (red.), 2012, s. 381);
- 2) opinię bez zastrzeżeń z uzupełniającym objaśnieniem, przy czym dodatkowe objaśnienia nie wpływają na pozytywny charakter opinii, tylko zwracają uwagę na zdarzenia mogące wystąpić w przyszłości; ich wpływ na wynik finansowy jest jednak trudny do określenia w czasie przeprowadzania badania;
- 3) opinię z zastrzeżeniem, która może zostać wydana, jeżeli wystąpiły:
 - ograniczenie zakresu badania (brak możliwości zbadania w wystarczającym stopniu danego obszaru sprawozdania);
 - niezgodność sprawozdania z zasadami rachunkowości;
 - niepewność co do zdolności kontynuowania działalności w przyszłości;
- 4) opinię negatywną wydawaną, jeżeli:
 - błędy, niezgodności i nieprawidłowości zawarte w sprawozdaniu są na tyle istotne, że sytuacja finansowa i majątkowa spółki przedstawiona w sprawozdaniu jest nieprawdziwa;
 - występuje poważne zagrożenie kontynuacji działalności, a spółka nie poinformowała o tym we wprowadzeniu do sprawozdania;
 - sporządzono sprawozdanie przy założeniu kontynuacji działalności, mimo że według biegłego rewidenta nie jest ono uzasadnione (Gabrusewicz, [w:] Gabrusewicz (red.), *dz. cyt.*, s. 309–313);

- 5) odmowę wydania opinii, która może być spowodowana ewidentnymi błędami w księgach rachunkowych uniemożliwiającymi uzgodnienie sald i sporządzenie prawidłowego sprawozdania, istotnym ograniczeniem kontynuacji działania i na tyle istotnym ograniczeniem zakresu badania, że biegły rewident nie może miarodajnie ocenić rzetelności i prawidłowości sprawozdania.

Oprócz opinii jest sporządzany raport, który rozszerza stwierdzenia zawarte w opinii. Znajdują się w nim istotne informacje o badanej jednostce (wraz z oceną sytuacji finansowej), sprawozdaniu finansowym i o firmie audytorskiej, która przeprowadziła badanie. Raport i opinia powinny być ze sobą zgodne (Frańczuk, *dz. cyt.*, s. 382).

Jednym z obszarów podlegających rewizji sprawozdań finansowych jest podatek dochodowy odroczony. Specyfika badania tej pozycji sprawozdawczej polega w szczególności na łączeniu wiedzy biegłego rewidenta z zakresu rachunkowości i prawa podatku dochodowego. Charakterystykę podatku dochodowego odroczonego, jego przyczyny oraz zasady pomiaru przedstawiono w drugim i trzecim rozdziale niniejszej monografii.

Rozdział 2

Zasady uznawania przychodów i kosztów w wyniku finansowym i dochodzie

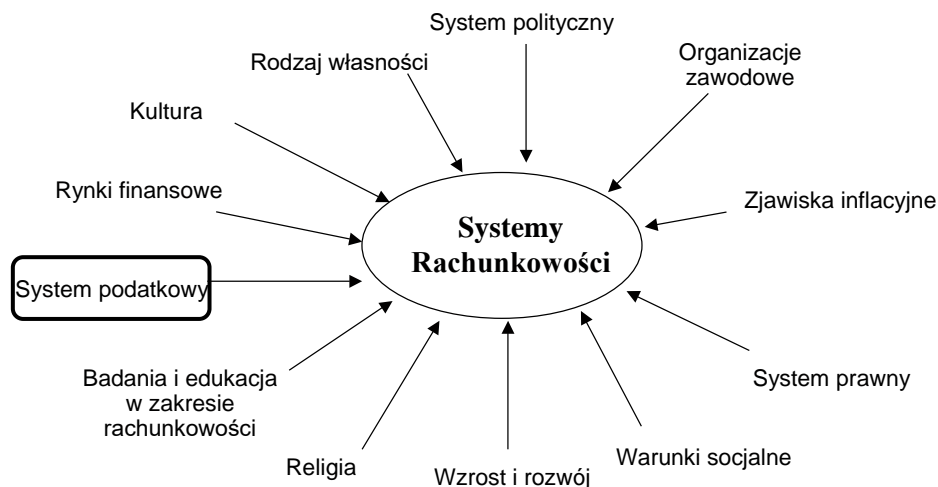
2.1. Wynik finansowy a wynik podatkowy

Podmioty prowadzące działalność gospodarczą są zobowiązane do przestrzegania różnych regulacji prawnych. Do najistotniejszych regulacji należy niewątpliwie prawo podatkowe¹. Jednocześnie jednostki spełniające wskazane w u.rach. kryteria muszą stosować się do zasad określonych w prawie bilansowym². Wymienione dziedziny prawa służą realizacji odmiennych celów: rachunkowość stoi na straży sporządzania wiarygodnych i rzetelnych sprawozdań finansowych, natomiast zasady prawa podatkowego mają zapewnić optymalizację i skuteczność w zapewnieniu dopływu środków pieniężnych do budżetu państwa.

System podatkowy stanowi nieodłączny atrybut działalności gospodarczej, podobnie jak system rachunkowości. Dodatkowo odegrał on znaczącą rolę w kształtowaniu współczesnego systemu rachunkowości (rysunek 1).

-
- 1 W niniejszym opracowaniu przez prawo podatkowe rozumie się zbiór przepisów w postaci Ustawy z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2000, nr 54, poz. 654) i aktów wykonawczych regulujących zasady ustalania tego podatku. Zamiennie będą stosowane sformułowania: u.p.d.o.p., regulacje podatku dochodowego, prawo podatku dochodowego, przepisy podatku dochodowego.
 - 2 W niniejszym opracowaniu przez prawo bilansowe rozumie się Ustawę z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości, akty wykonawcze do tejże ustawy oraz – jeśli zostanie to wyraźnie wskazane – Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej przyjęte do stosowania zgodnie z regulacjami ustawy o rachunkowości (określane zamiennie skrótami: MSSF lub MSR).

Rysunek 1. Podstawowe grupy czynników środowiskowych determinujących kształt systemów rachunkowości

Źródło: L.H. Radebaugh, S.J. Gray (1995, s. 44).

Stopień powiązania systemu rachunkowości z systemem podatkowym zależy w dużej mierze od historycznych uwarunkowań rozwoju gospodarczego, społecznego i politycznego poszczególnych krajów i rejonów świata.

W wyniku wpływu poszczególnych grup czynników na system rachunkowości, w tym szczególnie na system podatkowy, historycznie wykształciły się dwa modele rachunkowości: model anglosaski oraz model kontynentalny³. O ich rozróżnieniu decydują warunki rynkowe, kulturowe, polityczne, obowiązujący system prawny i polityczny oraz wzajemne relacje prawa podatkowego i prawa bilansowego. Najistotniejszym kryterium podziału na dwa modele było dominujące źródło pochodzenia kapitału, co w rezultacie oznacza orientację na potrzeby informacyjne odmiennych grup użytkowników informacji finansowych. W każdym modelu cele rachunkowości pojmowane są nieco inaczej, odmienne jest także podejście do ustalania wyniku finansowego i zachowania kapitału (tabela 1).

3 Podział na dwa główne modele należy traktować umownie – jako dwa skrajne systemy rachunkowości. W rzeczywistości przenikają się one wzajemnie, tworząc systemy dla każdego kraju lub regionu.

Tabela 1. Charakterystyka podstawowych modeli rachunkowości

Zmienne środowiskowe	Model kontynentalny	Model anglosaski
Główne źródło kapitału	Banki, instytucje finansowe	Giędy akcji
Kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> – orientacja państwowa – unikanie (ryzyka) niepewności – konserwatyzm 	<ul style="list-style-type: none"> – indywidualizm, mały dystans do władzy – otwartość na ryzyko – otwartość, elastyczność
System prawny	<ul style="list-style-type: none"> – prawo ustawowe – ustawowo regulowane zasady rachunkowości 	<ul style="list-style-type: none"> – prawo zwyczajowe – standardy rachunkowości kreowane są przez upoważnione koła profesjonalne
System podatkowy	<ul style="list-style-type: none"> – ścisły związek prawa podatkowego i prawa bilansowego – tzw. wzajemne przenikanie prawa podatkowego i prawa bilansowego przy podstawie opodatkowania 	<ul style="list-style-type: none"> – rozdzielność prawa podatkowego od zasad rachunkowości – prawo podatkowe nie wpływa na uregulowania rachunkowości
Cele rachunkowości		
Generowanie informacji finansowych potrzebnych do podejmowania decyzji użytkownikom		
Podstawowi użytkownicy	Kredytobiorcy, organy podatkowe, udziałowcy, pracownicy	Głównie inwestorzy
Dominujące zasady rachunkowości	Zasada ostrożności	Rzetelna prezentacja, przewaga treści nad formą
Polityka rachunkowości	Określony zakres wyboru	Znaczny zakres wyboru opcji
Stopień ujawnienia informacji	Ograniczony	Szczegółowy
Ustalenie wyniku finansowego		
Podporządkowanie ostrożności		Podporządkowanie użyteczności decyzyjnej inwestorów
<ul style="list-style-type: none"> – przewaga zasady ostrożności nad zasadą współmierności – zasada nominalizmu w wycenieniu – zasada konserwatyzmu – ograniczenie prawa w podziale zysku – tworzenie rezerw, także ukrytych 		<ul style="list-style-type: none"> – rzetelne prezentowanie prawidłowego wyniku ekonomicznego – przewaga zasady współmierności i memoriału nad zasadą ostrożności – nie występują w prawie ograniczenia w podziale zysku – niższe ukryte rezerwy

Źródło: A. Jaruga, [w:] Jaruga (red.), 2005, s. 11–12.

Istotnym kryterium historycznie wyodrębnionych dwóch głównych modeli rachunkowości jest stopień powiązania prawa podatkowego i systemu rachunkowości oraz wzajemne ich przenikanie. Model anglosaski charakteryzuje się autonomią zasad rachunkowości i regulacji podatku dochodowego. Rachunkowość i system podatkowy stanowią niezależne podsystemy prawne, mające różne cele i priorytety. W krajach reprezentujących model anglosaski wynik finansowy ustalany zgodnie z prawem bilansowym różni się istotnie od dochodu podatkowego, gdyż wielkości te są obliczane na podstawie niezależnych od siebie zasad. W modelu kontynentalnym zaś istnieje ściśle powiązanie prawa podatku dochodowego z prawem bilansowym. Systemy wzajemnie się przenikają, a w konsekwencji wynik finansowy brutto jest istotnie złączony z dochodem podatkowym.

Podsumowując tę część rozważań można potwierdzić, że: „prawo podatkowe posługuje się własnymi regulacjami, przez pryzmat których może akceptować lub nie wielkości generowane w systemie rachunkowości i prezentowane w sprawozdaniach finansowych. Fiskus, realizując politykę państwa, ustala normy prawne adekwatne do poszczególnych zakresów prawa podatkowego, zróżnicowanych w zależności od rodzaju podatku” (Walińska, 2004a, s. 171). „Ponadto prawo podatkowe cechuje zmienność oraz charakter doraźny, nieobiektywny, uzależniony od aktualnej sytuacji ekonomicznej państwa” (por. Wyrzykowski, 2003, s. 10). System podatkowy obowiązujący w danym kraju, zwłaszcza w obszarze regulacji podatku dochodowego od osób prawnych, może wywierać znaczący wpływ na rachunkowość.

Efektom dokonywanego w rachunkowości pomiaru są m.in. przychody i koszty, a różnica między nimi stanowi wynik finansowy przed opodatkowaniem, który odzwierciedla dokonania jednostki w okresie sprawozdawczym, mierzony według zasad prawa bilansowego. Zgodnie z regulacjami u.p.d.o.p. przedmiotem opodatkowania jest dochód mierzony jako nadwyżka przychodów podatkowych nad podatkowymi kosztami uzyskania przychodów. Poziom zbieżności tych dwóch kategorii pomiaru: wyniku finansowego oraz dochodu podatkowego, zależy od ogólnych relacji prawa bilansowego i regulacji prawa podatku dochodowego, które mogą mieć charakter autonomiczny lub współzależny.

W polskiej literaturze przedmiotu powszechnie przywołuje się klasyfikację związków między prawem bilansowym i prawem podatkowym opracowaną przez H. Litwińczuk (zob. Litwińczuk, 2001, s. 166; por. także: Olchowicz, 2000, s. 47–48). Autorka wyodrębnia trzy podstawowe relacje:

- 1) prawo bilansowe i prawo podatkowe jako wspólny system (pełna zgodność regulacji);
- 2) prawo bilansowe i prawo podatkowe jako współzależne systemy prawa (współzależność regulacji)⁴;
- 3) prawo bilansowe i prawo podatkowe jako dwa odrębne elementy systemu prawa (pełna autonomia).

W pierwszym przypadku wynik finansowy brutto pokrywa się z dochodem. Model ten jest czysto teoretyczny – nie występuje w praktyce gospodarczej. W rzeczywistości gospodarczej obserwuje się drugi i trzeci typ relacji.

W drugiej relacji prawo podatku dochodowego i prawo bilansowe mogą wpływać na siebie nawzajem w różnym stopniu, co stanowi podstawę rozróżnienia dwóch współzależności: z dominacją prawa bilansowego nad podatkowym lub z dominacją prawa podatkowego nad bilansowym.

W przypadku dominacji rachunkowości nad prawem podatkowym zasady ustalania wyniku finansowego są uznawane przez regulacje podatkowe, o ile te ostatnie nie wprowadzają własnych, specyficznych rozwiązań. Zysk bilansowy nie jest zatem tożsamy z dochodem podatkowym, ale stanowi podstawę jego ustalenia. Przy takich powiązaniach systemów prawnych przepisy podatkowe najczęściej wyłączają z dochodu podatkowego określone przychody, przykładowo takie, które zwiększają możliwości opłacania podatku dochodowego (np. umorzone zobowiązania będące konsekwencją postępowania restrukturyzacyjnego przedsiębiorstwa) lub gdy ma to na celu osiągnięcie określonych celów polityki gospodarczej danego kraju (np. rozwój określonych gałęzi przemysłu). Jednocześnie prawo podatkowe może nie uznawać w dochodzie pewnych kategorii kosztów (np. kosztów o charakterze sankcyjnym, takich jak kary lub grzywny) albo uznawać je w innej wartości niż w rachunkowości (np. amortyzację). W przypadku dominacji rachunkowości prawo podatkowe uznaje zazwyczaj bilansowe definicje kosztów i przychodów, honoruje nadrzędne zasady rachunkowości takie jak memoriał, współmierność, ale w celu realizacji celów podatkowych państwa nakazuje dokonać pewnych korekt w wyniku finansowym, doprowadzając go

4 Interesującym przykładem państwa, w którym istnieje ścisła współzależność prawa bilansowego i podatkowego – z wyraźną dominacją tego drugiego, są Niemcy. Bilans handlowy sporządzony zgodnie z regulacjami rachunkowości jest tam podstawą sporządzenia tzw. bilansu podatkowego (niem. *Steuerbilanz*), który powstaje po dokonaniu odpowiednich korekt wskazanych w przepisach podatkowych. Podstawę opodatkowania oblicza się jako zmianę stanu wykazanych w bilansie podatkowym aktywów netto na początku i na końcu okresu podatkowego. Por. A. Haller (1992, s. 311).

do dochodu podatkowego. Dla opisywanego modelu relacji charakterystyczne jest to, że jeśli brakuje określonych regulacji fiskalnych, organy podatkowe przyjmują rozwiązania prawa bilansowego.

Dominacja prawa podatkowego oznacza nadrzędność regulacji podatkowych w stosunku do zasad rachunkowości. Prawo podatkowe określa szczegółowe zasady pomiaru dochodu podatkowego, które są stosowane również na potrzeby ustalania wyniku finansowego. Jeśli w praktyce gospodarczej występuje ta relacja, zazwyczaj to prawo handlowe (np. kodeks handlowy) reguluje ogólne zasady rachunkowości, odsyłając do szczegółowych rozwiązań przyjętych w prawie podatkowym. Wybór w ramach polityki rachunkowości sprowadza się w tym wypadku do obszarów nieuregulowanych przez prawo podatkowe, w pozostałych przypadkach podmioty przyjmują rozwiązanie fiskalne.

Trzeci model polega na tym, iż prawo podatkowe określa autonomicznie zasady ustalania dochodu, nie odnosząc się do unormowań rachunkowości. Prawo bilansowe oraz prawo podatkowe samodzielnie definiują pojęcia, którymi się posługują, oraz odrębnie określają zasady uznawania przychodów i kosztów. Jeśli w przepisach podatkowych brakuje rozwiązań albo są one niejasne, niedopuszczalne jest powoływanie się na regulacje rachunkowości jako źródło prawa podatkowego ani ich stosowanie – to różni ten model powiązań od poprzedniego. Ustalanie wyniku bilansowego i dochodu podatkowego unormowane jest bowiem przez dwa całkowicie odrębne i niezależne od siebie akty prawne tej samej rangi (w Polsce są to np. ustawa o rachunkowości oraz ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych⁵).

Brak spójności i różnice między rachunkowością a przepisami podatku dochodowego to skutki po pierwsze założeń doktrynalnych dotyczących tych dziedzin, po drugie – samej legislacji, przejawiające się w nadanym prawnym kształcie uznanych rozwiązań (Wyrzykowski, *dz. cyt.*, s. 9). Podstawowe różnice między rozwiązaniami przyjętymi przez system podatku dochodowego od osób prawnych i system rachunkowości wynikają z obrania różnych celów, wyrażonych w określonych funkcjach wymienionych dziedzin prawa.

Polskie prawo bilansowe opiera się obecnie na ukształtowanych zasadach rachunkowości finansowej zgodnych z zasadą wiernego i rzetelnego obrazu, według których dokonuje się pomiaru wyniku finansowego. Polskie prawo podatkowe, stawiające sobie za główny cel zapewnienie wpły-

5 Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 1992, nr 21, poz. 86 z późn. zm.), określana w opracowaniu zamiennie jako u.p.d.o.p.

wów do budżetu państwa, ustanawia własne regulacje, które określają podatkowe zasady uznawania kosztów i przychodów kształtujących dochód podatkowy. Obowiązują dwa autonomiczne względem siebie podsystemy prawne, jednak na pewnych płaszczyznach są one ze sobą powiązane, co rodzi określone konsekwencje zarówno w teorii, jak i w praktyce rachunkowości.

Współczesny system polskiego prawa bilansowego ma własne zasady rachunkowości: obiektywne, niezmiennie i uniwersalne, którym przyświeca zasadniczy cel – przedstawienie rzetelnego i wiernego obrazu przedsiębiorstwa. Kierując się tymi zasadami, prawo bilansowe definiuje podstawowe elementy systemu rachunkowości, takie jak: aktywa, zobowiązania, przychody i zyski oraz koszty i straty wraz z parametrami ich wyceny. Z kolei prawo podatku dochodowego odwołuje się do określonych kategorii i zasad prawa bilansowego, co powoduje, iż w Polsce współcześnie mamy do czynienia z wyraźną autonomią prawa bilansowego i podatkowego, z wyłączeniem pewnych wspólnych obszarów.

Źródłem polskiego prawa bilansowego jest przede wszystkim Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (wraz z aktami wykonawczymi), która wyrosła na gruncie prawa Unii Europejskiej oraz MSSF. Źródłem regulacji prawnych rachunkowości towarzyszą regulacje środowiskowe w postaci Krajowych Standardów Rachunkowości (KSR) oraz stanowisk wydawanych przez Komitet Standardów Rachunkowości działający przy Ministrze Finansów⁶.

Prawo podatku dochodowego osób prawnych jest zaś uregulowane w Ustawie z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (oraz w aktach wykonawczych do tej ustawy).

Prawo podatkowe i prawo bilansowe różnią się podejściem do pomiaru i momentu uznania przychodów i kosztów. W efekcie wynik finansowy jest różny od dochodu podatkowego. Wynik finansowy brutto to wszystkie przychody osiągnięte w danym roku obrotowym, pomniejszone o wszystkie koszty poniesione w celu osiągnięcia tego przychodu, których uznanie nastąpiło z uwzględnieniem definicji oraz nadrzędnych zasad rachunkowości. Wynik finansowy brutto skorygowany o podatek

6 Członkami Komitetu są specjaliści w dziedzinie rachunkowości, reprezentujący organy biorące udział w procesie stanowienia regulacji w zakresie rachunkowości (Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Skarbu Państwa, Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego) oraz największe organizacje zawodowe rachunkowości (Stowarzyszenie Księgowych w Polsce i Krajowa Izba Biegłych Rewidentów), które zgłaszają przedstawicieli środowiska naukowego oraz firm audytorskich (www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/ciala-kolegialne/komitet-standar-dow-rachunkowosci, [dostęp: 12.12.2016]).

dochodowy (zarówno bieżący, jak i odroczony) daje wartość wyniku finansowego netto.

Z kolei prawo podatkowe, kierując się polityką fiskalną państwa, określa szereg zasad, według których jednostka powinna ustalić wynik podatkowy. Dodatni wynik podatkowy nosi miano dochodu podatkowego i zgodnie z u.p.d.o.p. ustalany jest jako nadwyżka przychodów podatkowych nad kosztami uzyskania przychodu, z kolei nadwyżka kosztów nad przychodami podatkowymi oznacza stratę podatkową. Prawo podatkowe nakazuje określenie wyniku podatkowego za pomocą tzw. metody bezpośredniej, polegającej na odrębnym ustaleniu przychodów podatkowych i kosztów uzyskania przychodu oraz obliczeniu różnicy między tymi wielkościami.

Pomimo odrębnych regulacji rachunkowości i podatku dochodowego oba podsystemy mają po części zbieżne zasady uznawania przychodów i kosztów w wyniku finansowym i dochodzie podatkowym. Istnienie wspólnych obszarów prawa bilansowego oraz prawa podatkowego ułatwia pomiar dochodu podatkowego, którego punktem wyjścia może być wynik finansowy brutto. Wynik księgowy, odpowiednio skorygowany o przychody i koszty odmiennie uznawane przez prawo bilansowe oraz prawo podatkowe, daje wartość dochodu podatkowego. Obliczenie dochodu podatkowego poprzez korekty wyniku finansowego brutto nazywane jest często metodą pośrednią pomiaru dochodu podatkowego i stanowi obligatoryjne ujawnienie w sprawozdaniu finansowym.

Zgodnie bowiem z wymaganiami ustawy o rachunkowości jednym z ujawnień w informacji dodatkowej⁷ jest tzw. uzgodnienie wyniku finansowego brutto z dochodem podatkowym. W istocie oznacza to obowiązek zastosowania metody pośredniej do pomiaru dochodu podatkowego. W metodzie pośredniej wartością bazową do pomiaru dochodu podatkowego jest wynik finansowy brutto, korygowany o cztery kategorie przychodów i kosztów. Wynik finansowy należy:

- pomniejszyć o przychody uznane w wyniku finansowym brutto, lecz nieuznane w dochodzie podatkowym;
- powiększyć o przychody nieuznane w wyniku finansowym brutto, lecz uznane w dochodzie podatkowym;
- powiększyć o koszty i straty uznane w wyniku finansowym brutto, lecz nieuznane w dochodzie podatkowym;
- pomniejszyć o koszty i straty nieuznane w wyniku finansowym brutto, lecz uznane w dochodzie podatkowym.

7 Z wyłączeniem jednostek mikro oraz jednostek małych w rozumieniu u.rach.

Korekty te wynikają z różnic między wynikiem finansowym a dochodem podatkowym. Przychody i koszty uznane w bieżącym wyniku finansowym brutto mogą być uznane przez prawo podatkowe w przyszłych okresach albo mogły być uznane w dochodzie podatkowym w okresach przeszłych, albo też mogą nigdy nie zostać uznane jako przychód lub koszt podatkowy. Przychody i koszty uznane w danym okresie wyłącznie przez prawo podatkowe mogły natomiast być zidentyfikowane przez prawo bilansowe w poprzednich okresach albo zostaną włączone do wyniku finansowego w przyszłych okresach, albo nigdy nie zostaną uznane w świetle ustawy o rachunkowości.

Różnice między prawem bilansowym a podatkowym w zakresie uznawania przychodów i kosztów można zatem podzielić na: 1) różnice przejściowe, dotyczące przychodów i kosztów uznawanych zarówno przez prawo bilansowe, jak i prawo podatkowe, tyle że w różnych okresach sprawozdawczych; 2) różnice trwałe, dotyczące przychodów i kosztów uznawanych wyłącznie w dochodzie podatkowym lub w wyniku finansowym.

Aby otrzymać kwotę bazową obliczenia podatku dochodowego należnego, trzeba ustalić podstawę opodatkowania, korygując dochód podatkowy o odpowiednie odliczenia i doliczenia.

Po przemnożeniu podstawy opodatkowania przez obowiązującą w danym roku podatkowym stopę podatkową uzyskuje się wartość podatku dochodowego bieżącego wykazywanego w rachunku zysków i strat. Obliczony w ten sposób podatek nie stanowi jednak kwoty należnej dla urzędu skarbowego. Podatnik powinien pomniejszyć podatek dochodowy o wpłacone w trakcie roku zaliczki na podatek dochodowy. Jeżeli jednostka nie płaćca zaliczek lub wpłaćca zaliczki o mniejszej wartości niż bieżący podatek dochodowy, w bilansie po stronie pasywów wykazuje zobowiązanie z tytułu podatku dochodowego. W przypadku gdy podatnik wpłacił zaliczki o większej wartości od wyliczonego podatku bieżącego, prezentuje należność z tytułu podatku dochodowego w aktywach. Mamy zatem do czynienia z dwoma aspektami podatku dochodowego bieżącego: podatek dochodowy w ujęciu memoriałowym stanowi podatek dochodowy bieżący wykazywany w rachunku wyników, natomiast podatek dochodowy w aspekcie kasowym jest należnością lub zobowiązaniem w stosunku do budżetu państwa.

Podsumowując, mimo różnic w zakresie uznawania przychodów i kosztów występujących między prawem podatkowym a prawem bilansowym prawo podatkowe bazuje w dużej mierze na informacjach zawartych w księgach rachunkowych. Do wyliczenia dochodu podatkowego

jednostki najczęściej wykorzystują wynik finansowy ustalony na podstawie ustawy o rachunkowości, korygując go o odpowiednie kategorie przychodów i kosztów.

2.2. Przychody i koszty w prawie bilansowym

Definicja **przychodów** znajduje się w art. 3 ust. 1 pkt 30 u.rach. Według niej przychody i zyski to powstałe w danym okresie sprawozdawczym korzyści ekonomiczne o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują zmniejszenie wartości zobowiązań lub zwiększenie wartości aktywów i doprowadzą do zmniejszenia niedoboru lub wzrostu kapitału własnego w inny sposób niż przez wniesienie środków pieniężnych przez udziałowców lub właścicieli.

W polskim prawie bilansowym obowiązuje szeroka definicja przychodu, co oznacza, że zostały w niej ujęte wszystkie jego rodzaje, np. sprzedaż majątku lub usług, otrzymanie nieodpłatnie zasobów (od podmiotu innego niż właściciel kapitału), umorzenie zobowiązań czy realizacja korzyści ekonomicznych transakcji o charakterze finansowym (m.in. odsetki różnice kursowe). Problem polega na ustaleniu wiarygodnej wartości przychodu oraz momentu jego uznania w wyniku finansowym (por. Radawiecka, 2008, s. 23).

Określenie wielkości przychodu oznacza konieczność sformułowania parametrów stanowiących podstawę ustalenia wartości – z reguły są to ceny sprzedaży netto oraz wartości godziwe (rynkowe). Pomiar przychodów w prawie bilansowym jest zależny od rodzaju transakcji i przyczyny jego rozpoznania. Cena sprzedaży jest stosowana w transakcjach podstawowej działalności operacyjnej, czyli do pomiaru przychodów ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów, w pozostałej działalności operacyjnej – do określenia przychodów ze sprzedaży np. środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych, zaś w obszarze działań finansowych – do pomiaru sprzedaży aktywów finansowych. Przychody z tytułu odsetek, dywidend, różnic kursowych, kar umownych, odszkodowań wycenia się według wartości wynikającej z odpowiednich regulacji prawnych lub zawartych umów. Przychody będące skutkiem wyceny bilansowej inwestycji (zarówno finansowych, jak i rzeczowych) wynikają z zastosowania wartości rynkowej lub wartości godziwej jako parametru wyceny.

Moment uznania przychodów nie jest dokładnie określony w ustawie o rachunkowości, jednak wskazując okres, w jakim wystąpił przychód, jednostki powinny się kierować ogólnymi zasadami rachunkowości,

szczególnie zasadą memoriałową, według której w wyniku finansowym jednostki powinny zostać ujęte wszystkie przychody osiągnięte w danym okresie sprawozdawczym, niezależnie od terminu ich zapłaty. Przychód może być uznany w całości w bieżącym wyniku finansowym danego okresu sprawozdawczego, może też zostać przesunięty w czasie i stanowić tzw. przychód przyszłych okresów. Szczególnym przychodem, którego uznanie w wyniku finansowym jest odroczone, jest przychód uznany bezpośrednio w kapitale własnym, który nie wpływa na bieżący wynik finansowy, a powstaje m.in. wskutek podwyższenia wartości aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży – dzięki zwiększeniu ich wartości rynkowej (godziwej). Przychód z tytułu wyceny majątku finansowego wpływa na wynik finansowy dopiero w okresie, w którym następuje sprzedaż (rozliczenie) tego majątku (por. Walińska, Wencel, Jurawicz, Wiatr, 2016, s. 17).

Według definicji **kosztów** znajdującej się w art. 3 ust. 1 pkt 31 u.rach. koszty i straty to zmniejszenia korzyści ekonomicznych o wiarygodnej wartości, które występują w formie zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw albo zmniejszenia wartości aktywów i doprowadzą do zwiększenia niedoboru kapitału własnego lub jego zmniejszenia w inny sposób niż wycofanie środków przez udziałowców lub właścicieli.

Wyznaczając wartości kosztów i okres, do jakiego koszty powinny zostać przyporządkowane, jednostki muszą stosować się do ogólnych zasad rachunkowości, zwłaszcza do zasady memoriałowej i zasady współmierności, według której jednostka w wyniku finansowym za dany rok powinna ująć wszystkie koszty związane z przychodami osiągniętymi w danym roku obrotowym, niezależnie od terminu ich spłaty. Koszty powinny być więc przede wszystkim związane z przychodami, czyli mogą być poniesione w bieżącym okresie, ale także mogły zostać poniesione w poprzednich okresach lub dopiero zostaną poniesione w przyszłych okresach. O okresie, do jakiego zostanie przyporządkowany koszt, nie decydują zatem płatność lub posiadanie faktury, ani nawet fakt poniesienia kosztu, lecz możliwość wskazania związku przyczynowo-skutkowego z przychodami osiągniętymi w danym okresie (por. Radawiecka, *dz. cyt.*, s. 27–28).

Według prawa bilansowego pomiar kosztów zależy od rodzaju transakcji stanowiącej przyczynę jego uznania. I tak w przypadku typowych transakcji zakupu koszt jest określony na poziomie ceny zakupu lub ceny nabycia, natomiast podstawą ujęcia kosztów wynagrodzeń i pochodnych są zawarte umowy oraz odpowiednie przepisy prawa; również w przypadku nałożenia na jednostkę kar, odszkodowań, odsetek od zobowiązań

koszt wynika z umów lub odnośnych regulacji prawnych⁸. W przypadku kosztów wynikających z wyceny bilansowej jednostka szacuje ich wartość w odniesieniu do ceny sprzedaży netto możliwej do uzyskania lub wartości rynkowej, lub wartości godziwej wycenianych aktywów lub zobowiązań⁹.

Koszty, podobnie jak przychody, mogą mieć charakter wynikowy lub kapitałowy. W rachunkowości koszty najczęściej ujmowane są w wyniku finansowym. Koszty o charakterze kapitałowym występują głównie w przypadkach wyceny aktywów finansowych (zakwalifikowanych do aktywów dostępnych do sprzedaży). Jeżeli wówczas wartość rynkowa uprzednio przeszacowanych aktywów finansowych spadnie do poziomu historycznej ceny nabycia (lub inaczej określonej wartości początkowej), koszt ten pomniejsza bezpośrednio wartość kapitału własnego.

2.3. Przychody i koszty w prawie podatkowym

Przychody podatkowe scharakteryzowano w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych. Na podstawie jej zapisów przychody można podzielić na:

- 1) przychody podatkowe;
- 2) przychody, które nie podlegają opodatkowaniu;
- 3) pozycje wyłączone z przychodów podatkowych;
- 4) przychody wolne od opodatkowania.

W art. 12 ust. 1–1b u.p.d.o.p. zostały wymienione przychody uznane przez prawo podatkowe m.in.: otrzymane pieniądze, wartości pieniężne, w tym również różnice kursowe, wartość otrzymanych rzeczy, praw, innych świadczeń w naturze oraz otrzymanych nieodpłatnie albo częściowo odpłatnie rzeczy, praw lub świadczeń.

Przychody, które nie podlegają opodatkowaniu, określono w art. 12 ust. 4 u.p.d.o.p. Są to przykładowo:

- pobrane wpłaty lub zarachowane należności na poczet dostaw towarów i usług, które zostaną wykonane w następnych okresach sprawozdawczych, a także otrzymane lub zwrócone pożyczki (kredyty), z wyjątkiem skapitalizowanych odsetek od tych pożyczek (kredytów);

⁸ Na przykład zasady obliczania odsetek od zaległości podatkowych określa Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku – Ordynacja podatkowa (Dz.U. 2005, nr 85, poz. 727).

⁹ Przyjęty parametr wyceny bilansowej jest uzależniony od kategorii aktywów lub zobowiązań podlegających wycenie.

- naliczone, lecz nieotrzymane odsetki od należności, w tym również od udzielonych pożyczek (kredytów);
- przychody otrzymane na utworzenie lub powiększenie kapitału zakładowego (akcyjnego), funduszu udziałowego lub funduszu założycielskiego.

Według art. 2 ust. 1 u.p.d.o.p. wyłączenie przychodów podatkowych oznacza brak stosowania przepisów podatkowych w stosunku do:

- przychodów z gospodarki leśnej w rozumieniu ustawy o lasach;
- przychodów wynikających z czynności, które nie mogą być przedmiotem skutecznej prawnie umowy;
- przychodów z działalności rolniczej, z wyjątkiem dochodów z działów specjalnych produkcji rolnej.

W art. 17 ust. 1 u.p.d.o.p. wymieniono dochody wolne od podatku (zwolnienia przedmiotowe) m.in.:

- dochody z tytułu sprzedaży całości lub części nieruchomości wchodzących w skład gospodarstwa rolnego;
- dochody podatników, których celem statutowym jest działalność naukowa, naukowo-techniczna, kulturalna, w zakresie kultury fizycznej i sportu, oświatowa (w tym również polegająca na kształceniu studentów), ochrony środowiska, wspierania inicjatyw społecznych na rzecz budowy dróg i sieci telekomunikacyjnej na wsi oraz zaopatrzenia wsi w wodę, ochrony zdrowia i pomocy społecznej, dobroczynności, rehabilitacji zawodowej i społecznej inwalidów oraz kultu religijnego – w części przeznaczonej na te cele (więcej: Belon, Kobiela, Mądryk, 2016, s. 425, 427).

W prawie podatkowym, w odróżnieniu od prawa bilansowego, nie ma podziału przychodów na przychody operacyjne, pozostałe przychody operacyjne, przychody finansowe i zyski nadzwyczajne. Wszystkie przychody stanowią jedną kategorię przychodów podatkowych z działalności gospodarczej podatnika. Według prawa podatkowego przychody są najczęściej wyceniane według ceny sprzedaży netto ustalonej przez strony transakcji, jednak w przypadku gdy cena znacznie odbiega od wartości rynkowej bez uzasadnionej przyczyny, organ podatkowy może określić przychód w wysokości wartości rynkowej (przeciętna cena stosowana w danej miejscowości z dnia zawarcia umowy). W przypadku nieodpłatnego otrzymania zasobów majątkowych lub świadczenia określono szczegółowe zasady obliczania wysokości przychodu podatkowego (por. Wałińska, 2003, s. 44).

Co do zasady, zgodnie z art. 12 ust. 3 u.p.d.o.p., za moment uznania przychodu w dochodzie podatkowym uważa się dzień wydania rzeczy,

zbycia prawa majątkowego lub wykonania usługi albo częściowego wykonania usługi, nie później niż dzień wystawienia faktury albo uregulowania należności.

W stosunku do przychodów, zgodnie z zasadą ogólną¹⁰, obowiązuje więc swego rodzaju zasada memoriałowa, gdyż za przychody osiągnięte w roku podatkowym uważa się także należne przychody, choćby nie zostały jeszcze faktycznie otrzymane, po wyłączeniu wartości zwróconych towarów, udzielonych bonifikat i skont (art. 12 ust. 3. u.p.d.o.p.).

W przypadku otrzymania przychodów, z którymi nie wiąże się wykonanie żadnych dostaw i świadczeń ani przekazanie majątku, za datę powstania przychodu uznaje się dzień otrzymania zapłaty (np. odszkodowania uznaje się w dochodzie podatkowym w momencie ich rzeczywistego otrzymania).

Podatkowa definicja **kosztów** (uzyskania przychodów) w prawie podatkowym została zawarta w art. 15 ust. 1 u.p.d.o.p. Zgodnie z nią kosztami uzyskania przychodów są koszty poniesione w celu osiągnięcia przychodów lub zachowania albo zabezpieczenia źródła przychodów, z wyjątkiem kosztów wymienionych w art. 16 ust. 1. Kosztami są więc wszelkie podejmowane przez podatnika działania dozwolone prawem i mające na celu osiągnięcie przychodu, w sposób bezpośredni lub pośredni, przy czym nie ma znaczenia, czy przychód został faktycznie osiągnięty, czy też nie. Jednostki gospodarcze mają zatem możliwość pomniejszenia osiągniętych przychodów w danym roku podatkowym o wszelkie koszty związane z prowadzoną działalnością gospodarczą i poniesione w celu osiągnięcia przychodu (Wencel, *dz. cyt.*, s. 59). Przykładem kosztu, co prawda związanego z funkcjonowaniem podmiotu gospodarczego, ale nieponiesionego w związku z osiąganiem przychodów, są opłaty notarialne i sądowe dotyczące sprzedaży udziałów przez udziałowca w spółce z o.o. Pomiędzy takim kosztem a osiąganymi przez spółkę przychodami nie istnieje związek przyczynowo-skutkowy.

W art. 16 u.p.d.o.p. wymieniono koszty, które – mimo że mogły być związane z prowadzoną działalnością gospodarczą i wpływać na osiągnięcie przez jednostkę przychodu – nie mogą zostać uznane za koszty uzyskania przychodu. Są to zwłaszcza:

10 Szczególne momenty rozpoznania przychodu podatkowego dotyczą np. usług rozliczanych w okresach rozliczeniowych, dostawy energii elektrycznej, ciepłej oraz gazu przewodowego, realizacji praw wynikających z pochodnych instrumentów finansowych, pobrania wpłat na poczet dostaw towarów i usług, które zostaną wykonane w następnych okresach sprawozdawczych, podlegających zarejestrowaniu za pomocą kasy rejestrującej.

- koszty o charakterze sankcyjnym (np. kary za zanieczyszczenie środowiska, kary za nieprzestrzeganie przepisów BHP, odszkodowania za wypadek przy pracy);
- koszty wynikające ze szczególnych transakcji (np. koszty reprezentacji, odpisy z tytułu zużycia samochodu osobowego w części przewyższającej równowartość 20 000 euro przeliczonej według kursu średniego euro ogłoszonego przez NBP z dnia przekazania samochodu do użytkowania);
- koszty będące skutkiem wyceny bilansowej oraz zastosowania w rachunkowości zasady ostrożnej wyceny (np. naliczone, lecz niezapłacone odsetki od zobowiązań handlowych, odpisy z tytułu utraty wartości aktywów trwałych, koszty wynikające z utworzonych rezerw).

W podatkowej definicji kosztów pojawia się również pojęcie „koszt poniesiony” jako jeden z czynników warunkujących jego uznanie w dochodzie podatkowym. Określenie „poniesiony” w ustawie podatkowej nie ma jednoznacznej definicji, mówi się tylko o momencie poniesienia kosztu. W art. 15 ust. 4e u.p.d.o.p. stwierdza się, że „za dzień poniesienia kosztu uzyskania przychodów (...) uważa się dzień, na który ujęto koszt w księgach rachunkowych (zaksięgowano) na podstawie otrzymanej faktury (rachunku) albo dzień, na który ujęto koszt na podstawie innego dowodu w przypadku braku faktury (rachunku), z wyjątkiem sytuacji, gdy dotyczyłoby to ujętych jako koszty rezerw, albo biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów”. Zapis ten oznacza, że poniesienie kosztu jest jednoznaczne z zaksięgowaniem zdarzenia gospodarczego w księgach rachunkowych, z tym że nie chodzi o ujęcie zdarzenia jako kosztu obciążającego wynik finansowy, ale techniczne wprowadzenie operacji gospodarczej do ksiąg rachunkowych¹¹.

Analiza zapisów u.p.d.o.p. pozwala stwierdzić, że koszty spełniające definicje kosztów uzyskania mogą być:

11 Z Wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 13 listopada 2012 roku (I SA/Wr 1035/12): „zwrot »dzień, na który ujęto koszt w księgach rachunkowych (zaksięgowano)...«, który to ustawodawca zaczerpnął z ustawy o rachunkowości, nie może stanowić podstawy do uznania, że przepisy podatkowe nakazują zastosowanie przepisów prawa bilansowego. Z art. 15 ust. 4e u.p.d.o.p. żadną miarą nie wynika, że momentem poniesienia kosztu jest dzień ujęcia go w księgach jako kosztu, tj. dzień uznania za taki koszt z punktu widzenia przepisów o rachunkowości. Faktyczna data dokonania zapisu w księgach rachunkowych nie może zmieniać kwalifikacji danego wydatku i wpływać na moment zaliczenia go jako kosztu w rozumieniu art. 15 ust. 4e u.p.d.o.p. Nie jest ona bowiem datą ujęcia kosztu, a jedynie datą technicznego wprowadzenia informacji do systemu”.

- uznane w okresie ich poniesienia – jeżeli przychód został osiągnięty w tym samym okresie, w którym jednostka poniosła związane z nim koszty lub jeśli poniesiony koszt jest związany z ogólną działalnością jednostki i dotyczy jednego roku podatkowego;
- uznane w następnych okresach – jeżeli przychody, z którymi są związane konkretne koszty, zostaną osiągnięte dopiero w następnym okresie np. koszt wytworzenia produktów, które będą sprzedane w kolejnych okresach lub jeśli poniesiony koszt jest związany z ogólną działalnością jednostki i dotyczy kilku lat podatkowych (wówczas należy rozliczyć go w czasie analogicznie do rozliczeń międzyokresowych czynnych kosztów stosowanych w rachunkowości);
- nigdy nieuznane jako koszty uzyskania przychodu na mocy art. 16 ust. 1 u.p.d.o.p.

Podsumowując, aby koszt mógł zostać uznany za koszt uzyskania przychodów, musi zostać poniesiony (czyli wprowadzony do ksiąg rachunkowych), powinien istnieć związek przyczynowo-skutkowy między kosztem a przychodem lub możliwością uzyskania przychodów oraz nie może znajdować się na liście wyłączeń zawartych w art. 16 ust. 1.

Rozdział 3

Podatek dochodowy odroczony – istota i zasady ustalania

3.1. Podatek odroczony jako skutek alokacji podatku dochodowego

W związku z odmiennymi zasadami uznawania przychodów i kosztów, przyjętymi przez prawo bilansowe i podatkowe, wynik finansowy różni się od dochodu podatkowego.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na „dwa podstawowe obszary rozbieżności między wynikiem finansowym a dochodem podatkowym: 1) odmienne podejście do źródeł przychodów i kosztów; 2) odmienne podejście do momentu uznania przychodu/kosztu za osiągnięty/poniesiony” (Gierusz, 2002, s. 38).

W pierwszym przypadku brak uznania określonych kategorii kosztów i przychodów ma charakter **trwały**, natomiast w drugim – **przejściowy**.

Różnice trwałe powstają w dwóch przypadkach:

- gdy określone przychody lub koszty zostały uznane w wyniku finansowym (bądź bezpośrednio w kapitale własnym), natomiast przepisy podatkowe bezwzględnie wyłączają je z dochodu podatkowego, nie uznając ich co do zasady pod żadnymi warunkami. Takie przychody lub koszty nie mają żadnych skutków podatkowych, co oznacza, że nie wpływają na wysokość dochodu i podatku dochodowego należnego w okresie, w którym zostały zidentyfikowane, i nie przynoszą już żadnych skutków podatkowych w przyszłości¹;

1 Przykładem mogą być kary za zanieczyszczenie środowiska naturalnego, które – mimo że stanowią koszt prowadzenia działalności gospodarczej i obciążają wynik finansowy w momencie ich naliczenia – nie są w ogóle uznawane przez prawo podatkowe ani w chwili naliczenia kary, ani w żadnym innym momencie. W efekcie wynik finansowy różni się od dochodu podatkowego wyłącznie w jednym okresie sprawozdawczym, w którym kara została na przedsiębiorstwo nałożona i uznana w wyniku finansowym.

- gdy przychody lub koszty zostają uznane w dochodzie podatkowym, a jednocześnie nie wpływają na wynik finansowy ani w okresie bieżącym, ani w okresach przyszłych. Takie przychody lub koszty skutkują ujęciem w rachunkowości wyłącznie podatku dochodowego bieżącego w tym okresie, w którym zdarzenie przychodowe lub kosztowe zostało rozpoznane w dochodzie podatkowym².

Do różnic trwałych powodujących uznanie kosztów lub przychodów wyłącznie w wyniku finansowym można zaliczyć m.in.:

- kary i grzywny pieniężne orzeczone w postępowaniu karnoskarbowym, administracyjnym, karnym i w sprawach o wykroczenia oraz odsetki od tych kar i grzywien;
- wierzytelności odpisane jako przedawnione;
- składki na ubezpieczenie społeczne i fundusz pracy oraz inne fundusze celowe od nagród i premii wypłacanych z zysku;
- opłaty sankcyjne, które zgodnie z odrębnymi przepisami podlegają wpłacie do budżetu jednostek samorządu terytorialnego lub budżetu państwa;
- straty powstałe w wyniku likwidacji nie w pełni umorzonych środków trwałych, jeśli straciły one przydatność na skutek zmiany rodzaju działalności;
- odsetki za zwłokę z tytułu nieterminowych wpłat należności budżetowych oraz innych, do których zastosowanie ma ordynacja podatkowa;
- przekraczające określone limity wydatki ponoszone na rzecz pracowników z tytułu używania przez nich samochodów na potrzeby przedsiębiorstwa;
- odpisy na fundusze, jeśli odrębne ustawy nie określają możliwości lub obowiązku ich tworzenia w ciężar kosztów;
- koszty reprezentacji (wyciąg z art. 16 ust. 1 u.p.d.o.p.).

Rozbieżności między wynikiem finansowym a podatkowym o **charakterze przejściowym** powodują zróżnicowanie wyników księgowych i podatkowych w wielu okresach sprawozdawczych, ponieważ ich przyczyną nie jest absolutny brak akceptacji przez przepisy podatkowe

2 Przykładem takiego zdarzenia jest nieodpłatne otrzymanie świadczenia w postaci udostępnienia lokalu. Jest to rozpoznane jako przychód do opodatkowania, natomiast jako że w rachunkowości nie jest spełniona definicja przychodów, nie następuje ujęcie skutków tego zdarzenia w wyniku finansowym. Zdarzenia powodujące zmianę wyłącznie dochodu podatkowego rzadko występują w działalności gospodarczej przedsiębiorstw.

kosztu lub przychodu, a jedynie odmienny niż w rachunkowości moment ich uznania w dochodzie podatkowym³.

Różnice przejściowe wpływają na wynik finansowy zarówno roku bieżącego, jak i przyszłych okresów, gdy różnice zostaną rozliczone. Różnice przejściowe powstają m.in. na skutek:

- dokonywania odpisów z tytułu trwałej utraty wartości środków trwałych;
- dokonywania odpisów aktualizujących wartość zapasów;
- tworzenia rezerw, których realizacja oznacza uznanie kosztu podatkowego;
- naliczenia różnic kursowych powstałych w związku z wyceną bilansową składników wyrażonych w walutach obcych;
- zastosowania odmiennych metod i stawek amortyzacyjnych dla celów księgowych oraz dla celów podatkowych;
- odsetek naliczonych za zwłokę w zapłacie należności lub zobowiązań handlowych, w przypadku gdy moment naliczenia odsetek wystąpił w innym czasie niż ich zapłata (wyciąg z art. 16 ust. 1 u.p.d.o.p.).

Analizując istotę różnic przejściowych, należy zwrócić uwagę na dwa momenty: rozpoczęcie i zakończenie różnicy. Skutek podatkowy w momencie powstania różnicy o charakterze przejściowym jest przeciwny niż skutek w chwili jej zakończenia, co sprawia, że w długim okresie różnice te nie powodują rozbieżności w wielkości wyniku finansowego i dochodu podatkowego. Ta prawidłowość stała się główną przyczyną wprowadzenia do teorii i praktyki rachunkowości podatku dochodowego odroczonego, który jest kategorią przyjętą wyłącznie w systemie rachunkowości, mimo że stanowi konsekwencje rozbieżności o charakterze przejściowym między zasadami uznawania przychodów i kosztów w prawie bilansowym i podatkowym. Istotę różnic przejściowych prezentuje rysunek 2.

3 Najczęściej prawo podatkowe odracza uznanie przychodu bądź kosztu do momentu spełnienia przez podatnika określonych warunków, np. odsetki od należności i zobowiązań niebudżetowych są akceptowane przez przepisy podatkowe, ale dopiero w momencie ich realizacji pieniężnej. Niekiedy prawo uznaje zdarzenia kosztowe i przychodowe wcześniej niż rachunkowość. Przykładem jest chociażby zastosowanie dla celów podatkowych wyższych stawek amortyzacyjnych niż wynikających z okresu ekonomicznej użyteczności środków trwałych czy też wcześniejsze opodatkowanie otrzymanych darowizn majątku trwałego podlegającego amortyzacji.

Rysunek 2. Istota różnic przejściowych

Rok 20X1		Rok 20X2	
Dokonano 100% odpisu z tytułu utraty wartości towarów o cenie nabycia 200 zł		Zlikwidowano towary objęte w 20X1 roku odpisem z tytułu utraty wartości	
Koszt księgowy	200	Koszt księgowy	0
Koszt podatkowy	0	Koszt podatkowy	200

Razem 20X1 rok oraz 20X2 rok	
Koszty księgowe	200
Koszty podatkowe	200

Źródło: opracowanie własne.

Podatek dochodowy odroczony jest skutkiem zarówno tych przychodów i kosztów, które zostały w danym okresie uznane przez regulacje podatkowe, ale nie zostały uznane przez prawo bilansowe, jak i tych przychodów i kosztów, które w bieżącym okresie zostały uznane w systemie rachunkowości, ale nie zostały uznane przez prawo podatkowe. W obu przypadkach brak uznania przychodów lub kosztów ma charakter przejściowy, co oznacza, że w przyszłości zostaną one uznane bądź przez prawo bilansowe, bądź przez prawo podatkowe. Podatek dochodowy odroczony odzwierciedla zatem rozliczenie w czasie podatku dochodowego, czyli stanowi alokację skutków podatkowych zdarzeń gospodarczych. To właśnie alokacja jest procesem, któremu podlega podatek dochodowy w systemie rachunkowości, a którego skutkiem jest odroczony podatek dochodowy.

Podatek dochodowy może podlegać alokacji wewnątrzokresowej (ang. *intra-period allocation*) oraz alokacji międzyokresowej (ang. *inter-period allocation*). Alokacja wewnątrzokresowa nie dotyczy istoty ani pomiaru skutków podatkowych zdarzeń, tylko ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym w ramach jednego okresu sprawozdawczego. Zastosowanie alokacji wewnątrzokresowej oznacza przypisanie skutków podatkowych przede wszystkim do poszczególnych obszarów działalności prezentowanych w rachunku wyników. Polega ona na osobnym ujęciu podatku dochodowego (zarówno bieżącego, jak i odroczonego)

w działalności operacyjnej oraz w pozostałych obszarach aktywności firmy, a także na przypisaniu skutków podatkowych do poszczególnych pozycji bilansowych. Zwolennicy zastosowania alokacji wewnątrzokresowej argumentują, że w ten sposób zostaje zwiększona użyteczność sprawozdań finansowych, natomiast skorygowana o podatek wartość aktywów i pasywów – jest bliższa ich wartości bieżącej (por. Hendriksen, van Breda, 2002, s. 716). W polskich regulacjach rachunkowości zasadniczo nie stosuje się tego rodzaju alokacji, jedynym przejawem alokacji wewnątrzokresowej jest przypisywanie skutków podatkowych do bieżącego wyniku finansowego lub bezpośrednio do kapitału własnego, w zależności od miejsca ujęcia różnic przejściowych. W regulacjach MSSF alokacja wewnątrzokresowa ogranicza się do przypisania podatku dochodowego odroczonego do zysku/straty oraz do poszczególnych pozycji kapitału własnego.

Podatek dochodowy odroczony wynika z zastosowania tzw. międzyokresowej alokacji skutków podatkowych zdarzeń⁴. Alokacja międzyokresowa oznacza uznanie w sprawozdaniu finansowym skutków podatkowych, z uwzględnieniem zasady memoriałowej oraz zasady współmierności kosztów i przychodów. Oznacza to, iż skutek podatkowy będzie ujęty w systemie rachunkowości niezależnie od tego, czy przychód lub koszt zostanie uznany jednocześnie w wyniku finansowym i dochodzie podatkowym, czy też ich uznanie w obu kategoriach nastąpi w różnych okresach sprawozdawczych. W pierwszym przypadku skutek podatkowy oznacza bieżący podatek dochodowy, w drugim zaś – podatek dochodowy odroczony.

Przeciwieństwem międzyokresowej alokacji podatku dochodowego jest przyjęcie tzw. metody płatności podatkowych, oznaczającej uznanie w rachunku zysków i strat (lub bezpośrednio w kapitale własnym) jedynie podatku dochodowego bieżącego. W literaturze przedmiotu (por. Walińska, 2004; Górowski, 2013) autorzy przedstawiają i opisują kilka metod międzyokresowej alokacji podatku dochodowego, których wyodrębnienie uwarunkowane jest przyjętymi kryteriami podziału. Ich syntetyczne ujęcie prezentuje tabela 2.

4 Alokacja podatku dochodowego ma swoje korzenie w teorii bilansu dynamicznego. Szerzej to zagadnienie opisują: E. Walińska (2004b); B. Gierusz (2005).

Tabela 2. Metody alokacji międzyokresowej podatku dochodowego

Kryterium podziału	Alternatywne metody alokacji	Specyfika metody
Zakres różnic branych pod uwagę przy rozpoznawaniu podatku odroczonego	Alokacja częściowa (ang. <i>partial allocation</i>)	Podstawą obliczenia podatku odroczonego są różnice przejściowe, które według osądu jednostki odwrócą się w dającej się przewidzieć przyszłości. Oznacza to istotne uzależnienie pomiaru podatku odroczonego od subiektywnej oceny przyszłej sytuacji finansowej jednostki i jej zamierzeń. Według przeciwników tej metody szacowana wartość podatku dochodowego odroczonego jest zbyt uzależniona od subiektywnego uznania prawdopodobieństwa odwrócenia różnic przejściowych, co stwarza duże pole do manipulacji wynikami przedsiębiorstwa.
	Alokacja pełna (ang. <i>comprehensive allocation</i>)	Podatek odroczony jest obliczany na podstawie wszystkich różnic przejściowych. Zwolennicy tej koncepcji przywołują nadrzędne zasady rachunkowości, przede wszystkim zasadę współmierności, która może zostać zachowana jedynie przy zastosowaniu pełnej alokacji podatku dochodowego.
Wpływ zmiany stawki procentowej podatku dochodowego	Metoda odraczania (ang. <i>deffered method</i>)	W metodzie odraczania do obliczenia alokowanych skutków podatkowych stosuje się stawkę podatkową obowiązującą w roku powstania różnicy przejściowej. Kwota podatku dochodowego odroczonego nie jest korygowana w przypadku zmiany stopy podatkowej, zgodnie z zasadą kosztu historycznego. Metoda ta jest bliska teorii transakcyjnej, w której najważniejszymi elementami sprawozdania finansowego są rachunek zysków i strat, zasada współmierności kosztów i przychodów oraz koszt historyczny jako podstawa pomiaru dokonań przedsiębiorstwa.
	Metoda zobowiązań (ang. <i>liabilities method</i>)	Metoda zobowiązań jest zorientowana na pomiar pozycji bilansowych. Do wyceny alokowanych pozycji bilansowych z tytułu podatku dochodowego wykorzystuje się stawkę podatkową obowiązującą w roku zakończenia różnicy przejściowej, gdyż taki pomiar zapewnia rzetelną informację o przyszłych przepływach pieniężnych. Chociaż podatek odroczony może być skutkiem transakcji historycznych, jego istota polega na tym, że będzie płacony (lub będzie zmniejszać płatność) w przyszłości, kiedy może obowiązywać inna stawka podatkowa. Jako że szacunki są powszechnie wykorzystywane w rachunkowości, zastosowanie przyszłej – nawet przewidywanej – stawki podatkowej zapewnia informację bardziej wiarygodną niż gdyby posłużono się stawkami historycznymi*.

Kryterium podziału	Alternatywne metody alokacji	Specyfika metody
Podstawa naliczania podatku dochodowego	Podejście wynikowe	Podstawą naliczania podatku są różnice czasowe (ang. <i>timing differences</i>) między przychodami a kosztami w rozumieniu rachunkowości i prawa podatkowego.
	Podejście bilansowe	Podstawą naliczania podatku są przejściowe różnice (ang. <i>temporary differences</i>) między bilansową a podatkową wartością aktywów i pasywów.

* Metoda odraczania była ogólnie akceptowana przez zwolenników alokacji skutków podatkowych jako zgodna z nadrzędnymi zasadami rachunkowości do czasu, aż rozpowszechniła się teoria wartości jako najwłaściwsza podstawa pomiaru dokonań przedsiębiorstwa. Zgodnie z teorią wartości pomiar wyniku przedsiębiorstwa opiera się na różnicy „aktywa – zobowiązania”, zatem najistotniejszy staje się prawidłowy pomiar ich wartości. W efekcie metoda odraczania, koncentrująca się na wyniku finansowym, przestała być wystarczająca, głównie dlatego, że podawała w wątpliwość istotę pozycji bilansowych wynikających z odraczania skutków podatkowych. Akceptację uzyskała wówczas nowa metoda pomiaru alokacji podatku dochodowego – metoda zobowiązań zorientowana na pomiar pozycji bilansowych (por. Riahi-Belkaoui, 1998, s. 71–72).

Źródło: opracowanie własne na podstawie I. Górowski (2013, s. 30–31).

W praktyce w systemach prawnych stosuje się różne konfiguracje prezentowanych metod. Przyjmowane są także odmienne szczegółowe rozwiązania w zakresie pomiaru i prezentacji podatku dochodowego odroczonego, wynikające z rodzaju i zakresu różnic między prawem bilansowym i prawem podatku dochodowego. Obecne regulacje rachunkowości obowiązujące w polskich podmiotach gospodarczych⁵ opierają się na pełnej alokacji podatku dochodowego z zastosowaniem metody zobowiązań oraz podejścia bilansowego.

3.2. Ogólne zasady ustalania odroczonego podatku dochodowego

Pomiar wyniku finansowego w systemie rachunkowości musi uwzględniać podatek dochodowy, którego wartość jest ustalana zgodnie z przepisami prawa podatkowego, różniącymi się od regulacji rachunkowości. Podatek dochodowy jako kategoria ekonomiczna ujmowana w systemie rachunkowości wymagał zdefiniowania po to, by pozostawał w zgodzie z jej nadrzędnymi zasadami, a co za tym idzie – by pomiar wyniku

5 Ustawa o rachunkowości oraz MSR 12 *Podatki dochodowe* (dla spółek publicznych sporządzających skonsolidowane sprawozdanie finansowe).

finansowego netto nie został zakłócony przez regulacje podatkowe sprzeczne z zasadami rachunkowości.

Od momentu, gdy podatek dochodowy wprowadzono do porządku prawnego poszczególnych krajów, zaczęła się dyskusja nad jego istotą i sposobem odzwierciedlenia w systemie rachunkowości. Z jednej strony mógł on być postrzegany jako element podziału wyniku finansowego, z drugiej – jako koszt działalności gospodarczej. Ostatecznie w rachunkowości ugruntowało się „podejście traktujące podatek dochodowy jako koszt prowadzenia działalności” (por. Walińska, 2004b, s. 152). Przyjęcie takiej perspektywy spowodowało, iż podatek dochodowy zaczęto analizować z punktu widzenia nadrzędnych zasad rachunkowości: kontynuacji działania, memoriału, współmierności kosztów i przychodów, ostrożności itd. Okazało się, że podatek dochodowy obliczony jako iloczyn bieżącej stawki podatkowej i podstawy opodatkowania, a nie wyniku finansowego, nie jest zgodny z zasadami rachunkowości. Aby pozostawał on w zgodzie z definicjami i nadrzędnymi zasadami rachunkowości, należało skorygować wartość podatku dochodowego bieżącego o dodatkową kategorię podatku, czyli o odroczony podatek dochodowy. W konsekwencji na kategorię „podatek dochodowy”⁶ w systemie rachunkowości składają się podatek dochodowy bieżący (obliczony zgodnie z prawem podatkowym) oraz podatek dochodowy odroczony, ustalany co prawda przy uwzględnieniu przepisów podatkowych, ale w zgodzie z zasadami rachunkowości – głównie memoriału i współmierności (rysunek 3).

Podatek dochodowy odroczony jest przedmiotem zarówno regulacji prawnych, jak i środowiskowych. Zasady jego pomiaru oraz zasady wyceny aktywów i rezerw z nim związanych w polskich regulacjach prawnych rachunkowości określono w art. 37 u.rach.

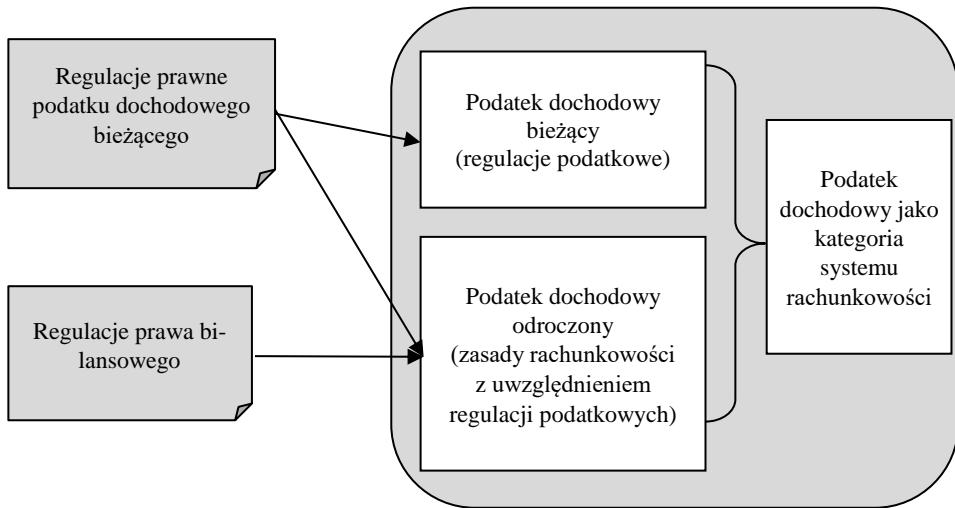
Warto zwrócić uwagę, że nie wszystkie podmioty zobowiązane są do rozpoznania i prezentacji podatku dochodowego odroczonego. Zgodnie z art. 37 ust. 10 u.rach. jednostki, które za poprzedni rok obrotowy nie przekroczyły co najmniej dwóch z trzech poniżej wymienionych wielkości mogą odstąpić od ustalania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego:

- 1) 17 000 000 zł – w przypadku sumy aktywów bilansu na koniec roku obrotowego;

6 Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto następującą terminologię: podatek dochodowy bieżący (należny) to podatek ustalony zgodnie z zasadami prawa podatkowego, podatek dochodowy odroczony to podatek ustalony od różnic przejściowych zgodnie z zasadami rachunkowości, podatek dochodowy księgowy (bilansowy) to łączna kwota podatku dochodowego bieżącego i odroczonego.

- 2) 34 000 000 zł – w przypadku przychodów netto ze sprzedaży towarów i produktów za rok obrotowy;
- 3) 50 osób – w przypadku średniorocznego zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty;

Rysunek 3. Podatek dochodowy w systemie rachunkowości

Źródło: opracowanie własne

Limity te nie dotyczą jednak poniższych grup jednostek:

- 1) jednostek organizacyjnych działających na podstawie Prawa bankowego, przepisów o obrocie papierami wartościowymi, przepisów o funduszach inwestycyjnych, przepisów o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, przepisów o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych lub o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych;
- 2) jednostek zamierzających ubiegać się albo ubiegających się o zezwolenie na wykonywanie działalności na podstawie przepisów, o których mowa w pkt 1 (wskazanych w art. 2 ust. 1 pkt 3 u.rach.);
- 3) emitentów papierów wartościowych dopuszczonych, emitentów zamierzających ubiegać się lub ubiegających się o ich dopuszczenie do obrotu na jednym z rynków regulowanych Europejskiego Obszaru Gospodarczego;
- 4) emitentów papierów wartościowych dopuszczonych do obrotu w alternatywnym systemie obrotu;
- 5) krajowych instytucji płatniczych;

- 6) instytucji pieniądza elektronicznego;
- 7) jednostek sektora finansów publicznych.

Podmioty należące do ww. siedmiu grup są bezwzględnie zobligowane do ustalania podatku dochodowego odroczonego.

W 2010 roku została opublikowana krajowa regulacja środowiskowa dotycząca podatku dochodowego odroczonego: KSR nr 2 *Podatek dochodowy*⁷. W regulacjach międzynarodowych rachunkowości podatek dochodowy odroczony został objęty MSR 12 *Podatek dochodowy*⁸.

Odroczony podatek dochodowy zarówno według ustawy o rachunkowości, jak i MSR 12, powinien być ustalany za pomocą tzw. podejścia bilansowego, zgodnie z którym jednostki na dany dzień bilansowy zobligowane są do ustalenia stanu różnic przejściowych między podatkową a bilansową wartością aktywów i zobowiązań.

W podejściu bilansowym podstawę alokacji podatku dochodowego stanowią różnice przejściowe, ustalane nie w przychodach czy kosztach, ale w pozycjach aktywów i zobowiązań, których wartość uległa zmianie w efekcie ujęcia nieuznanych przejściowo przychodów i kosztów. W wyniku zarachowania takich transakcji powstają różne wartości związanych z nimi aktywów i zobowiązań, czyli:

- wartości bilansowe (księgowe) – uznane przez regulacje bilansowe;
- wartości podatkowe – uznane przez prawo podatkowe.

Podejście bilansowe wprowadza zatem do rachunkowości pojęcie wartości podatkowej aktywów i zobowiązań. Różnica pomiędzy ich wartością księgową a wartością podatkową obliczona na koniec okresu sprawozdawczego pozwala ustalić **stan** różnic przejściowych na dzień bilansowy, a w konsekwencji – **stan aktywów i rezerw** z tytułu odroczonego podatku dochodowego na dzień bilansowy. W podejściu bilansowym kwota podatku dochodowego odroczonego wpływająca na zysk/stratę (lub bezpośrednio na kapitał własny) stanowi zmianę stanu aktywów i rezerw z tytułu podatku dochodowego odroczonego między końcem a początkiem danego okresu sprawozdawczego.

W podejściu bilansowym zachowywana jest informacja o wszystkich różnicach przejściowych od momentu ich rozpoczęcia dzięki temu, że stanowią element wartości bilansowej aktywów i zobowiązań. W ten sposób są identyfikowane wszystkie różnice przejściowe zarówno te,

7 KSR nr 2 *Podatek dochodowy*, Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości nr 7/10 z dnia 20 kwietnia 2010 roku (Dz. Urz. MF 2010, nr 7, poz. 31).

8 MSR 12 *Podatki dochodowe*, Rozporządzenie Komisji (WE) NR 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 roku przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. L 320 z 29.11.2008 z późn. zm.), s. 1.

które osiadły w bieżącym wyniku finansowym, jak i te ujęte bezpośrednio w kapitale własnym. Podejście bilansowe stosowane do alokacji podatku dochodowego umożliwia zatem kompleksową identyfikację różnic przejściowych i wycenę skutków podatkowych zdarzeń.

Zgodnie z art. 37 ust. 2 u.rach. wartość podatkowa aktywów „to kwota wpływająca na pomniejszenie podstawy obliczenia podatku dochodowego w przypadku uzyskania z nich, w sposób pośredni lub bezpośredni, korzyści ekonomicznych. Jeżeli uzyskanie korzyści ekonomicznych z tytułu określonych aktywów nie powoduje pomniejszenia podstawy obliczenia podatku dochodowego, to wartość podatkowa aktywów jest ich wartością księgową”. Wartością podatkową aktywów jest zatem wartość, która w przyszłości będzie uznana przez prawo podatkowe jako koszty uzyskania przychodów w momencie osiągnięcia przychodu z danego składnika majątku. Zgodnie z ust. 3 przytoczonego powyżej art. 37 u.rach. „wartością podatkową pasywów jest ich wartość księgową pomniejszona o kwoty, które w przyszłości pomniejszą podstawę podatku dochodowego”.

Sformułowanie „uzyskanie korzyści” użyte w definicji wartości podatkowej aktywów oznacza realizację wartości aktywów, która potencjalnie niesie ze sobą dwa skutki (rysunek 4):

- 1) powoduje uznanie przychodów (uzyskane korzyści), które mogą podlegać opodatkowaniu, czyli powiększać dochód podatkowy (przykład 1) lub stanowić korzyści nieopodatkowane (przykład 2);
- 2) powoduje uznanie kosztów (poniesionych w celu uzyskania przychodów), które mogą pomniejszać dochód podatkowy (przykład 3) lub stanowić koszt nieuwzględniany w dochodzie podatkowym (przykład 4).

Rysunek 4. Przykłady realizacji wartości aktywów i jej skutki

Przykład 1

Wartość nominalna przeterminowanej należności handlowej wynosi 500 zł. Na koniec 20X1 roku naliczono odsetki w kwocie 40 zł. W przypadku otrzymania w kolejnych okresach naliczonych odsetek dochód zwiększy się o 40 zł. Na koniec 20X1 roku wartość bilansowa należności wynosi 540 zł, a jej wartość podatkowa – 500 zł.

Przykład 2

Wartość nominalna przeterminowanej należności budżetowej wynosi 600 zł. Na koniec 20X1 roku naliczono odsetki w kwocie 50 zł. Otrzymanie odsetek w kolejnych okresach pozostanie neutralne dla dochodu podatkowego, a zatem na koniec 20X1 roku wartość bilansowa oraz wartość podatkowa należności wynoszą 650 zł.

Rysunek 4. (cd.)**Przykład 3**

Wartość inwestycji rzeczowej (gruntu) w cenie nabycia wynosi 800 000 zł. Na koniec 20X1 roku dokonano aktualizacji inwestycji do wartości 1 000 000 zł.

W przypadku realizacji korzyści z inwestycji poprzez transakcję sprzedaży wartością obniżającą dochód podatkowy będzie wartość inwestycji w cenie nabycia, czyli 800 000 zł. Zatem na koniec 20X1 roku wartość podatkowa inwestycji wynosi 800 000 zł, a jej wartość bilansowa – 1 000 000 zł.

Przykład 4

Jednostka posiada w swoich zasobach środek trwały stanowiący majątek Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych (ZFŚS). Na koniec 20X1 roku wartość brutto środka trwałego wynosi 20 000 zł, a jego umorzenie – 15 000 zł. Dla celów podatkowych wartość środka trwałego nigdy nie obciąża podstawy opodatkowania, więc wartość księgowa oraz wartość podatkowa środka trwałego są sobie równe i wynoszą 5 000 zł.

Źródło: opracowanie własne.

Analogicznie do aktywów w przypadku zobowiązań ich wartość księgowa może obejmować kwoty, które w przyszłości (Rysunek 5):

- 1) spowodują zmniejszenie korzyści ekonomicznych wpływających na pomniejszenie dochodu podatkowego (przykład 5) lub pozostających neutralnymi podatkowo (przykład 6);
- 2) spowodują zwiększenie korzyści ekonomicznych, podwyższając jednocześnie dochód podatkowy (przykład 7) albo pozostając bez wpływu na wartość wyniku podatkowego (przykład 8).

Rysunek 5. Przykłady realizacji zobowiązań i jej skutki

Przykład 5

Wartość nominalna przeterminowanego kredytu bieżącego wynosi 700 zł. Na koniec 20X1 roku naliczono odsetki w kwocie 90 zł. W przypadku zapłaty w kolejnych okresach naliczonych odsetek dochód zmniejszy się o 90 zł. Na koniec 20X1 roku wartość bilansowa kredytu wynosi 790 zł, a jego wartość podatkowa to 700 zł.

Przykład 6

Wartość nominalna przeterminowanego zobowiązania budżetowego wynosi 2 500 zł. Na koniec 20X1 roku naliczono odsetki w kwocie 100 zł. Zapłata odsetek w kolejnych okresach pozostanie neutralna dla dochodu podatkowego, zatem na koniec 20X1 roku wartość bilansowa oraz wartość podatkowa zobowiązania wynoszą 2 600 zł.

Przykład 7

Wartość początkowa handlowego zobowiązania walutowego wynosi 1 300 zł. Na koniec 20X1 roku naliczono dodatnie różnice kursowe w kwocie 100 zł. W przypadku realizacji dodatnich różnic kursowych w kolejnych okresach dochód podatkowy zwiększy się o 100 zł. Na koniec 20X1 roku wartość bilansowa zobowiązania wynosi 1 200 zł, a jego wartość podatkowa – 1 300 zł*.

Przykład 8

Wartość początkowa zobowiązania walutowego z tytułu kar za dostawę wadliwych towarów wynosi 5 800 zł. Na koniec 20X1 roku naliczono dodatnie różnice kursowe w kwocie 300 zł. W przypadku realizacji dodatnich różnic kursowych w kolejnych okresach dochód podatkowy pozostanie niezmieniony – gdyż dotyczą one transakcji nieuznawanej podatkowo. Na koniec 20X1 roku wartość bilansowa oraz wartość podatkowa zobowiązania wynoszą 5 500 zł.

* Przy założeniu, że jednostka stosuje art. 15a u.p.d.o.p. do opodatkowania różnic kursowych.

Źródło: opracowanie własne.

Analizując art. 32 ust. 2 u.rach., należy zwrócić uwagę, że definicje wartości podatkowej aktywów oraz wartości podatkowej zobowiązań przewidują jedynie skutek w postaci przyszłego zmniejszenia dochodu podatkowego. Oznacza to, że definicje te są niepełne, uwzględniają bowiem jedynie przyszłe uznanie kosztów w dochodzie podatkowym, wynikające z realizacji różnicy przejściowej. Definicje te są właściwe jedynie dla różnic przejściowych wynikających z rozbieżności w uznawaniu kosztów przez prawo bilansowe i prawo podatkowe. W przypadku różnic przejściowych spowodowanych odmiennym momentem uznania przychodów definicje te nie mają zastosowania⁹. W rezultacie, aby prawidłowo określić wartość podatkową aktywów i zobowiązań, oprócz definicji należy uwzględnić istotę ekonomiczną transakcji powodujących zmianę wartości aktywów i zobowiązań.

Zgodnie z ustawową definicją wartości podatkowej aktywów, jeżeli uzyskanie korzyści ekonomicznych z posiadanego majątku nie spowoduje pomniejszenia podstawy obliczenia podatku dochodowego, to wartość podatkowa aktywów jest ich wartością księgową. Zrównanie wartości podatkowej i księgowej aktywów oznacza, że uzyskanie korzyści pozostanie neutralne dla obliczenia podatku dochodowego, w związku z czym w przypadku takich aktywów nie może powstać różnica przejściowa. Taka sytuacja dotyczy aktywów, z których osiągnięte korzyści:

9 Na przykład naliczenie odsetek od należności handlowych zwiększy w przyszłości dochód podatkowy w przypadku uzyskania korzyści ekonomicznych wynikających z realizacji odsetek. Analogicznie naliczenie dodatnich różnic kursowych od zobowiązań pomniejszy ich wartość księgową, ale ich realizacja oznaczać będzie wzrost dochodu podatkowego.

- podlegają zwolnieniu od podatku (np. sprzedaż środka trwałego należącego do majątku ZFŚS);
- nie wywołują skutków podatkowych (np. należności z tytułu odsetek budżetowych, należny podatek od towarów i usług);
- już zostały opodatkowane w chwili ich początkowego ujęcia (np. należności od odbiorców związane z uznanymi przychodami ze sprzedaży).

Analizowany zapis oznacza, że w przypadku gdy transakcja zmieniająca wartość księgową aktywów nie ma żadnego przyszłego wpływu na dochód podatkowy (np. z powodu różnicy trwałej), wówczas wartość podatkowa składnika aktywów przyjmuje jego wartość bilansową (przykłady 2 i 4).

Analogiczne rozważania dotyczą określania wartości podatkowej zobowiązań, tzn. gdy transakcja zmieniająca wartość księgową zobowiązań nie ma żadnego przyszłego wpływu na dochód podatkowy (np. z powodu różnicy trwałej), wówczas wartość podatkowa składnika pasywów przyjmuje jego wartość bilansową (przykłady 6 i 8). W tym przypadku widoczna jest słabość podejścia bilansowego, polegająca na tym, że w celu prawidłowego określenia wartości podatkowej aktywów i zobowiązań należy rozpoznać różnicę trwałą, które to pojęcie nie funkcjonuje w podejściu bilansowym. Innymi słowy, żeby ustalić podstawę określenia różnicy przejściowej, trzeba znać już odpowiedź na pytanie, czy różnica przejściowa istnieje, czy też nie.

W podejściu bilansowym podstawę ustalania podatku dochodowego odroczono stanowią odmienne wartości bilansowe (księgowe) i podatkowe aktywów i zobowiązań. Poprzez ich porównanie następuje ustalenie wartości dodatnich lub ujemnych różnic przejściowych, które są przyczyną utworzenia aktywów bądź rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego:

- rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstają na skutek dodatnich różnic przejściowych;
- aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstają na skutek ujemnych różnic przejściowych lub możliwej do odliczenia od dochodu podatkowego straty podatkowej albo ulgi podatkowej (np. ulgi inwestycyjnej).

Zależność między podatkową i bilansową wartością aktywów i zobowiązań a ich wpływem na rozpoznanie dodatnich i ujemnych różnic przejściowych przedstawia rysunek 6.

Rysunek 6. Różnice między podatkową a bilansową wartością aktywów i pasywów oraz ich wpływ na rozpoznanie dodatnich i ujemnych różnic przejściowych

Dodatnia różnica przejściowa		
Wartość księgową aktywów	>	Wartość podatkowa aktywów
Wartość księgową pasywów	<	Wartość podatkowa pasywów
Ujemna różnica przejściowa		
Wartość księgową aktywów	<	Wartość podatkowa aktywów
Wartość księgową pasywów	>	Wartość podatkowa pasywów

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.rach.

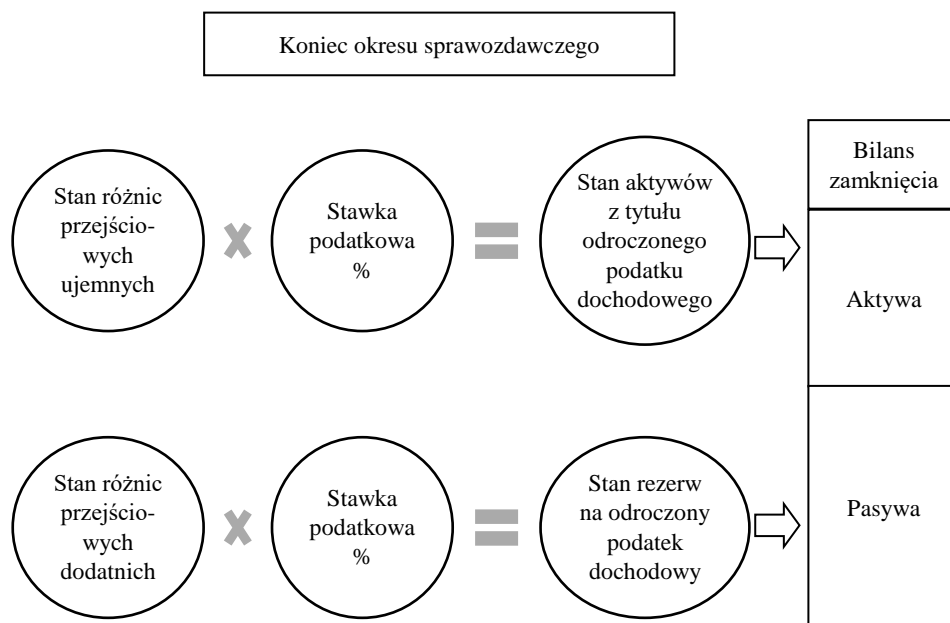
Art. 37 ust. 4 i 5 ustawy o rachunkowości mówi o ujemnych i dodatnich różnicach przejściowych w kontekście skutku, jaki wywołuje ich pojawienie się, a nie przyczyn ich powstania. Nie określa zatem, kiedy powstaje dodatnia lub ujemna różnica przejściowa dla aktywów czy zobowiązań, ale wskazuje ich skutki dla podstawy obliczania podatku dochodowego. I tak ujemne różnice przejściowe to różnice, które spowodują w przyszłości zmniejszenie podstawy obliczenia podatku dochodowego oraz straty podatkowej możliwej do odliczenia, ustalonej przy uwzględnieniu zasady ostrożności. Dodatnie różnice przejściowe to różnice, które spowodują zwiększenie podstawy obliczenia podatku dochodowego w przyszłości.

W podejściu bilansowym porównanie wartości bilansowych z wartościami podatkowymi aktywów i zobowiązań jest podstawą ustalenia **stanu różnic** przejściowych istniejących na dzień bilansowy. A zatem iloczyn: **stanów różnic** przejściowych dodatnich i ujemnych oraz odpowiedniej **stawki podatkowej** oznaczają stany (wartości) odpowiednio: rezerw i aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które są wykazywane w bilansie na koniec okresu sprawozdawczego (rysunek 7).

Do wyceny aktywów i rezerw z tytułu podatku dochodowego odroczonego potrzebne są dwie wielkości: stan różnicy przejściowej oraz stawka podatkowa, która może się zmieniać. Ustawa o rachunkowości nakazuje ustalanie wartości rezerw i aktywów z tytułu podatku dochodowego odroczonego z uwzględnieniem stawek obowiązujących w roku powstania obowiązku podatkowego, czyli w roku odwrócenia różnic przejściowych. W stosunku do aktywów i rezerw z tytułu podatku do-

chodowego odroczonego od różnic przejściowych, które (według przewidywań jednostki) odwrócą się w kolejnym roku obrotowym, należy zastosować stawkę podatku dochodowego obowiązującą w następnym okresie sprawozdawczym. W przypadku aktywów i rezerw z tytułu podatku odroczonego od pozostałych różnic przejściowych (długoterminowych) ustalenie właściwej stawki podatku dochodowego zależy od dwóch informacji: w którym roku nastąpią realizacja korzyści z tytułu aktywów lub odpływ korzyści z tytułu zobowiązań oraz jaka w tym roku obowiązować będzie stawka podatku dochodowego.

Rysunek 7. Obliczenie stanu aktywów i rezerw na odroczonego podatek dochodowy w podejściu bilansowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.rach.

KSR nr 2 zaleca przy tym pewne ograniczenie, wskazując, że przyszłe stawki podatkowe określa się na podstawie obowiązujących przepisów podatkowych w zakresie, w jakim przepisy te wyznaczają stawki podatkowe. Nie stosuje się do wyceny aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego stawek innych niż określone przez przepisy podatkowe, mimo że oczekuje się zmian stawek podatkowych. Takie podejście jest uzasadnione tym, że możliwości wiarygodnego przewidywania zmian stawek podatkowych są ograniczone.

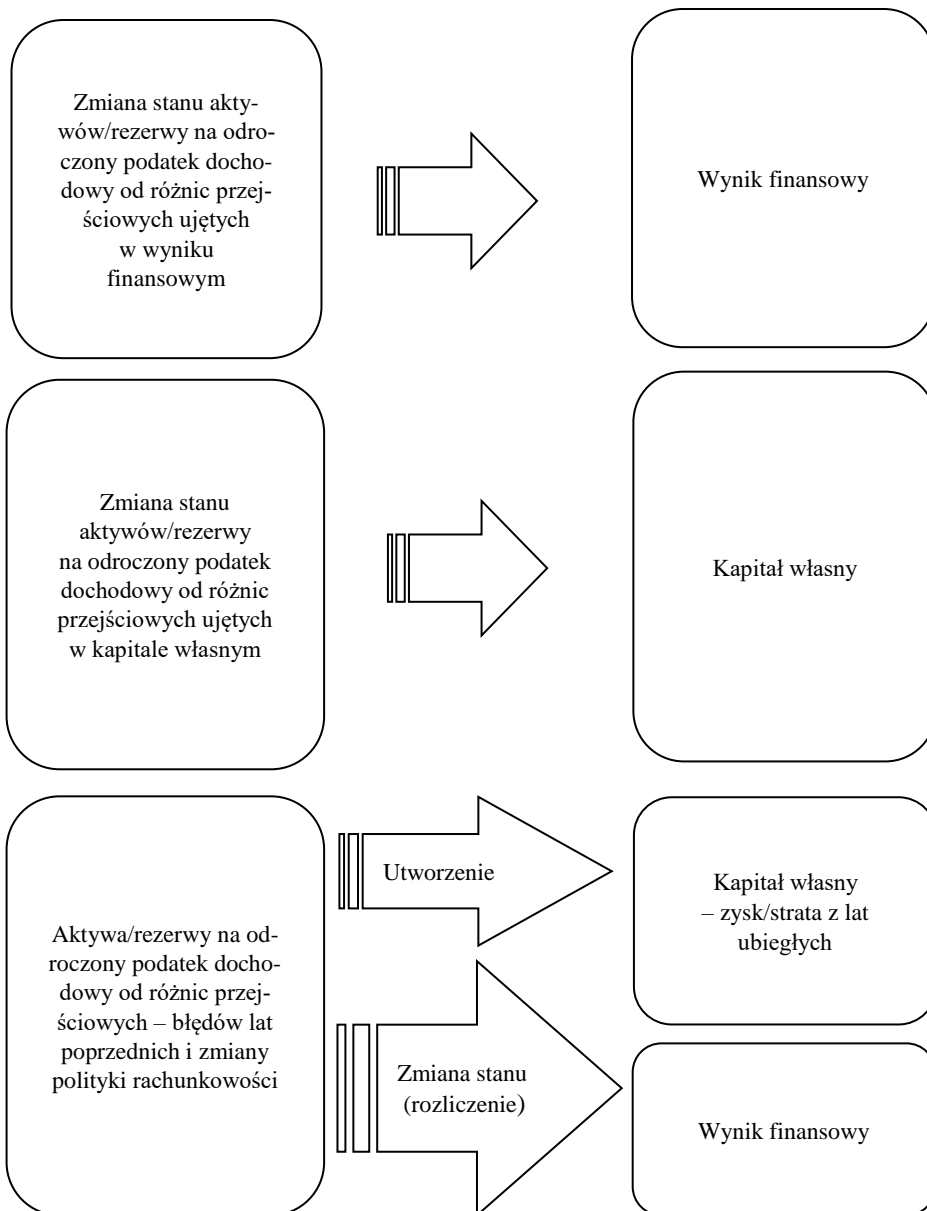
Co istotne, w podejściu bilansowym iloczyn stanu różnic przejściowych i stawki podatkowej **nie odzwierciedla** wartości podatku dochodowego odroczonego, który należy ująć w wyniku finansowym lub bezpośrednio w kapitale własnym. Kwotę podatku dochodowego odroczonego, która ma być uznana w bieżącym wyniku finansowym lub bezpośrednio w kapitale własnym, oblicza się poprzez różnicę wartości stanu aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy między początkiem a końcem okresu sprawozdawczego.

W rachunku zysków i strat ujmowana jest różnica między stanem aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego dotyczących transakcji ujętych w wyniku finansowym. Natomiast zmiana stanu aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego dotycząca operacji bezpośrednio ujmowanych w kapitale własnym odnosi się również na kapitał własny. Do takich operacji zaliczają się przede wszystkim skutki wyceny długoterminowych aktywów finansowych odniesione na kapitał z tytułu aktualizacji wyceny (rysunek 8).

Korekty przychodów i kosztów stanowiące błąd lat poprzednich odnoszone na kapitał własny, a także skutki zmiany polityki rachunkowości wpływające bezpośrednio na kapitał własny, stanowią szczególną przyczynę różnic przejściowych, które w początkowym ujęciu odnoszone są na „zysk/stratę z lat ubiegłych”, natomiast rozliczane w korespondencji z bieżącym wynikiem finansowym. W rezultacie aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego od tego typu zdarzeń również ujmuje się początkowo bezpośrednio w kapitale własnym, ale kolejna zmiana ich stanu odnoszona jest już na wynik finansowy (rysunek 8).

Zmiana stanu aktywów lub rezerw na odroczony podatek dochodowy może zarówno zwiększyć wynik finansowy i kapitał własny, jak i je zmniejszyć, co zostało zaprezentowane na rysunku 9.

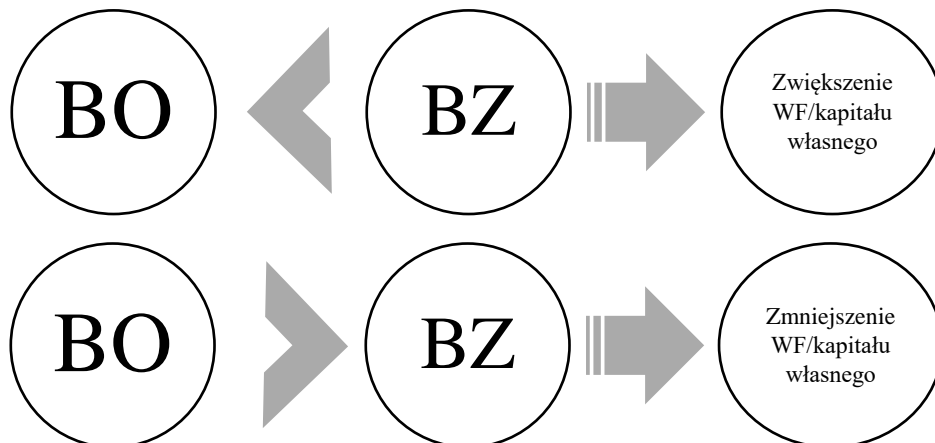
Szczególną przyczyną rozpoznania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego są tzw. prawa i obowiązki nieujęte w sprawozdaniu finansowym w postaci strat podatkowych oraz ulg podatkowych podlegających odliczeniu od przyszłych dochodów lub podstaw opodatkowania. Możliwość pomniejszenia przyszłego dochodu lub przyszłej podstawy opodatkowania o straty i ulgi podatkowe oznacza, że w przyszłości zostaną uzyskane korzyści podatkowe (oszczędności podatkowe) z tego tytułu. I właśnie te potencjalne przyszłe korzyści podatkowe, wynikające z możliwości rozliczenia strat i ulg podatkowych, stanowią podstawę utworzenia aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego (rysunek 10).

Rysunek 8. Ujęcie skutków zmiany stanu aktywów i rezerw na odroczone podatek dochodowy

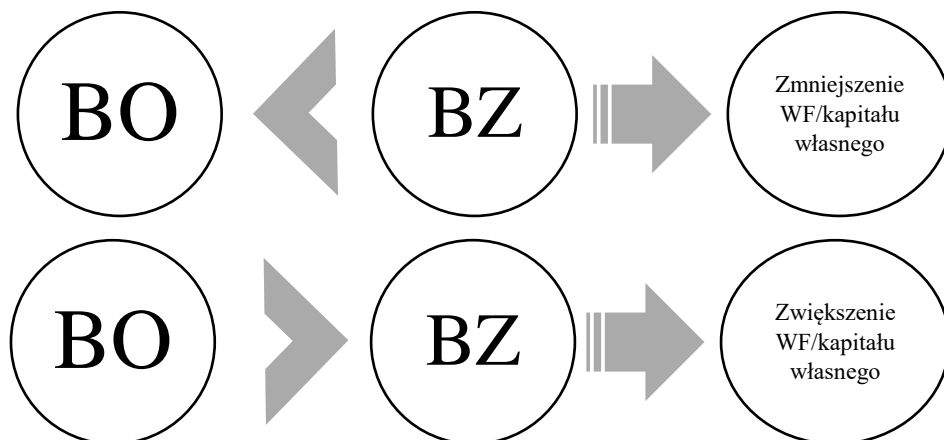
Źródło: opracowanie własne na podstawie u.rach.

Rysunek 9. Wpływ zmiany stanu aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy na bieżący wynik finansowy i kapitał własny

Aktywa na odroczony podatek dochodowy

Rezerwa na odroczony podatek dochodowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.rach.

Rysunek 10. Przykład wyceny aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego od straty podatkowej

Spółka w 20X1 roku poniosła stratę podatkową w wysokości 50 000 zł. Stawka podatku dochodowego wynosi 15%. Przy założeniu, że przyszłe dochody spółki pozwolą na rozliczenie całej straty podatkowej, na koniec 20X1 roku spółka wykaże aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego od straty podatkowej w kwocie 7 500 zł ($50\ 000 \times 15\%$), wyrażające przyszłe oszczędności podatkowe.

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując wyceny aktywów na odroczony podatek dochodowy, należy uwzględnić zasadę ostrożności, a więc wykazać je wyłącznie w wartości korzyści podatkowych możliwych do zrealizowania w przyszłości. Warunkiem uzyskania korzyści jest prawdopodobieństwo osiągnięcia w przyszłych latach podatkowych odpowiednio wysokiego dochodu do opodatkowania. Odwrócenie różnic przejściowych ujemnych, rozliczenie ulg i strat podatkowych jest równoznaczne ze zmniejszeniem podstawy opodatkowania w przyszłych okresach. Jednak z korzyści ekonomicznych wynikających z aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego w postaci zmniejszenia kwoty płatności podatkowej podmiot skorzysta tylko wtedy, gdy wypracuje wystarczająco duży dochód, pozwalający na odliczenie różnic przejściowych ujemnych lub potrącenie ulg i strat podatkowych. Jeżeli przewidywany dochód nie będzie wystarczająco wysoki, podmiot nie zrealizuje korzyści ekonomicznych wynikających z aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Nie zostanie zatem spełniony podstawowy warunek definicyjny aktywów (w postaci osiągnięcia korzyści ekonomicznych), a w rezultacie jednostce nie wolno ich ująć w bilansie przedsiębiorstwa (rysunek 11).

Rysunek 11. Przykład wyceny aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego od straty podatkowej z zastosowaniem zasady ostrożnej wyceny

Spółka w 20X1 roku poniosła stratę podatkową w wysokości 50 000 zł. Stawka podatku dochodowego wynosi 15%. Przy założeniu, że przyszłe dochody spółki pozwolą na rozliczenie jedynie połowy straty podatkowej, na koniec 20X1 roku spółka wykaże aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego od straty podatkowej w kwocie 3 750 zł ($25\ 000 \times 15\%$), wyrażające przyszłe oszczędności podatkowe.

Źródło: opracowanie własne.

Ocena możliwości realizacji przyszłych korzyści podatkowych powinna być przeprowadzana nie później niż na dzień bilansowy. Innymi słowy, nie później niż na dzień bilansowy jednostka powinna ustalić, czy

doszło do utraty wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Można założyć, że nie doszło do utraty wartości, jeżeli jest prawdopodobne, iż dochód osiągnięty w przyszłości pozwoli na potrącenie ujemnych różnic przejściowych, niewykorzystanych ulg podatkowych i odliczenie strat podatkowej. Jednostka może uzyskać wysokie prawdopodobieństwo osiągnięcia dochodu, gdy:

- istnieją wystarczające dodatnie różnice przejściowe, które odwrócą się w tych samych okresach, w których nastąpi odwrócenie różnic przejściowych ujemnych, odliczenie strat podatkowych lub odliczenie niewykorzystanych ulg podatkowych, lub
- istnieją wystarczające dodatnie różnice przejściowe, które odwrócą się w kolejnych okresach, w których możliwe jest odliczenie strat podatkowych, lub
- osiągnięcie dochodu (lub podstawy opodatkowania) pozwalającego na potrącenie ujemnych różnic przejściowych, odliczenie strat podatkowych i niewykorzystanych ulg podatkowych lub wyższego dochodu (lub podstawy opodatkowania) jest bardziej prawdopodobne, niż osiągnięcie dochodu (lub podstawy opodatkowania) na niższym poziomie (KSR nr 2 *Podatek dochodowy*).

Osiągnięcie wymaganej wielkości dochodu może być potwierdzone tym, że:

- w ostatnich trzech latach jednostka osiągnęła odpowiednio wysoki dochód podatkowy i nie oczekuje jego istotnego zmniejszenia w przyszłości;
- została zawarta umowa, która przyniesie odpowiednio wysoki dochód;
- została sporządzona prognoza wynikająca z budżetu pozwalającego na stwierdzenie wiarygodności danych w nim zawartych;
- istnieje możliwość zastosowania strategii podatkowej, która pozwoli na zwiększenie dochodu w przyszłości.

Natomiast przesłankami utraty wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego są:

- poniesione straty podatkowe w którymkolwiek z ostatnich trzech lat;
- utracone prawa do odliczenia strat podatkowych;
- przewidywania, że mimo wysokiego poziomu podstawy opodatkowania i zysku netto w poprzednich latach, jednostka poniesie straty podatkowe w kolejnych okresach (Jurczyga, *Utrata wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego*, http://www.jurczyga.com/attachments/article/8/podatek_dochodowy.pdf, [dostęp: 21.06.2016]).

Art. 37 ust. 7 u.rach. reguluje kwestie prezentacji podatku dochodowego odroczonego i odpowiadających mu pozycji bilansowych. Zgodnie z zasadą ogólną aktywa i rezerwy na odroczony podatek dochodowy są wykazywane w bilansie oddzielnie – wyłącznie w pozycjach długoterminowych. Ustawa zezwala jednak na prezentacyjną kompensatę aktywów i rezerw, jeżeli jednostka ma tytuł uprawniający ją do ich jednoczesnego uwzględnienia przy obliczaniu kwoty zobowiązania podatkowego. Przykładowo: jeśli jednostka gospodarcza jest polskim podatnikiem podatku dochodowego i podatek dochodowy płacony jest wyłącznie do polskiego budżetu, wówczas przyszłe korzyści i zobowiązania podatkowe w postaci aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy są uwzględniane przy obliczaniu kwoty tego samego podatku dochodowego (polskiego podatku dochodowego), co w konsekwencji oznacza możliwość kompensaty aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy.

W rachunku zysków i strat prezentowana jest pozycja „Podatek dochodowy”, obejmująca część bieżącą i część odroczoną.

Podsumowując, jednostki gospodarcze spełniające określone kryteria są zobowiązane do ustalenia podatkowej i bilansowej wartości aktywów i zobowiązań, aby określić różnice między tymi wartościami, które prowadzą do obowiązku rozpoznanienia aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Aktywa i rezerwy na odroczony podatek dochodowy nie są jednak kategoriami jednorodnymi, o czym traktuje podrozdział 3.3 niniejszego opracowania.

3.3. Aspekt pieniężny i memoriałowy podatku dochodowego odroczonego

Zgodnie z teorią bilansu dynamicznego E. Schmalenbacha aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego przybierają charakter pieniężny bądź memoriałowy.

Podatek dochodowy odroczony występuje tylko wtedy, gdy mamy do czynienia z rozbieżnością czasową uznania przychodu lub kosztu przez prawo bilansowe i podatkowe. W odniesieniu do przychodów rozbieżność ta powstaje w dwóch sytuacjach: 1) jeśli w danym okresie przychód jest uznany bilansowo, ale nieuznany podatkowo; 2) jeśli w danym okresie przychód jest uznany podatkowo, ale nieuznany bilansowo.

W pierwszym przypadku uznanie przychodów wyłącznie w rachunkowości powoduje brak skutków w postaci podatku dochodowego bieżącego.

Wobec tego należy **uznać** w wyniku finansowym skutek podatkowy – **nieponiesiony**¹⁰ koszt w postaci podatku dochodowego odroczonego. Podatek dochodowy odroczony jest zatem w tym przypadku kosztem **uznanym**, ale jeszcze **nieponiesionym**. W bilansie jest on ujawniony jako rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Takie zobowiązanie ma **charakter pieniężny**, gdyż w kolejnych okresach sprawozdawczych, w których przychód zostanie uwzględniony w podstawie opodatkowania, przedsiębiorstwo będzie zobligowane do zapłaty z tego tytułu podatku dochodowego. Rozbieżność ta kończy się w okresie, w którym przychód zostanie uznany podatkowo. Jest to moment, gdy naliczony będzie podatek dochodowy bieżący, a zatem koszt w postaci skutku podatkowego zostaje **poniesiony**. Nie może on jednak obciążyć wyniku finansowego, ponieważ został już **uznany** w okresie poprzednim pod postacią podatku dochodowego odroczonego. Innymi słowy, w okresie zakończenia różnica przejściowa nie wpłynie już na wynik finansowy, a mimo to zostanie on obciążony podatkiem dochodowym – nie odroczonym, tylko bieżącym. Aby zachować zasadę współmierności kosztów i przychodów, bieżący skutek podatkowy musi zostać „zneutralizowany” podatkiem dochodowym odroczonym. Dzieje się to poprzez rozwiązanie uprzednio ujętej rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Opisaną różnicę o charakterze przejściowym można określić mianem różnicy bilansowo-podatkowej, co oznacza, że w pierwszej kolejności przychód zostaje uznany w wyniku finansowym, a dopiero później w wyniku podatkowym (rysunek 12).

Inne konsekwencje pociągnięte za sobą uznanie przychodu w dochodzie podatkowym przy jednoczesnym braku jego uznania w wyniku finansowym. W efekcie w wyniku finansowym (w którym nie został jeszcze uznany przychód) należy uznać skutek podatkowy tego przychodu, czyli koszt z tytułu podatku dochodowego bieżącego. Mimo że jest on **poniesiony**, **nie** może być **uznany** w wyniku finansowym – aż do momentu ujęcia w nim przychodu, co wynika z zasady współmierności. Wobec powyższego skutek podatkowy (podatek dochodowy bieżący) zostaje aktywowany w bilansie jako **koszt poniesiony i nieuznany** pod postacią aktywów z tytułu podatku dochodowego odroczonego (często rozliczeń międzyokresowych czynnych kosztów). Jest to pozycja o **charakterze niepieniężnym**, gdyż jej rozliczenie w przyszłości nie spowoduje wydatków z tytułu podatku dochodowego, ponieważ te nastąpiły

10 Przez poniesienie kosztu z tytułu podatku dochodowego należy w tym przypadku rozumieć jego ujęcie w prawie podatkowym pod postacią podatku dochodowego należnego (bieżącego).

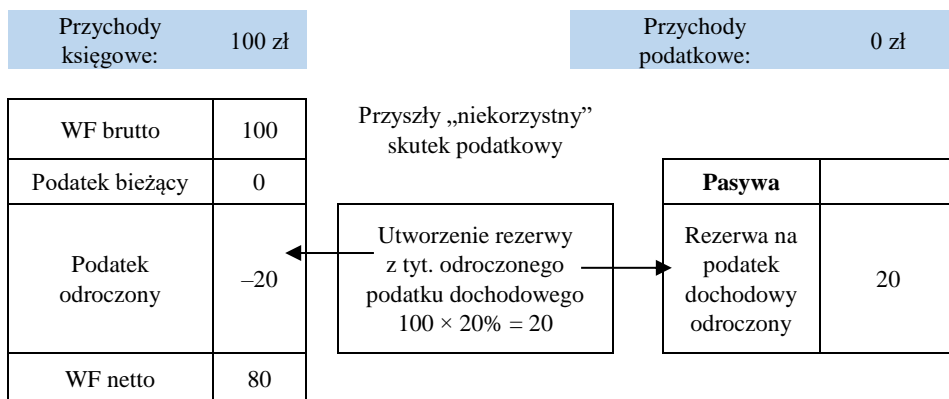
w okresie uznania przychodu przez prawo podatkowe. W okresie zakończenia opisanej rozbieżności dochód powinien zostać pomniejszony o przychody uznane przez prawo podatkowe w okresach ubiegłych (rysunek 13). Opisany przypadek różnicy ma charakter podatkowo-bilansowy, co oznacza, że w pierwszej kolejności przychód zostaje uznany w wyniku podatkowym, a dopiero później w wyniku finansowym.

Rysunek 12. Różnice o charakterze przejściowym („bilansowo-podatkowe”) w przychodach i skutki alokacji podatku dochodowego

Odsetki od należności handlowych (przyjęta stawka podatkowa 20%)

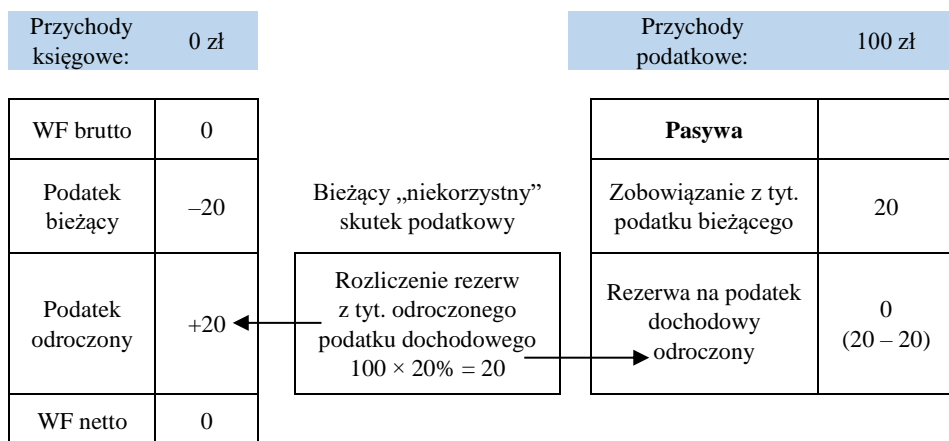
Rok 20X8:

Naliczono odsetki od należności handlowych: 100 zł

Rok 20X9:

Otrzymano odsetki naliczone w roku poprzednim

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 13. Różnice o charakterze przejściowym („podatkowo-bilansowe”) w przychodach i skutki alokacji podatku dochodowego**Darowizna środka trwałego (przyjęta stawka podatkowa 20%)****Rok 20X7:**

Wartość otrzymanego w darowiźnie środka trwałego: 1400 zł

Okres amortyzacji księgowej: 2 lata

Przychody księgowo: 0 zł Przychody podatkowe: 1400 zł

WF brutto	0	Bieżący „niekorzystny” skutek podatkowy	Aktywa	
Podatek bieżący	-280		Aktywa (RMC) na po- datek dochodowy odroczony	280
Podatek odroczony	+280		Pasywa	
WF netto	0		Zobowiązanie z tyt. podatku bieżącego	280

Zatrzymanie skutków podatkowych w czasie – utworzenie aktywów na odroczony podatek dochodowy I $1400 \times 20\%$

Rok 20X8:

Rozliczono część darowizny odpowiadającej wartości amortyzacji: 700 zł

Przychody księgowo: 700 zł Przychody podatkowe: 0 zł

WF brutto	700	„Niekorzystny” skutek podatkowy, który był poniesiony w przeszłości	Aktywa	
Podatek bieżący	0		Aktywa (RMC) na podatek do- chodowy	140 (280 - 140)
Podatek odroczony	-140		Pasywa	
WF netto	560		Zobowiązanie z tyt. odroczonego podatku dochodowego $700 \times 20\%$	

Rok 20X9:

Rozliczono część darowizny odpowiadającej wartości amortyzacji: 700 zł

Przychody księgowo: 700 zł Przychody podatkowe: 0 zł

WF brutto	700	„Niekorzystny” skutek podatkowy, który był poniesiony w przeszłości	Aktywa	
Podatek bieżący	0		Aktywa (RMC) na podatek do- chodowy odroczony	0 (140 - 140)
Podatek odroczony	-140		Pasywa	
WF netto	560		Zobowiązanie z tyt. odroczonego podatku dochodowego $700 \times 20\%$	

Źródło: opracowanie własne.

Rozbieżność czasowa w wyniku księgowym i podatkowym z tytułu kosztów może powstać w dwóch przypadkach: 1) kiedy koszt jest uznany bilansowo, ale nieuznany podatkowo; 2) kiedy koszt jest uznany podatkowo, ale nieuznany bilansowo.

Przypadek pierwszy oznacza, że w okresie uznania kosztu w wyniku finansowym należy **uznać** również jego skutek podatkowy. Z uwagi na wyłączenie kosztu z dochodu podatkowego podatek dochodowy bieżący nie występuje, zatem w wyniku finansowym trzeba **uznać nieosiągniętą** korzyść (przychód) podatkową pod postacią podatku dochodowego odroczonego. W bilansie zostanie on zaprezentowany jako pozycja aktywów – często jako rozliczenia międzyokresowe czynne z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Jest to pozycja o **charakterze pieniężnym**, ponieważ w okresie, w którym różnica się zakończy, koszt pomniejszy dochód podatkowy, dzięki czemu jednostka gospodarcza zapłaci niższy podatek dochodowy bieżący. Opiszana różnica w przyszłości zmniejszy wynik podatkowy, czyli koszt będzie uznany podatkowo, natomiast nie wpłynie na wynik finansowy. Należy więc w tym momencie zniwelować korzystny skutek podatkowy w postaci podatku dochodowego bieżącego, rozliczając aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego, czyli obciążając nimi wynik finansowy (rysunek 14).

Jeżeli koszt jest uznany podatkowo, a nieuznany bilansowo ma miejsce realizacja skutków podatkowych w postaci podatku dochodowego bieżącego (ponieważ koszt jest uznany w dochodzie podatkowym). Zachowując zasadę współmierności, należy „skompensować” (wycofać) przychód z tytułu podatku dochodowego bieżącego podatkiem dochodowym odroczonym. Taki podatek dochodowy odroczony jest **przychodem osiągniętym – nieuznanym**, wykazywanym w pasywach bilansu. Zgodnie ze współczesnym podejściem jest on prezentowany jako rezerwa na odroczony podatek dochodowy¹¹. Ta pozycja bilansu ma **charakter niepieniężny**, gdyż rzeczywisty skutek podatkowy, potwierdzony przepływami, nastąpił w okresie uznania kosztu w dochodzie podatkowym, czyli w okresie rozpoczęcia się rozbieżności. W okresie jej zakończenia koszt jest uznany w wyniku finansowym, ale wyłączony z dochodu podatkowego. W związku z tym, mimo że brakuje skutków podatkowych z tytułu podatku bieżącego, zgodnie z zasadą współmierności należy ująć korzystny skutek podatkowy poprzez rozliczenie alokowanego w pasywach podatku dochodowego (rysunek 15).

11 Z punktu widzenia treści ekonomicznej właściwsze w tej sytuacji byłoby potraktowanie podatku odroczonego jako szczególnych rozliczeń międzyokresowych przychodów dotyczących korzystnych skutków podatkowych.

Rysunek 14. Różnice o charakterze przejściowym („bilansowo-podatkowe”) w kosztach i skutki alokacji podatku dochodowego

Utrata wartości zapasów (przyjęta stawka podatkowa 20%)

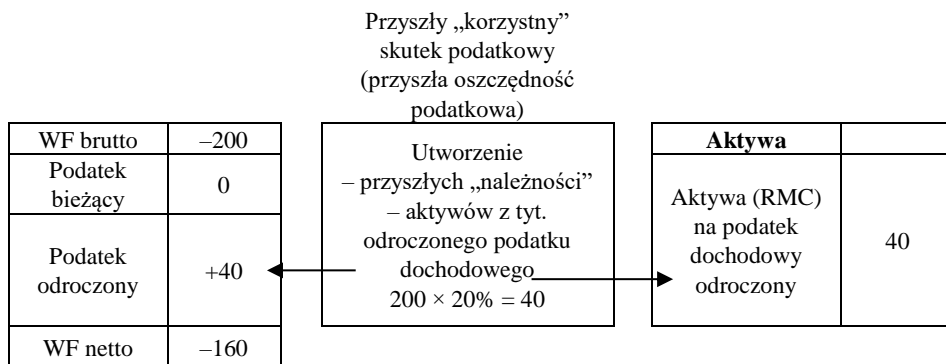
Rok 20X7:

Wartość zapasów w cenie nabycia: 200 zł

Dokonany odpis z tytułu utraty wartości: 200 zł

Koszty księgowe: 200 zł

Koszty podatkowe: 0 zł

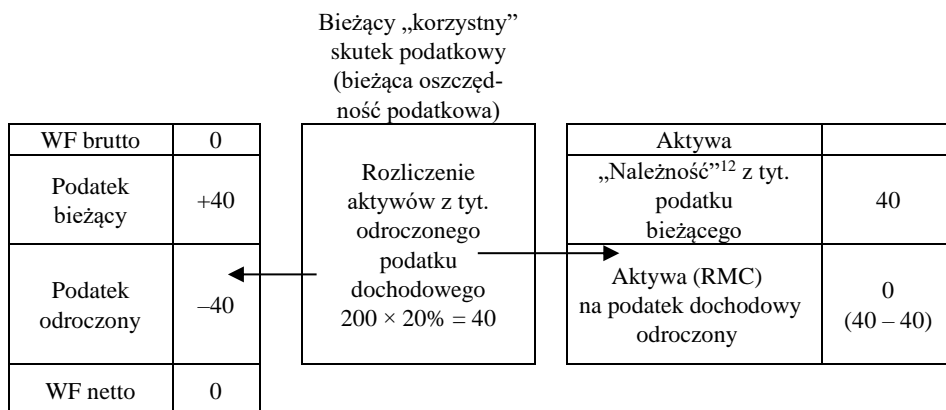

Rok 20X8:

Zlikwidowano zapasy objęte odpisem z tytułu utraty wartości

Koszty księgowe: 0 zł

Koszty podatkowe: 200 zł

Źródło: opracowanie własne.

12 W przykładzie należność z tytułu podatku bieżącego jest rozumiana jako kwota po-
mniejszająca bieżące zobowiązanie podatkowe.

Z przeprowadzonych rozważań dotyczących alokacji międzyokresowej podatku dochodowego w systemie rachunkowości płyną dwa wnioski. Po pierwsze podatek dochodowy odroczony jest skutkiem różnic o charakterze przejściowym w przychodach i kosztach, które rozpoczynają się w jednym okresie sprawozdawczym, a kończą w kolejnych okresach. Po drugie – różnice rozpoczynające się w danym okresie, skutkujące w przyszłości wzrostem dochodu podatkowego, powodują, że powstaje skutek alokacji podatku dochodowego w pasywach bilansu. Z kolei różnice rozpoczynające się w danym okresie, skutkujące w przyszłości zmniejszeniem dochodu podatkowego, powodują, że powstaje skutek alokacji podatku dochodowego w aktywach bilansu. Co istotne, każda z wyżej opisanych pozycji aktywów i pasywów – efektów alokacji podatku dochodowego – ma inny charakter.

Korzenie alokacji podatku dochodowego tkwią w teorii bilansu dynamicznego, za której twórcę uważa się E. Schmalenbacha. Według niego bilans nie jest przeciwstawieniem zasobów majątkowych i kapitału, lecz staje się zbiorem pozycji zawieszonych, które z jednej strony są wpływami i wydatkami, jakie w rozliczonym okresie nie stały się jeszcze przychodami lub kosztami, z drugiej – kosztami i przychodami, w związku z którymi w danym okresie nie wystąpiły żadne wydatki, względnie wpływy (Świdarska, 1989, s. 35).

W świetle teorii dynamicznego bilansu obejmuje on cztery kategorie: wydatki i koszty oraz wpływy i przychody (rysunek 16).

Rysunek 16. Kategorie składników bilansu w świetle teorii bilansu dynamicznego

Lp.	Aktywa	Pasywa
1.	Wydatki, jeszcze nie koszty	Koszty, jeszcze nie wydatki
2.	Wydatki, jeszcze nie wpływy	Wpływy, jeszcze nie wydatki
3.	Przychody, jeszcze nie koszty	Koszty, jeszcze nie przychody
4.	Przychody, jeszcze nie wpływy	Wpływy, jeszcze nie przychody

Źródło: W. Brzezina (1980, s. 145).

Analizując pozycje bilansowe powstałe jako skutek alokacji podatku dochodowego, należy stwierdzić, że są one odpowiednikami czterech kategorii wyróżnionych w bilansie dynamicznym (rysunek 17).

Rysunek 17. Aktywa i zobowiązania z tytułu podatku dochodowego odroczonego w bilansie dynamicznym

Wydanki, jeshcze nie koszy	Aktywa z tytułu podatku dochodowego odroczonego od różnic przejściowych w przychodach (koszt poniesiony nieuznany)	Rezerwy z tytułu podatku dochodowego odroczonego od różnic przejściowych w przychodach (koszt uznany nieponiesiony)	Koszy, jeshcze nie wydatki
Charakter niepieniężny			Charakter pieniężny
Przychody, jeshcze nie wpływy	Aktywa z tytułu podatku dochodowego odroczonego od różnic przejściowych w kosztach (przychód uznany nieosiągnięty)	Rezerwy z tytułu podatku dochodowego odroczonego od różnic przejściowych w kosztach (przychód osiągnięty nieuznany)	Wpływy, jeshcze nie przychody
Charakter pieniężny			Charakter niepieniężny

Źródło: opracowanie własne.

Można zatem zauważyć, że charakter pieniężny aktywów/rezerw z tytułu podatku dochodowego odroczonego uzyskują pozycje bilansowe wynikające z wcześniejszego uznania księgowego kosztów i przychodów. Są to tzw. różnice przejściowe „księgowo-podatkowe” (por. Walińska, 2004b, s. 216).

Przychody i koszty uznane najpierw przez prawo podatkowe skutkują ujęciem aktywów/rezerw z tytułu podatku dochodowego odroczonego o charakterze niepieniężnym. Noszą one miano różnic przejściowych „podatkowo-księgowych”.

Zgodnie z istotą teorii bilansu dynamicznego kluczowym sprawozdaniem jest rachunek zysków i strat, co oznacza, że punktem wyjścia do ustalania odroczonego podatku dochodowego są kategorie wynikowe – przychody i koszty. W rachunku wyników ujmuje się tylko przychody/koszty jednocześnie uznane i odpowiednio osiągnięte oraz poniesione w danym okresie, natomiast w bilansie takie przychody/koszty, które spełnią te warunki w przyszłości, bądź takie przychody i koszty

bieżącego okresu, które będą skutkować odpowiednio wpływami bądź wydatkami w przyszłości.

Rozpatrując alokację międzyokresową podatku dochodowego z perspektywy powyższej teorii, można przede wszystkim wykorzystać perspektywną funkcję bilansu i pozycji podatkowych ujętych w aktywach i pasywach. Analiza rozbieżności o charakterze przejściowym między przychodami/kosztami księgowymi i podatkowymi pozwala bowiem na dokonanie ich podziału z punktu widzenia przyszłych przepływów pieniężnych z tytułu rozliczeń podatku dochodowego. Informacja taka może przyczynić się do pełniejszej oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, zwłaszcza jego przyszłych przepływów pieniężnych.

Podział ten nie został jednak uwzględniony w obecnie obowiązujących regulacjach podatku dochodowego odroczonego i pozostał w sferze teorii rachunkowości. W regulacjach tych, bazując na alokacji podatku dochodowego odroczonego, przyjęto własne definicje oraz uproszczone kryteria klasyfikacji różnic o charakterze przejściowym.

Rozdział 4

Szczególne przyczyny uznawania odroczonego podatku dochodowego w systemie rachunkowości

4.1. Środki trwałe

W polskiej praktyce gospodarczej rozpoznawane różnice przejściowe bardzo często dotyczą środków trwałych. Różnice między prawem podatkowym a bilansowym wynikają z odmiennych definicji środków trwałych, zasad ich klasyfikacji, amortyzacji, zasad wyceny wstępnej oraz wyceny na dzień bilansowy.

Definicja i zakres środków trwałych według prawa bilansowego

Definicja środków trwałych została przedstawiona w art. 3 ust. 1 pkt 15 u.rach. Zgodnie z nią do środków trwałych zalicza się (o ile nie są zaliczone do inwestycji) rzeczowe aktywa trwałe i zrównane z nimi, spełniające łącznie poniższe warunki:

- przewidywany okres ekonomicznej użyteczności musi być dłuższy niż rok, co oznacza, że jednostka szacuje, jak długo zamierza wykorzystywać środek trwały;
- środek trwały musi być kompletny, tzn. wyposażony we wszystkie elementy, które pozwolą na samodzielne funkcjonowanie zgodnie z jego przeznaczeniem;
- środek trwały jest zdalny do użytku, tj. musi być sprawny technicznie oraz możliwy do użytkowania pod względem prawnym¹;

¹ Na przykład budynek jest zdalny do użytkowania pod względem prawnym, jeśli zostało wydane pozwolenie na jego użytkowanie.

- środek trwały jest przeznaczony na potrzeby jednostki, co znaczy, że musi być gotowy do wykorzystania w ramach działalności przedsiębiorstwa.

Do środków trwałych zalicza się w szczególności:

- 1) nieruchomości – w tym grunty oraz prawo użytkowania wieczystego gruntu, budowle i budynki, a także będące odrębną własnością lokale, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego;
- 2) maszyny, urządzenia, środki transportu i inne rzeczy;
- 3) ulepszenia w obcych środkach trwałych;
- 4) inwentarz żywy.

Środki trwale oddane do używania lub otrzymane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub leasingu zalicza się do aktywów trwałych jednej ze stron umowy (korzystającego lub finansującego), jeżeli umowa spełnia co najmniej jeden z warunków wymienionych w art. 3 ust. 4 u.rach.

Definicja i zakres środków trwałych według prawa podatkowego

Definicja środków trwałych dla celów podatkowych została podana wspólnie z pojęciem amortyzacji. W ustawie podatkowej podzielono środki trwałe na trzy podstawowe typy:

- 1) środki trwałe, które podlegają amortyzacji, jeśli przewidywany okres ich użytkowania wynosi powyżej 1 roku;
- 2) środki trwałe podlegające amortyzacji niezależnie od przewidywanego okresu używania;
- 3) środki trwałe niepodlegające amortyzacji (Zubrzycki, Sałdyka, 2016, s. 29–30).

Do pierwszej grupy według art. 16a u.p.d.o.p. należą: budowle, budynki oraz lokale będące odrębną własnością, maszyny, urządzenia i środki transportu oraz inne przedmioty, jeżeli spełniają poniższe warunki:

- zostały nabyte lub wytworzone we własnym zakresie;
- stanowią własność lub współwłasność podatnika;
- przewidywany okres używania jest dłuższy niż rok;
- są kompletne i zdadne do użytku w dniu przyjęcia do używania;
- są wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane do używania na podstawie najmu, dzierżawy lub umowy leasingu.

Do drugiej grupy, niezależnie od przewidywanego okresu używania, zalicza się:

- przyjęte do używania inwestycje w obcych środkach trwałych – są to poniesione nakłady w obcych środkach trwałych niebędących własnością lub współwłasnością podatnika, takie jak: modernizacja, adaptacja, rozbudowa, rekonstrukcja;
- budynki i budowle wybudowane na cudzym gruncie – według kodeksu cywilnego (Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny, Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93 z późn. zm.) budynek wybudowany na cudzym gruncie jest własnością właściciela gruntu, natomiast nakłady, jakie podatnik poniósł na budowę obiektu, może ująć w kosztach poprzez dokonywanie odpisów amortyzacyjnych;
- składniki majątku spełniające definicję środków trwałych, niestanowiące własności lub współwłasności podatnika, wykorzystane przez niego na potrzeby związane z prowadzoną działalnością na podstawie umowy leasingu finansowego, zawartej z właścicielem lub współwłaścicielem tych składników, jeżeli odpisów amortyzacyjnych dokonuje korzystający;
- tabor transportu morskiego w budowie (PKWiU 30.11) – jest to wyjątek przewidziany przez prawo podatkowe, według którego amortyzacji podlega specyficzny środek trwały w budowie (Małecki, Mazurkiewicz, 2016, s. 769–774).

Środki trwałe z grupy trzeciej, niepodlegające amortyzacji, to:

- grunty;
- budynki, lokale, budowle i urządzenia zaliczane do spółdzielczych zasobów mieszkaniowych lub służących działalności społeczno-wychowawczej prowadzonej przez spółdzielnie mieszkaniowe;
- dzieła sztuki i eksponaty muzealne;
- składniki majątku, które nie są używane na skutek zawieszenia wykonywania działalności gospodarczej albo zaprzestania działalności na podstawie przepisów o swobodzie działalności gospodarczej lub zaprzestania działalności (Ustawa o podatku dochodowym).

Podsumowując, przyczynami odmiennego uznania środków trwałych w rachunkowości i prawie podatkowym są m.in. ich definicja oraz zakres przedmiotowy (tabela 3).

Tabela 3. Definicja, zakres i klasyfikacja środków trwałych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Do środków trwałych zalicza się poniższe zasoby nieuznane przez prawo podatkowe: <ul style="list-style-type: none"> – inwentarz żywy, – obiekty przyjęte w leasing i amortyzowane przez korzystającego, jeżeli w ujęciu podatkowym jest to najem, dzierżawa lub leasing operacyjny, – spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego, – spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego, – prawo wieczystego użytkowania gruntu. 	Do środków trwałych zalicza się: <ul style="list-style-type: none"> – zasoby zaliczone według ustawy o rachunkowości do inwestycji rzeczowych, – obiekty oddane przez finansującego w leasing, który bilansowo uznaje się za operacyjny, a podatkowo – za finansowy.
Przewidywany okres użyteczności ekonomicznej musi być dłuższy niż rok.	Przewidywany okres używania musi być dłuższy niż rok, jednak istnieją pewne wyjątki.
Składniki majątku o niskiej wartości początkowej, spełniające definicję środków trwałych, nie muszą być zaliczane do tej grupy aktywów. Wartość graniczna, od której uznaje się składnik majątku za środek trwały, jest określana przez jednostkę zgodnie z zasadą istotności, u.rach. nie wprowadza ograniczenia kwotowego. Składniki aktywów o wartości początkowej niższej niż wskazana w polityce rachunkowości mogą być uznawane w kosztach w okresie ich pozyskania jako zużycie materiałów.	Aktywów spełniających warunki ich uznania za środki trwałe (zgodnie z u.p.d.o.p.), których wartość początkowa nie przekracza 3 500 PLN, podatnik może nie zaliczać do środków trwałych. Takie aktywa można uznać za koszty uzyskania w okresie, w którym zostały nabyte.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Różnice w definicji i zakresie środków trwałych mogą skutkować uznaniem ich za aktywa wyłącznie dla celów księgowych lub uznaniem za środki trwałe wyłącznie dla potrzeb prawa podatkowego (tabela 4).

Tabela 4. Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami w definicjach i zakresie środków trwałych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Składniki uznane za środki trwałe według prawa podatkowego, których wartość – ze względu na przyjęty poziom istotności – w ujęciu rachunkowym odniesiono w koszty bieżącego okresu.	Składniki uznane za środki trwałe w prawie bilansowym, zaliczone do kosztów uzyskania przychodów w prawie podatkowym, np. inwentarz żywy.

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Środki trwałe stanowiące przedmiot leasingu, które dla celów księgowych są wykazywane w księgach i amortyzowane przez finansującego, natomiast dla celów podatkowych – przez korzystającego (leasing operacyjny dla celów księgowych, leasing finansowy dla celów podatkowych)*.	Środki trwałe stanowiące przedmiot leasingu, które dla celów księgowych są wykazywane w księgach i amortyzowane przez korzystającego, natomiast dla celów podatkowych – przez finansującego (leasing finansowy dla celów księgowych, leasing operacyjny dla celów podatkowych)*.

* Jednocześnie w bilansie finansującego i korzystającego wprowadza się odpowiednią pozycję należności lub zobowiązań, które również stanowią podstawę do rozpoznania aktywów lub rezerw na odroczonego podatku dochodowy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Wstępna wycena środków trwałych w prawie bilansowym

Wstępna wycena środków trwałych zależy od sposobu ich pozyskania. I tak:

- 1) w przypadku zakupu środka trwałego jego wartość początkową stanowi cena nabycia;
- 2) jeśli jednostka wytwarza środek trwały we własnym zakresie, wartość początkowa określona jest na poziomie kosztu wytworzenia;
- 3) jeśli podmiot pozyskuje środek trwały w efekcie nieodpłatnego otrzymania, wówczas wyceny początkowej środka trwałego dokonuje się według ceny sprzedaży takiego samego lub podobnego przedmiotu.

Na podstawie art. 28 ust. 2 u.rach. cenę nabycia środka trwałego można określić jako kwotę należną sprzedającemu, pomniejszoną o podlegający odliczeniu podatek od towarów (w przypadku importu powiększoną o obciążenia o charakterze publicznoprawnym), a także o ewentualne rabaty i upusty. Cena nabycia obejmuje również koszty bezpośrednio związane z zakupem i przystosowaniem składnika aktywów do stanu zdatnego do używania, w szczególności takie jak: koszty transportu, koszty załadunku, wyładunku i składowania, koszty montażu środka trwałego, koszty odbioru technicznego, jeżeli zostały poniesione do dnia przekazania środka trwałego do używania.

Przepisy ustawy o rachunkowości nie określają szczegółowo zasad ustalania kosztu wytworzenia środków trwałych. Art. 28 ust. 3 u.rach. wskazuje jedynie, że cena nabycia² i koszt wytworzenia środków trwałych w budowie, środków trwałych obejmuje ogół kosztów poniesionych

2 W art. 28 ust. 3 u.rach., objaśniającym zasady pomiaru kosztu wytworzenia środka trwałego, pojawia się pojęcie „cena nabycia”. Cena nabycia może być składową

przez jednostkę za okres budowy, montażu, przystosowania i ulepszenia do dnia bilansowego lub przyjęcia do użytkowania³. Innymi słowy, do kosztu wytworzenia środka trwałego zalicza się wyłącznie koszty pozostające w bezpośrednim związku przyczynowo-skutkowym z jego wytworzeniem, poniesione od dnia rozpoczęcia procesu wytwarzania do dnia przyjęcia środka trwałego do użytkowania.

Jeżeli jednostka wytworzyła środek trwały w ramach bieżącej działalności produkcyjnej⁴, to zgodnie z art. 28 ust. 3 u.rach. może go wycenić według kosztu wytworzenia, który obejmuje koszty bezpośrednie i koszty pośrednie⁵ związane z jego wyprodukowaniem. Do kosztów bezpośrednich zalicza się: wartość zużytych materiałów, koszty pozyskania i przetworzenia związane bezpośrednio z produkcją oraz inne koszty poniesione w celu wyprodukowania środka trwałego (Krawczyk, 2011, s. 89–90).

Do kosztu wytworzenia zalicza się także tzw. koszty finansowania wewnętrznego, czyli koszty obsługi zobowiązań zaciągniętych w celu sfinansowania wytworzenia środka trwałego i związane z nimi różnice kursowe, pomniejszone jednak o przychody z tego tytułu. Zobowiązania finansujące pozyskanie (w tym budowę) środka trwałego to kredyty, pożyczki oraz pozostałe zobowiązania zaciągnięte i wykorzystane w celu finansowania nabycia, wytworzenia (w tym także montażu, przystosowania lub ulepszenia) jednego lub wielu środków trwałych. Na koszty finansowania wewnętrznego składają się przede wszystkim: naliczone lub zrealizowane odsetki (w tym dyskonto), naliczone lub zrealizowane ujemne różnice kursowe, prowizje, opłaty i inne koszty poniesione w związku z zaciągnięciem kredytów, pożyczek i innych zobowiązań finansujących pozyskanie środków trwałych. Koszty te są pomniejszane o przychody z tytułu m.in.: naliczonych lub zrealizowanych dodatnich różnic kursowych od powyższych zobowiązań, naliczonych lub zrealizowanych odsetek, z tytułu niewykorzystanych środków pieniężnych uzyskanych na finansowanie środka trwałego.

kosztu wytworzenia, np. cena nabycia cegieł stanowi składową kosztu wytworzenia budynku.

- 3 W tym niepodlegający odliczeniu podatek od towarów i usług oraz podatek akcyzowy.
- 4 Na przykład jednostka produkująca sprzęt RTV jeden z produktów przeznaczają na własne potrzeby i przyjmuje na stan środków trwałych.
- 5 Do kosztów pośrednich zalicza się część kosztów, które są uzasadnione i poniesione w okresie wytwarzania produktu (środka trwałego), zwłaszcza zmienne pośrednie koszty produkcji oraz część stałych pośrednich kosztów produkcji, ustalonych przy normalnym wykorzystaniu zdolności produkcyjnych.

Do wartości początkowej środka trwałego zalicza się koszty finansowania zewnętrznego (pomniejszone o odpowiadające im przychody) poniesione do dnia przyjęcia środka trwałego do używania.

Wstępna wycena środków trwałych w prawie podatkowym

Analogicznie do zasad rachunkowości w regulacjach podatkowych można wyróżnić trzy parametry wyceny początkowej środka trwałego, uzależnione od sposobu jego pozyskania: nabycia, wytworzenia we własnym zakresie oraz nieodpłatnego otrzymania.

Jeśli środek trwały został nabyty w sposób odpłatny, to jego wartość początkową określa cena nabycia. Cena nabycia wynika najczęściej z dokumentu zakupu np. faktury, rachunku, umowy cywilnoprawnej (Małecki, Mazurkiewicz, *dz. cyt.*, s. 828–829). Za cenę nabycia w rozumieniu u.p.d.o.p. uważa się kwotę należną zbywcy, powiększoną o koszty związane z zakupem naliczone do dnia przekazania środka trwałego do używania, w szczególności o koszty transportu, załadunku i wyładunku, ubezpieczenia w drodze, montażu, instalacji i uruchomienia programów oraz systemów komputerowych, opłat notarialnych, skarbowych i innych, odsetek, prowizji, oraz pomniejszoną o podatek od towarów i usług, z wyjątkiem przypadków, gdy podatek od towarów i usług nie stanowi podatku naliczonego albo podatnikowi nie przysługuje obniżenie kwoty należnego podatku o podatek naliczony lub zwrot różnicy podatku. W przypadku importu cena nabycia obejmuje cło i podatek akcyzowy od importu składników majątku. Porównując regulacje rachunkowości oraz u.p.d.o.p., można zauważyć, że w przypadku odpłatnego nabycia środka trwałego jego wycena początkowa jest zbliżona dla celów księgowych i podatkowych⁶.

Koszty związane z zakupem środka trwałego, wymienione w podatkowej definicji ceny nabycia, stanowią katalog otwarty, więc podatnik może powiększyć wartość początkową o inne poniesione do dnia wprowadzania danego środka trwałego do używania, a niewymienione w u.p.d.o.p. koszty związane z zakupem danego środka trwałego (por. Klimek, Kordal, [w:] Nykiel, Mariański (red.), 2015, s. 743).

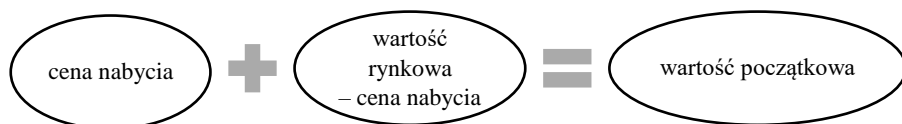
U.p.d.o.p. wprowadza szczególny sposób pozyskania środka trwałego, jakim jest częściowo odpłatne nabycie. Chodzi o sytuacje, w których jednostka świadomie nabywa środek trwały za jego ułamkową rzeczywistą wartość (pozostałą część uznając za darowiznę lub nieodpłatne otrzymania).

6 Z pominięciem ewentualnego uwzględnienia w wartości początkowej środka trwałego kosztów finansowania zewnętrznego.

nie) lub nabywa środek trwały za cenę odbiegającą od jego wartości rynkowej. W takich przypadkach dla celów podatkowych wartość początkową środka trwałego stanowi suma ceny nabycia oraz różnicy między ceną nabycia a wartością rynkową środka trwałego (rysunek 18).

Przykładu takiego nie reguluje u.rach. i jeżeli jednostka nabywa środek trwały za cenę nabycia znacząco niższą niż wartość rynkowa, dla celów księgowych taki środek trwały będzie miał wartość określoną na poziomie ceny nabycia, natomiast dla celów podatkowych – określoną na poziomie wyższej wartości rynkowej.

Rysunek 18. Ustalenie wartości początkowej w przypadku częściowo odpłatnego nabycia środka trwałego według u.p.d.o.p.

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 12 ust. 5a oraz art. 16g ust. 1 pkt 1a u.p.d.o.p.

Jeżeli środek trwały został wytworzony przez podatnika we własnym zakresie, może być wyceniony według kosztu wytworzenia określonego w art. 16g ust. 4 u.p.d.o.p. Do kosztu wytworzenia zalicza się zużyte w procesie wytworzenia, wycenione według ceny nabycia: rzeczowe składniki majątku, wykorzystane usługi obce, koszty wynagrodzeń za prace wraz z pochodnymi, inne koszty dające się zaliczyć do wartości wytworzonych środków trwałych. Do kosztu wytworzenia według u.p.d.o.p. nie można natomiast włączyć: kosztów ogólnych zarządu, kosztów sprzedaży, pozostałych kosztów operacyjnych i kosztów finansowych, zwłaszcza odsetek od pożyczek (kredytów) i prowizji, jeżeli zostały naliczone po dniu przekazania środka trwałego do używania.

Jak można zauważyć zarówno w u.rach., jak i u.p.d.o.p. pojęcie kosztu wytworzenia zostało wyjaśnione bardzo ogólnie – wskazano na związek przyczynowo-skutkowy między poniesionymi kosztami a wytwarzanym środkiem trwałym. W praktyce gospodarczej koszt wytworzenia środka trwałego ustalony dla celów księgowych często przyjmowany jest również dla celów podatkowych. Rozbieżności w wycenie początkowej na poziomie kosztu wytworzenia mogą wynikać z aktywowania kosztów finansowania zewnętrznego oraz wyłączenia dla celów podatkowych kosztów nieuznanych podatkowo na mocy innych przepisów u.p.d.o.p.

W wyniku nieodpłatnego otrzymania w drodze spadku, darowizny lub w inny nieodpłatny sposób wartość początkową dla celów podatkowych stanowi wartość rynkowa z dnia nabycia, chyba że umowa darowizny albo umowa o nieodpłatnym przekazaniu określa tę wartość w niższej wysokości (art. 16g ust. 1 pkt 3 u.p.d.o.p.). Zatem u.p.d.o.p., w odróżnieniu od u.rach., wprowadza zastrzeżenie dotyczące sytuacji, kiedy w umowie określono wartość przekazywanego składnika majątku w niższej niż wartość rynkowa wysokości. W takim przypadku przyjmuje się wartość wynikającą z umowy⁷. Z zapisów tych wynika, że istnieje możliwość odmiennej dla celów księgowych i podatkowych wyceny początkowej środków trwałych otrzymanych nieodpłatnie.

W przypadku nieodpłatnego (lub częściowo odpłatnego) otrzymania środka trwałego moment uznania przychodów jest różny w u.p.d.o.p. i u.rach. Zgodnie z przepisami podatkowymi nieodpłatne (lub częściowo odpłatne) otrzymanie środka trwałego jest opodatkowane w momencie jego otrzymania, natomiast zgodnie z prawem bilansowym przychód jest rozliczany w czasie przez okres dokonywania odpisów amortyzacyjnych. Analogiczne zasady dotyczą otrzymanych (nieodpłatnie) środków pieniężnych na sfinansowanie składników majątku trwałego.

W regulacjach u.p.d.o.p. dotyczących wyceny początkowej środków trwałych uwzględniono także zasady aktywowania kosztów finansowania zewnętrznego. Cenę nabycia oraz koszt wytworzenia środka trwałego koryguje się o różnice kursowe obliczone do dnia przekazania go do używania. W wartości początkowej rzeczowych aktywów trwałych uwzględnia się również odsetki od pożyczek (kredytów) i prowizje naliczone do dnia przekazania środka trwałego do używania. Przywołane zasady różnią się od regulacji rachunkowości.

Odsetki i prowizje – naliczone oraz zrealizowane do dnia przekazania środka trwałego do używania – zarówno według regulacji rachunkowości, jak i prawa podatkowego podwyższają wartość finansowanych składników majątku. Zasadę tę przedstawiono w tabeli 5.

W odróżnieniu od u.rach., u.p.d.o.p. nie pozwala na korygowanie (pomniejszenie) wartości początkowej środków trwałych o odsetki od niewykorzystanych środków pochodzących z kredytu lub pożyczki finansujących środki trwałe.

7 Należy zaznaczyć, że w praktyce w umowie darowizny lub nieodpłatnego przekazania zazwyczaj wykazuje się wartość rynkową przekazywanego składnika aktywów.

Tabela 5. Zasady uznawania odsetek i prowizji od zobowiązań finansujących środki trwałe w świetle prawa bilansowego i podatkowego

Element wyceny	Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Odsetki/prowizje	W wartości początkowej uwzględnia się zarówno zrealizowane, jak i naliczone odsetki oraz prowizje – do dnia przyjęcia środka trwałego do używania.	

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Aktywowanie różnic kursowych w wartości początkowej aktywów trwałych różni się w tych podmiotach, w których do rozpoznania różnic kursowych stosuje się art. 15a u.p.d.o.p. (tj. uwzględnia się w dochodzie jedynie zrealizowane różnice kursowe zgodnie z zasadą kasową). Dla celów podatkowych w wartości początkowej środków trwałych uwzględnia się wówczas jedynie różnice kursowe zrealizowane do dnia przyjęcia aktywów do używania⁸. Zgodnie z u.rach. w wartości początkowej ujmuje się różnice kursowe zarówno naliczone, jak i zrealizowane do dnia przyjęcia środka trwałego do używania (tabela 6).

Tabela 6. Zasady aktywowania różnic kursowych w wartości początkowej środków trwałych według u.rach. oraz u.p.d.o.p. w podmiotach, które stosują metodę kasową do opodatkowania różnic kursowych

Element wyceny	Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Różnice kursowe ujemne i dodatnie	W wartości początkowej środka trwałego uwzględnia się zarówno zrealizowane, jak i naliczone różnice kursowe będące skutkiem zaciągniętych zobowiązań.	W wartości początkowej środka trwałego uwzględnia się jedynie zrealizowane różnice kursowe będące skutkiem zaciągniętych zobowiązań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

W tych jednostkach, w których przyjęto metodę księgową do opodatkowania różnic kursowych (art. 9b u.p.d.o.p.), w wartości początkowej środków trwałych (dla celów podatkowych oraz dla celów księgowych) ujmuje się zarówno naliczone, jak i zrealizowane różnice kursowe (tabela 7).

Syntetyczne zestawienie zasad wyceny wstępnej środków trwałych według prawa bilansowego i podatkowego zaprezentowano w tabeli 8.

8 Por. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 2 marca 2011 roku, sygn. I SA/Wr 183/11.

Tabela 7. Zasady aktywowania różnic kursowych w wartości początkowej środków trwałych według u.rach. oraz u.p.d.o.p. w podmiotach, które stosują metodę księgową do opodatkowania różnic kursowych

Element wyceny	Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Różnice kursowe ujemne i dodatnie od zobowiązań	W wartości początkowej uwzględnia się różnice kursowe zarówno zrealizowane, jak i naliczone do dnia przyjęcia środka trwałego do używania.	

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Tabela 8. Wstępna wycena środków trwałych – przykłady typowych różnic między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
<p>Wartość początkowa określona za pomocą ceny nabycia lub kosztu wytworzenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> – uznaje naliczone do momentu przyjęcia do używania różnice kursowe, – koszty obsługi zaciągniętych zobowiązań są pomniejszane o osiągnięte z tego tytułu przychody. 	<p>Wartość początkowa ustalona według ceny nabycia lub kosztu wytworzenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> – uznaje tylko te różnice kursowe, które są rozpoznane zgodnie z prawem podatkowym, – nie pomniejsza się kosztów obsługi zobowiązań o osiągnięte z tego tytułu przychody.
<p>Wartość początkową środków trwałych stanowi cena sprzedaży takiego samego lub podobnego przedmiotu, gdy otrzymano środek trwały:</p> <ul style="list-style-type: none"> – nieodpłatnie (w tym darowizny), – jako wkład niepieniężny (aporty), – w inny sposób np. ujawniono jako nadwyżki inwentaryzacyjne. 	<p>Wartość początkowa środków trwałych pozyskanych:</p> <ul style="list-style-type: none"> – w drodze darowizny, spadku lub w inny nieodpłatny sposób jest wyceniona jako wartość rynkowa z dnia nabycia lub wartość wynikająca z umowy o przekazaniu, w przypadku gdy jest ona niższa od wartości rynkowej, – jako wkład niepieniężny wniesiony do spółki albo spółdzielni – niższa z wartości ustalonej przez podatnika i wartości rynkowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Skutkiem różnic przejściowych w wycenie wstępnej środków trwałych – bilansowej i podatkowej – są aktywa lub rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Przyczyny rozpoznania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego wynikające z różnych wartości początkowych – księgowych i podatkowych – przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9. Przykładowe przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami dotyczącymi wstępnej wyceny środków trwałych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Wartość początkowa środka trwałego pomniejszona o zrealizowane (uzyskane) odsetki od niewykorzystanych środków pieniężnych zgromadzonych na rachunku bankowym lub lokacie, pochodzących z zaciągniętego kredytu lub pożyczki na sfinansowanie środka trwałego. Odsetki te są uznane w dochodzie podatkowym w momencie ich realizacji.	Środki trwale otrzymane w formie darowizny lub w inny nieodpłatny sposób według ustawy o rachunkowości zostaną wycenione na poziomie ceny sprzedaży netto, natomiast prawo podatkowe uzna niższą wartość określoną w umowie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Niezwykle istotną kwestią związaną z różnicami w wycenie początkowej środków trwałych oraz ujęciem podatku dochodowego odroczonego jest uwzględnienie w ich wartości naliczonych odsetek przychodowych i niezrealizowanych różnic kursowych (zarówno dodatnich, jak i ujemnych). Pomimo że ich uwzględnienie w wartości początkowej może różnicować wartość księgową i podatkową środków trwałych, należy w tym przypadku rozpoznawać aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Wynika to z tzw. wyjątku początkowego ujęcia, o którym mówią KSR nr 2 oraz MSR 12. Otóż w sytuacji, gdy różnica przejściowa nie wynika z operacji polegającej na połączeniu przedsiębiorstw ani nie pochodzi z transakcji, która w czasie jej wystąpienia wpływa na wynik finansowy i podatkowy – nie dopuszcza się tworzenia przez jednostkę gospodarczą rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego lub ujmowania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego ani w momencie ich początkowego ujęcia, ani w okresach późniejszych. Odpowiednio, jeśli taki składnik aktywów jest amortyzowany, przedsiębiorstwo nie ujmuje kolejnych zmian w nieujętych zobowiązaniu z tytułu odroczonego podatku dochodowego lub składniku aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Uznanie w wartości początkowej środka trwałego naliczonych odsetek od niewykorzystanych środków oraz niezrealizowanych różnic kursowych od zobowiązań nie wpływa w momencie ich ujęcia ani na wynik finansowy, ani na dochód podatkowy, co potwierdza konieczność odstąpienia od rozpoznania aktywów lub rezerw na odroczonego podatku dochodowego.

Ulepszenie w prawie bilansowym i podatkowym

Zmiana wartości środków trwałych w trakcie okresu sprawozdawczego wynika przede wszystkim z dokonywania odpisów amortyzacyjnych oraz ulepszenia rzeczowych aktywów trwałych. Ulepszeniem można nazwać wprowadzenie takich zmian, które spowodują, że wartość użytkowa środka trwałego przewyższy jego pierwotną wartość. Ulepszenie środka trwałego polega np. na jego przebudowie, rozbudowie, modernizacji lub rekonstrukcji. Ulepszenie środka trwałego może skutkować:

- wydłużeniem okresu jego używania,
- wzrostem zdolności wytwórczej,
- podwyższeniem jakości wytwarzanych przez niego produktów,
- istotnym obniżeniem kosztów jego eksploatacji,
- obniżeniem emisji zanieczyszczeń środowiska,
- poprawą bezpieczeństwa pracy przy danym środku trwałym (por. Karmańska, Walińska, 2006, s. 60).

Według prawa podatkowego (art. 16g ust. 13 u.p.d.o.p.) wartość początkowa środka trwałego powiększa się o sumę wydatków⁹ poniesionych na jego ulepszenie w wyniku jego przebudowy, adaptacji, rozbudowy (w tym także przez dołączenie części składowych lub peryferyjnych), rekonstrukcji lub modernizacji.

W świetle u.p.d.o.p. środki trwałe uznaje się za ulepszone, jeśli poniesione wydatki spełniają łącznie trzy warunki:

- 1) wydatki muszą być związane z ww. sposobami ulepszenia środka trwałego;
- 2) wydatki powodują, że po ulepszeniu wartość użytkowa środka trwałego jest większa niż jego wartość początkowa;
- 3) suma tych wydatków w danym roku podatkowym przekracza 3 500 zł (Wojtasik, 2007, s. 50).

Jeżeli poniesione wydatki nie spełniają powyższych warunków, uznaje się je bezpośrednio za koszty uzyskania przychodu w momencie ich poniesienia (Klimek, Kordal, *dz. cyt.*, s. 773).

Amortyzacja środków trwałych według prawa bilansowego i podatkowego

Pojęcie amortyzacji środków trwałych zostało objaśnione w art. 32 ust. 1 u.rach.: „odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od środka trwałego dokonuje się drogą systematycznego, planowego rozłożenia jego

9 W u.p.d.o.p. ustawodawca posługuje się pojęciem wydatków, ale w istocie chodzi o poniesienie kosztów, które nie musi być tożsame z jednoczesnym wpływem środków pieniężnych (np. zakup z odroczonym terminem płatności usługi budowlanej polegającej na rozbudowie budynku).

wartości początkowej na ustalony okres amortyzacji. Rozpoczęcie amortyzacji następuje nie wcześniej niż po przyjęciu środka trwałego do używania, a jej zakończenie – nie później niż z chwilą zrównania wartości odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych z wartością początkową środka trwałego lub przeznaczenia go do likwidacji, sprzedaży lub stwierdzenia jego niedoboru, z ewentualnym uwzględnieniem przewidywanej przy likwidacji ceny sprzedaży netto pozostałości środka trwałego”.

W celu ustalenia okresu amortyzacji środka trwałego trzeba oszacować przewidywany okres ekonomicznej użyteczności danego składnika majątku, przy czym okres ten należy rozumieć jako przewidywany czas wykorzystywania środka trwałego w danym podmiocie¹⁰. Okres ten należy ustalić, biorąc pod uwagę:

- liczbę zmian, na których pracuje środek trwały;
- tempo postępu techniczno-ekonomicznego;
- prawne lub inne ograniczenia czasu używania środka trwałego;
- wydajność środka trwałego mierzona np. liczbą godzin jego pracy lub liczbą wytworzonych produktów;
- przewidywaną przy likwidacji cenę sprzedaży netto (art. 32 u.rach).

W ustawie o rachunkowości nie podano konkretnych metod amortyzacji, jakie można zastosować do odzwierciedlenia zużycia środka trwałego, a jedynie ogólne zasady, które należy spełnić, aby stosowana metoda nie była sprzeczna z zapisami obowiązującego prawa, a przede wszystkim żeby odzwierciedlała zasadę współmierności kosztów i przychodów. Ustawa daje więc swobodę w kształtowaniu metod amortyzacji. Można wymienić kilka podstawowych metod amortyzacji bilansowej będących dorobkiem praktyki gospodarczej, takich jak:

- metoda liniowa,
- metoda degresywna w wersji klasycznej¹¹ i metoda sumy cyfr,
- metoda progresywna,
- metoda naturalna,
- metoda zróżnicowanego odpisu (por. Nawrot, 2009, s. 151–152).

Ustawa o rachunkowości, zgodnie z zasadą istotności, dopuszcza również dokonanie jednorazowego odpisu amortyzacyjnego dla środków trwałych o niskiej jednostkowej wartości początkowej. Możliwe jest również przyjęcie uproszczenia, które polega na nieuznaniu za rzeczowe aktywa trwałe składników majątku o niskiej wartości początkowej, pomimo

10 Nie jest to zatem przewidywany „maksymalny czas życia” środka trwałego, niezależnie od tego, w ilu podmiotach będzie on wykorzystywany.

11 Jest to w istocie degresywna metoda amortyzacji zgodna z regulacjami u.p.d.o.p.

że spełniają one definicję środków trwałych, np. dziurkaczy, segregatorów, zszywaczy itp. W takim przypadku obciążenie wyniku finansowego następuje w momencie zakupu tego typu przedmiotów.

Polskie prawo bilansowe nie przewiduje możliwości dokonania zmiany stosowanej metody amortyzacji, nawet jeśli nastąpiła zmiana sposobu użytkowania składnika majątku i uzyskiwania z niego korzyści ekonomicznych. Regulacje rachunkowości nakazują natomiast okresową weryfikację przyjętych okresów i stawek amortyzacyjnych. Podejście takie wynika z art. 32 ust. 3 u.rach., zgodnie z którym na dzień przyjęcia środka trwałego do używania należy ustalić okres lub stawkę i metodę jego amortyzacji. Poprawność stosowanych okresów i stawek amortyzacji środków trwałych powinna być przez jednostkę okresowo weryfikowana, powodując odpowiednią – prospektywną – korektę dokonywanych w następnych latach obrotowych odpisów amortyzacyjnych.

Zgodnie z regulacjami rachunkowości wartość brutto (początkowa) środka trwałego nie zawsze jest tożsama z wartością podlegającą amortyzacji. Różnica może wynikać z pomniejszenia wartości brutto o istotną wartość rezydualną, w wyniku czego wartość podlegająca amortyzacji jest mniejsza od wartości brutto.

Cechą charakterystyczną amortyzacji podatkowej jest fiskalność, co oznacza, że stawki amortyzacyjne kształtowane są głównie dla celów podatkowych. W założeniu amortyzacja oznacza rozłożenie w czasie kosztów związanych z wprowadzeniem do przedsiębiorstwa określonego środka trwałego, a jego wartość powinna zostać całkowicie umorzona w momencie, w którym środek trwały nie będzie zdolny do dalszego generowania korzyści ekonomicznych dla przedsiębiorstwa (Winiarska, Radawiecka, Foremna-Pilarska, 2008, s. 41).

Prawo podatkowe przewiduje możliwość stosowania dwóch metod amortyzacji: metody liniowej oraz metody degresywnej.

Ustawa o podatku dochodowym, podobnie jak prawo bilansowe, przewiduje możliwość stosowania tzw. jednorazowego odpisu amortyzacyjnego dla środków trwałych o niskiej wartości początkowej nieprzekraczającej 3 500 zł. Ustawa podatkowa dopuszcza również uznanie ich jednorazowo w kosztach uzyskania jako zużycie materiałów, a nie jako odpis amortyzacyjny. Rozwiązania te są zbieżne z rozwiązaniami u.rach., z tą różnicą że u.rach. nie wskazuje kwoty granicznej, od której można stosować opisywane uproszczenia.

U.p.d.o.p. w art. 16k ust. 7 przewiduje dla wybranych grup podatników ulgę podatkową w postaci jednorazowej amortyzacji środków trwałych. Zgodnie z przywołanym przepisem podatnicy w roku podatkowym,

w którym rozpoczęli działalność, oraz tzw. mali podatnicy¹² mogą dokonywać jednorazowo odpisów amortyzacyjnych od wartości początkowej środków trwałych zaliczonych do grup 3–8 w Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT), z wyłączeniem samochodów osobowych, w roku podatkowym, w którym środki te zostały wprowadzone do ewidencji środków trwałych, do wysokości nieprzekraczającej w roku podatkowym równowartości kwoty 50 000 EUR łącznej wartości tych odpisów amortyzacyjnych. W u.rach. nie przewidziano takiego uproszczenia, co oznacza, że w podmiotach, które zastosują tę ulgę podatkową, pojawi się różnica przejściowa wynikająca z odmiennej kwoty amortyzacji uznanej w dochodzie oraz w wyniku finansowym.

Podstawową metodą amortyzacji dla celów podatkowych jest metoda amortyzacji liniowej. Dla tej metody ustawodawca podatkowy określił odmienne stawki rocznych odpisów amortyzacyjnych dla poszczególnych grup rodzajowych środków trwałych¹³. Stawki te mają odzwierciedlić ich żywotność oraz tempo zużycia i zostały ujęte w wykazie rocznych stawek amortyzacyjnych, stanowiącym załącznik do u.p.d.o.p. W uzasadnionych przypadkach prawo podatkowe daje jednostkom możliwość zarówno podwyższenia, jak i obniżenia stawek amortyzacyjnych względem tych ogłoszonych w wykazie rocznych stawek amortyzacyjnych.

Należy pamiętać, że czas amortyzacji wynikający z przepisów u.p.d.o.p. nie jest czasem realnego zużycia danego składnika majątku, lecz czasem fikcyjnej utraty ich wartości dla celów podatkowych. Polska praktyka gospodarcza pokazuje, że wiele środków trwałych jest wykorzystywanych w przedsiębiorstwach także po zrównaniu się podatkowych odpisów amortyzacyjnych z ich wartością początkową (Nawrot, *dz. cyt.*, s. 1–2).

W przypadku określonej grupy środków trwałych, tzw. używanych lub ulepszonych środków trwałych, po raz pierwszy wprowadzonych do ewidencji danego podatnika, amortyzacja liniowa może być dokonywana na podstawie indywidualnych stawek amortyzacyjnych określonych w art. 16j u.p.d.o.p.

12 Mały podatnik, zdefiniowany w art. 4a pkt 10 u.p.d.o.p., oznacza podatnika, u którego wartość przychodu ze sprzedaży (wraz z kwotą należnego podatku od towarów i usług) nie przekroczyła w poprzednim roku podatkowym wyrażonej w złotych polskich kwoty odpowiadającej równowartości 1 200 000 euro. Przeliczenia kwot wyrażonych w euro dokonuje się według średniego kursu euro ogłaszanego przez NBP na pierwszy dzień roboczy października poprzedniego roku podatkowego, w zaokrągleniu do 1 000 zł.

13 Do grupowania środków trwałych w u.p.d.o.p. ustawodawca wykorzystał KŚT opublikowaną w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2010 roku w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT) (Dz.U. 2010, nr 242, poz. 1622).

Możliwość stosowania degresywnej metody amortyzacji ustawa podatkowa ograniczyła do określonych grup KŚT środków trwałych. Posłużenie się metodą degresywną dla celów podatkowych nie musi być uzasadnione zasadą współmierności kosztów i przychodów. Specyfika metody degresywnej amortyzacji określonej w u.p.d.o.p. polega na tym, że począwszy od roku podatkowego, w którym kwota amortyzacji obliczona metodą degresywną miałaby być niższa od rocznej kwoty amortyzacji obliczonej za pomocą metody liniowej, podatnicy dokonują dalszych odpisów amortyzacyjnych metodą liniową. W u.rach. nie objaśniono szczegółowo żadnej z metod amortyzacji (w tym degresywnej), zatem dla celów księgowych amortyzacja degresywna może być ustalana w inny niż podatkowy sposób np. metodą sumy cyfr.

W świetle z art. 16h ust. 1 pkt 1 u.p.d.o.p. odpisów amortyzacyjnych dokonuje się od wartości początkowej środków trwałych, począwszy od pierwszego miesiąca następującego po miesiącu, w którym ten środek wprowadzono do ewidencji. Zapis ten różni się od regulacji rachunkowości, zgodnie z którymi dokonywanie odpisów amortyzacyjnych można rozpocząć już w miesiącu przyjęcia środka trwałego do używania. W praktyce może zatem zdarzyć się, że środek trwały przyjęto do używania, lecz nie został on wprowadzony do ewidencji środków trwałych, w związku z czym jednostka może zacząć amortyzować środek trwały wyłącznie dla celów księgowych.

Przed rozpoczęciem amortyzacji podatkowej należy wybrać metodę amortyzacji spośród metod podanych w art. 16i–22k u.p.d.o.p. Po wyborze danej metody amortyzacji środka trwałego nie ma możliwości jej zmiany do momentu zakończenia amortyzacji, czyli do momentu, w którym suma odpisów amortyzacyjnych zrówna się z wartością początkową środka trwałego. Zakaz ten ma charakter bezwzględny.

W odróżnieniu od prawa bilansowego w u.p.d.o.p. pojęcie wartości rezydualnej nie występuje, co oznacza, że dla celów podatkowych wartość brutto środka trwałego jest zawsze wartością podlegającą amortyzacji. W konsekwencji wartość amortyzacji dla celów podatkowych może być większa niż dla celów księgowych, co skutkuje rozpoznanem różnicy przejściowej.

Istotna różnica między amortyzacją podatkową a amortyzacją księgową dotyczy samochodów osobowych. W tym wypadku prawo podatkowe uznaje w dochodzie koszt amortyzacji obliczony od równowartości 20 000 EUR, przeliczonej według średniego kursu NBP z dnia przyjęcia samochodu do używania. Różnica ta nie spowoduje rozpoznania podatku dochodowego odroczonego, gdyż stanowi różnicę trwałą.

Podsumowanie najważniejszych różnic dotyczących zmian wartości środków trwałych według prawa bilansowego i podatkowego znajduje się w tabeli 10.

Tabela 10. Zmiana wartości środków trwałych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Prawo bilansowe nie wprowadza dolnej granicy nakładów na ulepszenie.	Ulepszeniem środka trwałego są nakłady przekraczające 3 500 PLN w danym roku.
Ustawa nie ogranicza wyboru metod amortyzacji.	Dozwolona jest metoda amortyzacji liniowej, a do niektórych środków trwałych – metoda degresywna.
Brak wprowadzenia konkretnej wartości niskocennych środków trwałych, od których jest dokonywany jednorazowy odpis amortyzacyjny.	Środek trwały uznaje się za niskocenny, jeśli jego wartość początkowa nie przekroczyła kwoty 3 500 zł.
Stawki i okres amortyzacji są ustalane indywidualnie dla każdego środka trwałego i okresowo weryfikowane.	Wykorzystywane są stawki z wykazu rocznych stawek amortyzacyjnych. Podatnik może, na zasadach określonych w u.p.d.o.p., stosować stawki niższe niż przedstawione w wykazie. W stosunku do określonych grup środków trwałych można podwyższać stawki z wykazu za pomocą tzw. współczynników (np. dla zespołów komputerowych podstawową stawką amortyzacyjną z wykazu jest stawka 30%, jednak ze względu na szybki postęp techniczny dotyczący tej grupy środków trwałych możliwe jest podwojenie stawki podstawowej i amortyzowanie zespołów komputerowych roczną stawką 60%).
Amortyzacji nie podlegają grunty niesłużące wydobywaniu kopalin metodą odkrywkową.	Amortyzacji nie podlegają grunty.
Ustawa nie zabrania amortyzacji prawa wieczystego użytkowania gruntów.	Amortyzacji nie podlega prawo wieczystego użytkowania gruntów.
Ustawa nie przewiduje jednorazowej amortyzacji środków trwałych o łącznej wartości początkowej do 50 000 EUR.	Możliwa jest jednorazowa amortyzacja środków trwałych do kwoty 50 000 EUR w roku rozpoczęcia działalności i dla małych podatników.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Przedstawione w tabeli 10 różnice dotyczące zmian wartości środków trwałych prowadzą do powstawania różnic przejściowych, które skutkują rozpoznaniem aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego (tabela 11).

Tabela 11. Typowe przyczyny rozpoznania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego wynikające ze zmian w wartości środków trwałych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Aktywowanie nakładów na ulepszenie środka trwałego wyłącznie dla celów podatkowych z jednoczesnym obciążeniem bieżącego wyniku finansowego*.	Nakłady na ulepszenie o wartości nieprzekraczającej 3500 PLN dla celów księgowych podwyższające wartość środka trwałego, natomiast dla celów podatkowych uznane w dochodzie w okresie poniesienia nakładów.
Przyjęcie wyższej stawki amortyzacyjnej w prawie bilansowym niż podatkowym.	Przyjęcie wyższej stawki amortyzacyjnej w prawie podatkowym niż bilansowym.
Przyjęcie szybszej metody amortyzacji w prawie bilansowym niż podatkowym.	Przyjęcie szybszej metody amortyzacji w prawie podatkowym niż bilansowym.
Środki trwałe, dla których według prawa bilansowego rozpoczęto amortyzację w miesiącu przyjęcia do używania, co jest niedopuszczalne w prawie podatkowym.	Jednorazowa amortyzacja środków trwałych do łącznej wartości 50 000 EUR, która przysługuje przedsiębiorstwom w roku rozpoczęcia działalności i małym podatnikom. Ustawa o rachunkowości nie przewiduje takiego rozwiązania.

* W praktyce gospodarczej taka sytuacja może wystąpić sporadycznie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Wycena bilansowa środków trwałych według prawa bilansowego i podatkowego

Środki trwałe wycenia się na dzień bilansowy według cen nabycia lub kosztów wytworzenia, lub wartości przeszacowanej (po aktualizacji wyceny środków trwałych) pomniejszonych o odpisy amortyzacyjne albo umorzeniowe, a także o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości. Środki trwałe w budowie wycenia się na dzień bilansowy w wysokości ogółu kosztów pozostających w bezpośrednim związku z ich nabyciem lub wytworzeniem, pomniejszonych o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości.

Według prawa bilansowego „trwała utrata wartości zachodzi wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik aktywów nie przyniesie w przyszłości w znaczącej części lub w całości korzyści ekonomicznych”. W przypadku środków trwałych utratę wartości mogą spowodować np.: zmiana technologii produkcji, przeznaczenie środka trwałego do likwidacji, wycofanie środka trwałego z używania.

W przypadku stwierdzenia utraty wartości należy dokonać odpisu aktualizującego, który doprowadzi wartość danego środka trwałego wynikającą z ksiąg rachunkowych do niższej ceny sprzedaży netto lub – w przypadku jej braku – do niższej wartości godziwej. Odpis z tytułu trwałej utraty wartości środków trwałych (lub środków trwałych w budowie) obciąża wynik finansowy jednostki (pozostałe koszty operacyjne). Jeżeli przyczyna dokonania odpisu ustanie, to równowartość całości lub odpowiedniej części poprzednio dokonanego odpisu zwiększa wartość początkową danego środka trwałego i zalicza się do pozostałych przychodów operacyjnych.

Odpis z tytułu trwałej utraty wartości rzeczowych aktywów trwałych w okresie jego zarachowania nie stanowi kosztów podatkowych. Równowartość odpisów z tytułu trwałej utraty wartości środka trwałego co do zasady staje się kosztem uzyskania dopiero w momencie jego zbycia (sprzedaży lub likwidacji). Jedynie w przypadku likwidacji nie w pełni umorzonych środków trwałych, jeżeli środki te utraciły przydatność gospodarczą na skutek zmiany rodzaju działalności, równowartość uprzednio dokonanego odpisu z tytułu trwałej utraty wartości pozostaje bez wpływu na dochód podatkowy okresu, w którym środki trwałe są zlikwidowane (art. 16 ust. 1 pkt 6 u.p.d.o.p.).

W większości przypadków odpis z tytułu trwałej utraty wartości spowoduje więc zróżnicowanie wartości księgowej i podatkowej środków trwałych oraz rozpoznanie aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

4.2. Wartości niematerialne i prawne

Definicja wartości niematerialnych i prawnych w prawie bilansowym

Według art. 3 ust. 1 pkt 14 u.rach. wartości niematerialne i prawne (WNIp) to, z wyjątkiem inwestycji, „nabyte przez jednostkę, zaliczane do aktywów trwałych, prawa majątkowe nadające się do gospodarczego wykorzystania, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, przeznaczone do używania na potrzeby jednostki, a w szczególności:

- autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje;
- prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych oraz zdobniczych;
- *know-how*”.

Do wartości niematerialnych i prawnych zalicza się także koszty zakończonych prac rozwojowych i nabytą wartość firmy.

Koszty zakończonych prac rozwojowych mogą być uznane za wartości niematerialne i prawne, jeżeli prace rozwojowe są prowadzone na własne potrzeby, jeśli koszty zostały poniesione przed zastosowaniem technologii lub podjęciem produkcji, a także jeżeli produkt finalny spełnia następujące warunki: 1) stwierdzono oraz udokumentowano techniczną przydatność produktu lub technologii i na tej podstawie podjęto decyzję o ich wykorzystaniu; 2) koszty zostały wiarygodnie określone i zostaną według przewidywań pokryte w przyszłości przychodami ze sprzedaży produktów lub zastosowania technologii, które zostały ściśle określone (art. 33 ust. 2 u.rach.).

W ustawie o rachunkowości ustalono warunki, jakie musi spełnić składnik aktywów, aby mógł zostać zaliczony do wartości niematerialnych i prawnych. Nie jest to zatem katalog zamknięty.

Definicja wartości niematerialnych i prawnych w prawie podatkowym

W świetle art. 16b pkt 1 u.p.d.o.p. wartościami niematerialnymi i prawnymi są nabyte składniki majątku jednostki o przewidywanym okresie używania dłuższym niż 12 miesięcy, gotowe do wykorzystania w dniu przyjęcia do używania przez podatnika na potrzeby prowadzonej działalności lub oddane do używania na podstawie umowy najmu, licencyjnej (sublicencyjnej), dzierżawy albo umowy leasingu:

- spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego i spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz prawo do jednorodzinnego domu w spółdzielni mieszkaniowej;
- licencje, autorskie lub pokrewne prawa majątkowe;
- prawa z zakresu własności przemysłowej;
- wartość uzyskanych informacji z dziedziny handlowej, przemysłowej, naukowej lub *know-how* (Zubrzycki, Sałdyka, *dz. cyt.*, s. 58–59).

Niezależnie od przewidywanego okresu używania do wartości niematerialnych i prawnych zalicza się także:

- wartość firmy, jeżeli jednostka ją zakupiła, przyjęła do odpłatnego korzystania lub wniosła do spółki na podstawie przepisów o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstwo lub jego zorganizowaną część¹⁴;

14 Obszerność i złożoność zagadnienia związanego z wyceną wartości firmy wymagałaby przedstawienia szczegółowej analizy różnego typu transakcji, w wyniku których wartość taka powstaje, a także aktów prawnych wraz z bogatym orzecznictwem sądów administracyjnych. Temat ten zasługuje na odrębną publikację, z tego względu został w dalszych rozważaniach potraktowany ogólnie.

- koszty prac rozwojowych zakończonych wynikiem pozytywnym¹⁵, które mogą być wykorzystane na potrzeby działalności gospodarczej podatnika, a ich efekt spełnia warunki analogiczne do wymienionych w ustawie o rachunkowości (Pacyna, 2007, s. 94);
- te wartości niematerialne i prawne, które są wykorzystywane na podstawie umowy leasingowej lub podobnej, jeśli – zgodnie z przepisami u.p.d.o.p. – odpisów amortyzacyjnych dokonuje korzystający.

Kluczowe różnice w uznawaniu wartości niematerialnych i prawnych przez prawo bilansowe i prawo podatkowe przedstawiono w tabeli 12.

Tabela 12. Definicja wartości niematerialnych i prawnych

– kluczowe różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Do wartości niematerialnych i prawnych nie zalicza się spółdzielczego prawa do lokalu użytkowego i spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego ani prawa do jednorodzinnego domu w spółdzielni mieszkaniowej.	Do wartości niematerialnych i prawnych nie zalicza się koncesji, które stanowią koszt uzyskania przychodów w okresie nabycia koncesji.
Możliwość wskazania istotnej wartości granicznej, od której składnik majątku uznaje się za WNiP podlegającą amortyzacji. Ustawa nie podaje przy tym konkretnej wartości.	WNiP o wartości początkowej do 3 500 PLN można odnieść bezpośrednio w koszty.
Brak ograniczeń dotyczących sposobu pozyskania przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części, skutkujących powstaniem wartości firmy podlegającej amortyzacji.	Wartość firmy podlegająca amortyzacji powstaje tylko wtedy, gdy przedsiębiorstwo lub jego zorganizowana część zostały przez jednostkę zakupione, przyjęte w leasing finansowy (w rozumieniu u.p.d.o.p.) lub wniesione do spółki na podstawie przepisów o komercjalizacji i prywatyzacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

15 Zgodnie z art. 15 ust 4a u.p.d.o.p. koszty prac rozwojowych mogą być zaliczane do kosztów uzyskania przychodów:

- 1) w miesiącu, w którym zostały poniesione albo począwszy od tego miesiąca w równych częściach w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy, albo
- 2) jednorazowo w roku podatkowym, w którym zostały zakończone, albo
- 3) poprzez odpisy amortyzacyjne dokonywane od wartości niematerialnych i prawnych, o których mowa w art. 16b ust. 2 pkt 3.

Różnice w uznawaniu WNiP powodują powstanie różnic przejściowych już w początkowym ujęciu tych składników majątkowych (tabela 13).

Tabela 13. Przykładowe przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego wynikające z różnic w definicjach księgowych i podatkowych wartości niematerialnych i prawnych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Składniki uznane za wartości niematerialne i prawne według prawa podatkowego, których wartość w ujęciu rachunkowym uznano za nieistotną i odniesiono bezpośrednio w koszty (np. WNiP o wartości początkowej powyżej 3 500 PLN).	Składniki przyporządkowane do wartości niematerialnych i prawnych w prawie bilansowym, zaliczone do kosztów uzyskania przychodów w prawie podatkowym, np. koncesje.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Wycena wstępna wartości niematerialnych i prawnych w prawie bilansowym

Do określenia wartości początkowej wartości niematerialnych i prawnych ma zastosowanie art. 28 ust. 8 u.rach., traktujący o cenie nabycia i koszcie wytworzenia środków trwałych, środków trwałych w budowie oraz wartości niematerialnych i prawnych. Metody te zostały opisane w podrozdziale 4.1 niniejszego opracowania.

Wartość początkowa wartości firmy stanowi różnicę między ceną nabycia jednostki lub jej zorganizowanej części a wartością godziwą przejętych aktywów netto.

Koszty prac rozwojowych są wyceniane według kosztu wytworzenia lub ceny nabycia. Składają się na nie wszystkie koszty poniesione przez jednostkę do dnia przyjęcia do użytkowania, wliczając w to niepodlegający odliczeniu podatek VAT, podatek akcyzowy oraz koszt obsługi zobowiązań zaciągniętych w celu sfinansowania prac, skorygowany o odnośne przychody. Należy dodać, że wartości niematerialne i prawne nie mogą zostać ulepszone w myśl ustawy o rachunkowości; ulepszenie stanowi zwykle osobny składnik majątku lub jest odpisywane w koszty (Hońko, 2013, s. 157–159).

Wycena wstępna wartości niematerialnych i prawnych w prawie podatkowym

Co do zasady, wycena wstępna wartości niematerialnych i prawnych w prawie podatkowym następuje na poziomie ceny nabycia lub kosztu wytworzenia, zostało to scharakteryzowane w podrozdziale 4.1.

Art. 16g ust. 14 u.p.d.o.p. wprowadza zapis uszczegóławiający wycenę początkową praw majątkowych. Są one wyceniane według ceny nabycia, przy czym „jeżeli wynagrodzenie (opłaty) wynikające z umowy licencyjnej albo z umowy o przeniesienie innych praw majątkowych jest uzależnione od wysokości przychodów z licencji lub praw uzyskanych przez licencjobiorcę albo nabywcę, przy ustalaniu wartości początkowej praw majątkowych, w tym licencji, nie uwzględnia się tej części wynagrodzenia”. Zasada ta jest zbieżna z rozwiązaniami stosowanymi dla celów rachunkowości.

Wartość początkową wartości firmy, według u.p.d.o.p., stanowi różnica między ceną nabycia przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części albo nominalną wartością wydanych udziałów (akcji) w zamian za wkład niepieniężny a wartością rynkową składników majątkowych wchodzących w skład kupionego, przyjętego do odpłatnego korzystania albo wniesionego przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części (Pacyna, *dz. cyt.*, s. 95–96). Zgodnie z art. 4a pkt 2 u.p.d.o.p. składniki majątkowe to w tym przypadku aktywa w rozumieniu ustawy o rachunkowości, pomniejszone o przejęte długi funkcjonalnie związane z prowadzoną działalnością gospodarczą zbywcy, o ile długi te nie zostały uwzględnione w cenie nabycia. Szczegółowe zasady wyceny wartości firmy są odmienne dla celów bilansowych i fiskalnych, co może powodować różne wartości księgowe i podatkowe tej pozycji aktywów (tabela 14).

W tabelach 14–15 wymieniono przykładowe różnice w wycenie początkowej WNiP i wynikające z tego skutki w postaci podatku dochodowego odroczonego.

Tabela 14. Wstępna wycena wartości niematerialnych i prawnych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Takie same różnice w zakresie ceny nabycia, kosztu wytworzenia i zasad dotyczących otrzymanych wartości niematerialnych i prawnych jak w przypadku środków trwałych.	
Wartość firmy ustalona jako nadwyżka ceny nabycia nad aktywami netto w rozumieniu u.rach.	Wartość firmy ustalona jako nadwyżka ceny nabycia nad aktywami netto, w przypadku gdy aktywa netto ustalone są w innej wartości dla celów księgowych oraz dla celów podatkowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Tabela 15. Przykłady ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami przejściowymi dotyczącymi wstępnej wyceny wartości niematerialnych i prawnych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Wartość początkowa WNiP uwzględnia uzyskane odsetki od niewykorzystanych środków pochodzących z kredytu lub pożyczki finansujących WNiP.	WNiP otrzymane w nieodpłatny sposób w księgach rachunkowych wyceniono w cenie rynkowej, natomiast podatkowo uznano niższą wartość określoną w umowie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Amortyzacja wartości niematerialnych i prawnych w prawie bilansowym i regulacjach podatkowych

Zmiany wartości aktywów zaliczonych do wartości niematerialnych i prawnych w ciągu roku mogą wystąpić przede wszystkim na skutek odpisów amortyzacyjnych. Amortyzacja księgowa WNiP opiera się na tych samych zasadach co amortyzacja środków trwałych, z tym że:

- koszty zakończonych prac rozwojowych odpisuje się przez okres ekonomicznej użyteczności rezultatów prac rozwojowych. Jeżeli w wyjątkowych przypadkach nie można wiarygodnie oszacować okresu ekonomicznej użyteczności rezultatów zakończonych prac rozwojowych, to okres dokonywania odpisów nie może przekraczać 5 lat (art. 33 ust. 3 u.rach.);
- od wartości firmy jednostka dokonuje odpisów amortyzacyjnych przez okres jej ekonomicznej użyteczności. Jeżeli nie można wiarygodnie oszacować okresu ekonomicznej użyteczności, to okres dokonywania odpisów amortyzacyjnych wartości firmy nie może być dłuższy niż 5 lat. Odpisów amortyzacyjnych dokonuje się metodą liniową i zalicza je do pozostałych kosztów operacyjnych (art. 44b ust. 10 u.rach.).

Prawo podatkowe przewiduje dokonywanie odpisów amortyzacyjnych na innych zasadach niż prawo bilansowe: dopuszcza jako jedyną metodę liniową amortyzacji WNiP. I tak zgodnie z art. 16m u.p.d.o.p. okres dokonywania odpisów amortyzacyjnych od wartości niematerialnych i prawnych nie może być krótszy niż:

- od licencji (sublicencji) na programy komputerowe oraz od praw autorskich – 24 miesiące;

- od licencji na wyświetlanie filmów oraz na emisję programów radiowych i telewizyjnych – 24 miesiące¹⁶;
- od poniesionych kosztów zakończonych prac rozwojowych – 12 miesięcy;
- od pozostałych wartości niematerialnych i prawnych – 60 miesięcy.

Odpisów amortyzacyjnych od własnościowego spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego, spółdzielczego prawa do lokalu użytkowego oraz prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej dokonuje się przy zastosowaniu rocznej stawki amortyzacyjnej w wysokości 2,5%.

Syntetyczne zestawienie różnic między zasadami amortyzacji księgowej i podatkowej WNiP przedstawiono w tabeli 16, a w tabeli 17 wymieniono przyczyny ujmowania podatku odroczonego wynikające z różnych zasad amortyzacji stosowanych dla celów księgowych i podatkowych.

Tabela 16. Amortyzacja wartości niematerialnych i prawnych – typowe różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
Rozpoczęcie amortyzacji nie wcześniej niż po przyjęciu do użytkowania.	Rozpoczęcie amortyzacji od pierwszego miesiąca następującego po miesiącu wprowadzenia do ewidencji WNiP.
Stawki i okres amortyzacji są ustalane indywidualnie dla każdej wartości niematerialnej i prawnej oraz okresowo weryfikowane; metoda amortyzacji jest dowolna, z wyjątkiem wartości firmy.	Dozwolona tylko metoda amortyzacji liniowej. Są przewidziane minimalne okresy amortyzacji dla większości grup WNiP. Dla własnościowego spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego, spółdzielczego prawa do lokalu użytkowego oraz prawa do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej przewidziano roczną stawkę amortyzacji na poziomie 2,5%.
Nie istnieje ograniczenie możliwości amortyzowania wartości firmy w zależności od sposobu jej pozyskania	Kosztu uzyskania przychodu nie stanowi amortyzacja wartości firmy w przypadku nabycia w inny sposób niż przewidziany w u.p.d.o.p.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

16 Jeżeli wynikający z umowy okres używania tych licencji jest krótszy od okresu ustalonego w przepisie, podatnicy mogą dokonywać odpisów amortyzacyjnych w okresie wynikającym z umowy.

Tabela 17. Przykładowe przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami w amortyzacji wartości niematerialnych i prawnych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Przyjęcie wyższej stawki amortyzacyjnej w prawie bilansowym niż podatkowym.	Przyjęcie wyższej stawki amortyzacyjnej w prawie podatkowym niż bilansowym.
WNIp, dla których według prawa bilansowego rozpoczęto amortyzację w miesiącu przyjęcia do użytkowania, a według prawa podatkowego – w miesiącu następnym.	–
Przyjęcie metody degresywnej dla amortyzacji bilansowej, podczas gdy podatkowo możliwa jest tylko metoda liniowa.	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

4.3. Leasing według prawa bilansowego i podatkowego

Definicja umowy leasingowej znajduje się w art. 709 kodeksu cywilnego: „przez umowę leasingu finansujący zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w tej umowie i oddać tę rzecz korzystającemu do użytkowania albo używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony, a korzystający zobowiązuje się zapłacić finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenie pieniężne, równe co najmniej cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego”.

Leasing według prawa bilansowego

Na gruncie prawa bilansowego oraz w praktyce gospodarczej rozróżnia się umowę leasingu operacyjnego i leasingu finansowego. W leasingu finansowym przedmiot, którego dotyczy umowa, jest prezentowany w księgach rachunkowych leasingobiorcy, który dokonuje od niego odpisów amortyzacyjnych, koszty odsetkowe są wraz z amortyzacją odnoszone na rachunek zysków i strat. Leasingodawca natomiast prezentuje w aktywach należność w kwocie odpowiadającej inwestycji leasingowej netto, a więc pomniejszonej o niezrealizowane przychody finansowe. Część odsetkową raty leasingowej traktuje się jako przychód finansowy. Ujmowanie przychodów i kosztów leasingowych powinno przebiegać w systematyczny i racjonalny sposób, odzwierciedlający stałą okresową stopę zwrotu na inwestycji leasingowej netto.

W leasingu operacyjnym przedmiot umowy leasingu pozostaje w aktywach leasingodawcy i jest przez niego amortyzowany. Opłaty wnoszone przez leasingobiorcę stanowią przychód operacyjny (u leasingobiorcy – koszty operacyjne) i należy je ujmować za pomocą metody liniowej, chyba że inna metoda lepiej odzwierciedla rozłożenie w czasie korzyści czerpanych przez użytkowników (Olchowicz, 2000, s. 385–388).

Jeżeli umowa leasingu spełnia chociaż jeden z poniższych warunków, określonych w art. 3 ust. 4 u.rach., to leasingobiorca może wykazywać przedmiot leasingu w swoim majątku (leasing finansowy):

- przenosi własność przedmiotu leasingu na korzystającego po zakończeniu okresu umowy;
- zawiera prawo do nabycia przedmiotu leasingu po zakończeniu umowy po cenie niższej od wartości rynkowej z dnia nabycia;
- okres trwania umowy stanowi minimum $\frac{3}{4}$ przewidywanego okresu użyteczności ekonomicznej przedmiotu umowy;
- suma opłat ustalona w dniu zawarcia umowy, pomniejszona o dyskonto, przekracza 90% wartości rynkowej przedmiotu umowy na ten dzień. Do sumy opłat zalicza się wartość końcową przedmiotu umowy, natomiast nie zalicza się: płatności na rzecz finansującego za świadczenia dodatkowe, podatków, składek na ubezpieczenie, jeżeli są uregulowane niezależnie od opłat za używanie;
- zawiera przyrzeczenie finansującego do zawarcia kolejnej umowy lub jej przedłużenie na warunkach korzystniejszych niż poprzednio;
- przewiduje możliwość wypowiedzenia – wszystkie koszty i straty finansującego pokrywa korzystający;
- przedmiot umowy został dostosowany do indywidualnych potrzeb korzystającego i może być wykorzystywany wyłącznie przez niego bez wprowadzania w nim istotnych zmian.

Leasing według prawa podatkowego

Według prawa podatkowego umowa leasingu to umowa nazwana w kodeksie cywilnym, a także każda inna umowa, według której jedna ze stron (finansujący) oddaje do odpłatnego używania lub używania i pobierania pożytków na określonych warunkach drugiej stronie (korzystającemu) środki trwałe, wartości niematerialne i prawne, grunty lub prawo wieczystego użytkowania gruntów. W przepisach podatkowych nie występują określenia „leasing operacyjny” i „leasing finansowy”, ustawodawca skupia się na wysokości uznanych przychodów i kosztów wynikających z umowy leasingu (Kowalska, Baran, Kowalski, 2014, s. 60).

Odpowiednik leasingu operacyjnego stanowi umowa, która spełnia warunki określone w art. 17b ust. 1 u.p.d.o.p. (jeżeli finansujący nie korzysta w dniu zawarcia umowy ze zwolnień podatkowych), mianowicie:

- została zawarta na czas oznaczony stanowiący co najmniej 40% normatywnego okresu amortyzacji, jeżeli przedmiotem umowy leasingu są podlegające odpisom amortyzacyjnym rzeczy ruchome lub wartości niematerialne i prawne, albo została zawarta na okres co najmniej pięć lat, jeżeli jej przedmiotem są podlegające odpisom amortyzacyjnym nieruchomości;
- została zawarta na czas oznaczony, w przypadku gdy korzystającym jest osoba fizyczna nieprowadząca działalności gospodarczej;
- suma ustalonych opłat w umowie leasingu, pomniejszona o należny podatek od towarów i usług, stanowi co najmniej wartość początkową przedmiotu umowy (*Tamże*, s. 63).

W przypadku spełnienia powyższych warunków opłaty leasingowe stanowią w całości przychód finansującego i koszt korzystającego, przedmiot leasingu jest amortyzowany przez finansującego.

Jeżeli umowa leasingu spełnia łącznie poniższe warunki określone w art. 17f ust. 1 u.p.d.o.p.:

- została zawarta na czas określony,
- suma opłat, pomniejszona o podatek należny od towarów i usług, odpowiada co najmniej wartości początkowej przedmiotu umowy, a w przypadku zawarcia przez finansującego następnej umowy leasingu środka trwałego lub wartości niematerialnej i prawnej będących uprzednio przedmiotem takiej umowy odpowiada co najmniej jego wartości rynkowej z dnia zawarcia następnej umowy leasingu,
- zawiera postanowienie, że odpisów amortyzacyjnych dokonuje korzystający,

to można ją traktować jako odpowiednik umowy leasingu finansowego. Wówczas do przychodów finansującego i kosztów uzyskania przychodów korzystającego nie zalicza się opłat stanowiących spłatę wartości początkowej przedmiotu umowy. Jeżeli wysokość kwoty spłaty wartości środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych przypadających na poszczególne opłaty nie jest określona w umowie leasingu, ustala się ją proporcjonalnie do okresu trwania tej umowy.

Różnice pomiędzy księgowymi a podatkowymi kryteriami uznawania umowy za leasing operacyjny i finansowy, a także odmienne sposoby rozliczania w czasie opłat leasingowych powodują powstanie różnic przejściowych i ujęcie podatku dochodowego odroczonego, co zostało przedstawione w tabeli 18.

Tabela 18. Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami dotyczącymi klasyfikacji umów leasingowych – perspektywa leasingobiorcy

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Umowa zaklasyfikowana jako leasing operacyjny do celów bilansowych i leasing finansowy do celów podatkowych. U leasingobiorcy przedmiot umowy w księgach ma wartość równą zero, natomiast dla celów podatkowych jest uznawana wartość początkowa przedmiotu umowy.	Umowa zaklasyfikowana jako leasing operacyjny do celów bilansowych i leasing finansowy do celów podatkowych. U leasingobiorcy zobowiązanie z tytułu leasingu w księgach ma wartość równą zero, natomiast dla celów podatkowych wartość jest określona w umowie.
Umowa zaklasyfikowana jako leasing finansowy do celów bilansowych i leasing operacyjny do celów podatkowych. U leasingobiorcy zobowiązanie z tytułu leasingu ma wartość podatkową równą zero, natomiast dla celów bilansowych wartość jest określona w umowie.	Umowa zaklasyfikowana jako leasing finansowy do celów bilansowych i leasing operacyjny do celów podatkowych. U leasingobiorcy przedmiot umowy ma wartość podatkową równą zero, natomiast dla celów bilansowych jest uznawana wartość początkowa przedmiotu umowy.
Kompensata aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego w powyższych sytuacjach jest możliwa tylko wtedy, gdy okres amortyzacji przedmiotu umowy i okres spłaty zobowiązania są takie same.	
Koszty umowy leasingowej rozliczane w krótszym czasie w wyniku finansowym niż w dochodzie podatkowym.	Koszty umowy leasingowej rozliczane w dłuższym czasie w wyniku finansowym niż w dochodzie podatkowym.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

4.4. Rezerwy i rozliczenia międzyokresowe bierne

Tworzone przez jednostki gospodarcze rezerwy i rozliczenia międzyokresowe bierne kosztów (RMB) mogą być przyczyną powstawania różnic przejściowych ujemnych między księgową a podatkową wartością zobowiązań, ponieważ prawo podatkowe w większości przypadków nie uznaje za koszty uzyskania przychodów rezerw i RMB w momencie ich utworzenia. Równowartość rezerw i RMB (w zależności od przyczyn ich tworzenia) może zostać uznana w dochodzie podatkowym w okresie zamiany rezerwy (RMB) na bieżące zobowiązanie, tzn. w okresie, kiedy koszty zostają rzeczywiście poniesione.

Rezerwy i RMB w prawie bilansowym

Zgodnie z art. 35d. u.rach. i zasadą ostrożności jednostki powinny tworzyć rezerwy na:

- pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, w szczególności na straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych, skutków toczącego się postępowania sądowego;
- przyszłe zobowiązania spowodowane restrukturyzacją, jeżeli na podstawie odrębnych przepisów jednostka jest zobowiązana do jej przeprowadzenia lub zawarto w tej sprawie wiążące umowy, a plany restrukturyzacji pozwalają wiarygodnie oszacować wartość tych przyszłych zobowiązań.

Biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów jednostki dokonują w wysokości prawdopodobnych zobowiązań przypadających na bieżący okres sprawozdawczy, wynikających w szczególności:

- ze świadczeń wykonanych na rzecz jednostki przez kontrahentów jednostki, a kwotę zobowiązania można wiarygodnie oszacować;
- z obowiązku wykonania związanych z bieżącą działalnością przyszłych świadczeń na rzecz pracowników, w tym świadczeń emerytalnych, a także przyszłych świadczeń wobec nieznanymi osób, których kwotę można wiarygodnie oszacować, mimo że data powstania zobowiązania nie jest jeszcze znana, w tym z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi za sprzedane produkty długotrwałego użytku¹⁷.

Zobowiązania ujęte jako bierne rozliczenia międzyokresowe i zasady ustalania ich wysokości powinny wynikać z uznanych zwyczajów handlowych (art. 39 ust. 2 u.rach.).

Według art. 28 ust. 1 pkt 9 u.rach. rezerwy wycenia się w uzasadnionej, wiarygodnie oszacowanej wartości na dzień zaistnienia zdarzenia, nie później niż na dzień bilansowy. Szczegółowa wycena rezerwy zależy głównie od przyczyny jej utworzenia.

Utworzenie rezerwy powoduje ujęcie kosztu w wyniku finansowym. Zgodnie z art. 35d u.rach. rezerwy zalicza się w zależności od obszaru działalności, jakiego dotyczą, do pozostałych kosztów operacyjnych,

17 Druga z wymienionych grup rozliczeń międzyokresowych biernych stanowi w istocie rezerwy na przyszłe zobowiązania – i tak też powinny być one prezentowane w bilansie (art. 39 ust. 2a u.rach.).

kosztów finansowych lub strat nadzwyczajnych¹⁸. W ciągu okresu sprawozdawczego utworzone rezerwy mogą być usunięte z bilansu. Usunięcie rezerwy ma odmienne skutki finansowe zależnie od tego, czy rezerwa jest wykorzystana, czy nie. Wykorzystanie rezerwy oznacza uznanie zobowiązań – zamianę rezerwy na zobowiązanie, w momencie kiedy kwota i termin płatności są jednostce znane. Rezerwa powinna zostać wykorzystana wyłącznie zgodnie z jej pierwotnym przeznaczeniem. Różnice między oszacowaną wartością rezerwy a kosztem rzeczywiście poniesionym co do zasady powinny wpłynąć na zmniejszenie lub zwiększenie wyniku finansowego okresu wykorzystania rezerwy.

W przypadku niewykorzystanej rezerwy, kiedy dalsze jej utrzymywanie nie ma uzasadnienia, należy rozwiązać rezerwę, uznając przychód z tego tytułu.

Na każdy dzień bilansowy trzeba przeprowadzić weryfikację stanu rezerw, dokonując w razie konieczności odpowiednich korekt w celu odzwierciedlenia bieżącego, najbardziej wiarygodnego szacunku ich wartości.

Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów są tworzone w związku z prowadzoną działalnością operacyjną jednostki. Ich wartość jest określana przez kierownictwo przedsiębiorstwa na podstawie profesjonalnego osądu opartego na doświadczeniu związanym z podobnymi sytuacjami z przeszłości; możliwe jest skorzystanie z opinii niezależnych ekspertów. Jednostka powinna oszacować wartość środków pieniężnych, jaka będzie potrzebna do wypełnienia danego obowiązku na dzień bilansowy lub koszt przeniesienia obowiązku na stronę trzecią, uwzględniając jednocześnie przyszłe zdarzenia mogące mieć wpływ na dane świadczenie (Świdarska, Karwowski, [w:] Świdarska, Więclaw (red.), 2016, s. 313–314).

Utworzenie RMB powoduje wzrost kosztów działalności podstawowej operacyjnej. Analogicznie do rezerw wykorzystanie RMB oznacza ich zamianę na bieżące zobowiązanie. W odróżnieniu jednak od rezerw rozwiązanie RMB (jeśli ich utrzymywanie nie znajduje uzasadnienia) nie powoduje ujęcia przychodów, tylko zmniejszenie kwoty kosztów działalności podstawowej operacyjnej.

18 Począwszy od 2016 roku zyski/straty nadzwyczajne są prezentowane w osobnej pozycji rachunku zysków i strat wyłącznie przez banki, zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe. Pozostałe jednostki nie prezentują w rachunku zysków i strat oddzielnego obszaru dla skutków zdarzeń nadzwyczajnych. Skutki tego typu zdarzeń ujawnia się w informacji dodatkowej, podając kwotę i charakter poszczególnych pozycji przychodów lub kosztów o nadzwyczajnej wartości lub które wystąpiły incydentalnie (por. załącznik nr 1 do u.rach.).

Szczególnym tytułem RMB są świadczenia pracownicze, których wycena powinna być oparta na regulaminie wynagrodzeń oraz na przepisach prawa pracy; szacunki powinny uwzględniać także obowiązkowe obciążenia ubezpieczeniowe pracodawcy (składki ZUS). Wartość tej rezerwy jest zazwyczaj trudna do oszacowania, w związku z tym jako metodę wyceny zaleca się wycenę aktuarialną (*Tamże*, s. 339–342).

Jeżeli zmiana wartości pieniądza w czasie ma istotny wpływ na kwotę rezerw lub RMB, jednostka powinna zdyskontować ich wartość, aby odzwierciedlały one przyszłą wartość zobowiązania (Mazurowska, [w:] Gierusz (red.), 2014, s. 133).

Podsumowując, wartość rezerw i rozliczeń międzyokresowych biernych w ciągu roku może się zmienić na skutek trzech rodzajów zdarzeń:

- 1) zaistnienia zobowiązania, na które została związana rezerwa (RMB) – powstałe zobowiązanie zmniejsza rezerwę (RMB);
- 2) zmiany lub ustania ryzyka powodującego wcześniejsze utworzenie rezerwy lub RMB. Podwyższenie ryzyka powoduje podwyższenie wartości rezerwy w ciężar tych samych kosztów, natomiast zmniejszenie lub ustanie ryzyka, dla którego została założona rezerwa, obniża wartość rezerwy i zwiększa przychody. Jeśli ryzyko, w związku z którym utworzono RMB, wzrosło, zwiększają się koszty działalności podstawowej operacyjnej, natomiast w przypadku obniżenia lub ustania ryzyka zmniejszają się koszty podstawowej działalności operacyjnej;
- 3) dyskontowania wartości bilansowej rezerw oraz RMB, których wartość wzrasta z okresu na okres, odzwierciedlając upływ czasu (*Tamże*, s. 137–138).

Rezerwy i RMB w prawie podatkowym

Ustawa o podatku dochodowym nie wprowadza własnej definicji rezerwy, posługuje się jednak tym pojęciem w odniesieniu do zasad uznawania przychodów i kosztów w dochodzie podatkowym. U.p.d.o.p. wskazuje, że kosztem uzyskania przychodu są wyłącznie rezerwy utworzone w ramach działalności instytucji finansowych (np. w bankach i towarzystwach ubezpieczeniowych), jeżeli zostały spełnione dodatkowe warunki określone w ustawie o podatku dochodowym (*Tamże*, s. 129). Konsekwentnie przychodem podatkowym jest równowartość rezerw rozwiązanych, które uprzednio były zaliczane do kosztów podatkowych.

Ustawa podatkowa nie wprowadza również własnego pojęcia RMB, jedynie w art. 15 ust. 4e wyłącza je z kosztów uzyskania w okresie ich utworzenia.

Wyłączenie z kosztów uzyskania kosztów wynikających z utworzenia rezerw lub RMB nie oznacza, że nie mogą one zostać potrącone

w dochodach podatkowych lat przyszłych. Koszty takie mogą zostać uznane podatkowo w okresie zamiany rezerwy lub RMB na bieżące zobowiązanie (lub w momencie poniesienia wydatku), jeśli zezwala na to u.p.d.o.p. Innymi słowy, przyszły skutek podatkowy rezerwy lub RMB zależy od przyczyny ich utworzenia.

Ze względu na skutek podatkowy rezerwy i RMB można podzielić na dwie grupy. Pierwszą tworzą rezerwy i RMB, których realizacja będzie oznaczać uznanie kosztów podatkowych w przyszłych okresach (tzw. rezerwy i RMB podatkowe), np. rezerwy na świadczenia pracownicze, rezerwy na naprawy gwarancyjne. Wykorzystanie rezerwy lub RMB podatkowej oznacza uznanie kosztu z tytułu jej utworzenia dla celów podatkowych. Moment uznania kosztu w dochodzie podatkowym jest inny niż moment jego uznania w wyniku finansowym, gdyż w rachunkowości koszt został uznany w okresie utworzenia, a nie wykorzystania rezerwy lub RMB. Rezerwy (RMB) podatkowe mogą być usunięte z bilansu wskutek braku ich wykorzystania, co nie ma wpływu na dochód podatkowy. Zwiększenie wyniku finansowego wskutek usunięcia rezerwy (RMB) nie stanowi przychodu podatkowego, ponieważ ich utworzenie nie było uznane za koszt uzyskania przychodów.

Drugą grupą są rezerwy lub RMB, których realizacja nie będzie oznaczać uznania kosztów w dochodzie podatkowym (rezerwy i RMB niepodatkowe), np. rezerwy na kary za zanieczyszczenie środowiska, rezerwy na skutki toczącego się postępowania podatkowego. Utworzenie rezerwy (RMB) niepodatkowej powoduje powstanie kosztu księgowego niestanowiącego kosztu uzyskania przychodów ani w okresie utworzenia, ani w okresie jej wykorzystania. Usunięcie niewykorzystanych rezerw nie ma wpływu na dochód podatkowy.

Koszty wynikające z utworzenia rezerw i rozliczeń międzyokresowych biernych nie są więc kosztami podatkowymi. Koszty te mogą zostać uznane w dochodzie podatkowym, zgodnie z przepisami u.p.d.o.p., dopiero w momencie zamiany rezerwy (RMB) na bieżące zobowiązanie lub w momencie poniesienia wydatku¹⁹. Oznacza to, że te rezerwy lub RMB, których wykorzystanie będzie oznaczać uznanie kosztów w dochodzie podatkowym, przyjmują wartość księgową większą od podatkowej. Prowadzi to do rozpoznania różnic przejściowych ujemnych i utworzenia aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego (tabela 19).

19 Na przykład wynagrodzenia z tytułu umów cywilnoprawnych są uznawane w dochodzie podatkowym w momencie dokonania ich wypłaty lub postawienia do dyspozycji zleceniobiorcy. Jeśli na tego rodzaju zobowiązanie została utworzona rezerwa, to zostanie ona uznana w dochodzie podatkowym w momencie wypłaty lub postawienia do dyspozycji (art. 16 ust. 1 pkt 57 u.p.d.o.p.).

Tabela 19. Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z rezerwami oraz rozliczeniami międzyokresowymi biernymi

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Rezerwy na nagrody jubileuszowe lub inne świadczenia dla pracowników jednostki.	brak
Rezerwy na naprawy gwarancyjne.	brak
Rezerwa na naprawę powypadkową samochodu, w przypadku gdy był on objęty dobrowolnym ubezpieczeniem.	brak

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

4.5. Należności niefinansowe

Należności o charakterze niefinansowym, głównie należności z tytułu dostaw i usług, nie stanowią skutku typowego instrumentu finansowego, w związku z tym podlegają w rachunkowości odrębnym zasadom wyceny wstępnej i bilansowej.

Wycena wstępna należności następuje na poziomie wartości nominalnej, która to wartość jest również uznawana w świetle u.p.d.o.p.

Aktualizacja wartości należności w prawie bilansowym

Różnice w wartości księgowej i podatkowej należności wynikają zatem z wyceny bilansowej dokonywanej zgodnie z regulacjami rachunkowości. Art. 28 ust. 1 pkt 7 u.rach. stanowi, że należności na dzień bilansowy wycenia się w kwocie wymaganej zapłaty, z zachowaniem zasady ostrożności. Oznacza to:

- obowiązek naliczenia odsetek od przeterminowanych należności przypadających do spłaty na dzień bilansowy²⁰, co powoduje uznanie przychodu w wyniku finansowym;
- obowiązek naliczenia różnic kursowych, który w przypadku należności walutowych skutkuje ujęciem przychodów lub kosztów w wyniku finansowym (w zależności od zmiany kursu walutowego);
- obowiązek oceny prawdopodobieństwa spłaty należności i dokonania odpowiednich odpisów aktualizujących od tzw. należności

²⁰ W przypadku należności handlowych odsetki są naliczane według zasad określonych w umowie kupna-sprzedaży lub zgodnie z regulacjami kodeksu cywilnego.

zagrożonych, powodujących obniżenie wyniku finansowego (por. Świdarska, Świdarska, [w:] Świdarska, Więclaw (red.), *dz. cyt.*, s. 187).

Zgodnie z art. 35b ust. 1 u.rach. wartość należności aktualizuje się przy uwzględnieniu stopnia prawdopodobieństwa ich zapłaty, a kwotę odpisu ustala:

- do wysokości należności nieobjętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności, zgłoszonej likwidatorowi lub sędziemu -komisarzowi w postępowaniu upadłościowym lub umieszczonej w spisie wierzytelności w postępowaniu restrukturyzacyjnym – dotyczy należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości oraz tych, w stosunku do których zostało otwarte postępowanie restrukturyzacyjne lub został złożony wniosek o zatwierdzenie układu w postępowaniu o zatwierdzenie układu;
- w pełnej wartości należności, gdy oddalono wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek dłużnika nie wystarcza lub jedynie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego;
- do wysokości niepokrytej gwarancją lub zabezpieczeniem – dotyczy należności po terminie płatności, kwestionowanych przez dłużnika, których spłata nie jest prawdopodobna na podstawie oceny jego sytuacji majątkowej i finansowej;
- w wysokości należności stanowiących podwyższenie kwot należności, do których uprzednio dokonano odpisu aktualizującego (np. należność z tytułu naliczonych odsetek od należności objętej odpisem aktualizującym);
- w wysokości wiarygodnego szacunku dla należności przeterminowanych i nieprzeterminowanych o wysokim prawdopodobieństwu nieściągalności – w pozostałych, uzasadnionych przypadkach.

Aktualizacja należności w prawie podatkowym

U.p.d.o.p. nie uznaje większości skutków wyceny bilansowej należności niefinansowych. Naliczone odsetki są uznawane jako przychód w dochodzie podatkowym na zasadzie kasowej w momencie ich otrzymania, nie zaś naliczenia. Stanowią zatem przyczynę różnicowania wartości księgowej i podatkowej należności, a w konsekwencji skutkują ujęciem podatku dochodowego odroczonego.

W przypadku podatników, którzy dla celów podatkowych uznają jedynie zrealizowane różnice kursowe, aktualizacja należności wynikająca ze zmiany kursu waluty na dzień bilansowy również pozostaje bez wpływu na dochód podatkowy. Różnice kursowe zostaną uznane w dochodzie podatkowym jako koszt lub jako przychód w okresie realizacji

należności (najczęściej poprzez spłatę). Naliczone różnice kursowe stanowią typową przyczynę rozpoznania różnic przejściowych i skutkują ujęciem podatku dochodowego odroczonego.

Nieco inaczej u.p.d.o.p. podchodzi do odpisów aktualizujących należności. Prawo podatkowe umożliwia zaliczenie do kosztów podatkowych części odpisów aktualizujących wartość należności już w momencie ich utworzenia. I tak zgodnie z art. 16 ust. 1 pkt 26a u.p.d.o.p. kosztem uzyskania przychodów są odpisy aktualizujące wartość należności, określone w ustawie o rachunkowości, od tej części należności, która była uprzednio zaliczona do przychodów należnych, a ich nieściągalność została odpowiednio uprawdopodobniona. Z kolei art. 16 ust. 2a pkt 1 u.p.d.o.p. wskazuje na następujące sytuacje, w których nieściągalność uznaje się za uprawdopodobnioną podatkowo:

- a) dłużnik zmarł, został wykreślony z Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej, postawiony w stan likwidacji lub została ogłoszona jego upadłość albo
- b) zostało otwarte postępowanie restrukturyzacyjne lub został złożony wniosek o zatwierdzenie układu w postępowaniu o zatwierdzenie układu, o którym mowa w Ustawie z dnia 15 maja 2015 roku – Prawo restrukturyzacyjne, lub zostało wszczęte postępowanie ugodowe w rozumieniu przepisów o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków, albo
- c) wierzytelność została potwierdzona prawomocnym orzeczeniem sądu i skierowana na drogę postępowania egzekucyjnego, albo
- d) wierzytelność jest kwestionowana przez dłużnika na drodze powództwa sądowego²¹.

Żeby można było uznać odpis aktualizujący należność za koszt uzyskania przychodów, muszą zatem zostać spełnione jednocześnie dwa warunki: 1) należność była uznana w momencie powstania za przychód podatkowy; 2) nieściągalność została podatkowo uprawdopodobniona. Co za tym idzie, aby określić koszt podatkowy, z odpisu aktualizującego wartość należności handlowych określonych na podstawie u.rach. należy wyłączyć: 1) naliczone, lecz nieotrzymane odsetki od należności, w tym również od udzielonych pożyczek (kredytów); 2) należny podatek od towarów i usług.

W rachunkowości odpis aktualizujący wartość całej należności handlowej brutto jest uznany za koszt w wyniku finansowym.

21 Należy zaznaczyć, że jest to otwarty katalog przesłanek prowadzących do podatkowego uprawdopodobnienia nieściągalności należności.

Warto zwrócić uwagę, że w niektórych przypadkach powstanie należności nie wiąże się z rozpoznaniem przychodu (ani księgowego, ani podatkowego) np. należności z tytułu zaliczek przekazanych pracownikom. Zatem objęcie odpisem aktualizującym takiej należności nie będzie stanowiło kosztu podatkowego pomimo uprawdopodobnienia jej nieściągalności.

Syntetyczne zestawienie różnic dotyczących wyceny bilansowej należności niefinansowych w prawie bilansowym i podatkowym zawiera tabela 20.

Tabela 20. Wycena bilansowa należności niefinansowych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.

Ustawa o rachunkowości	Ustawa o podatku dochodowym
<p>Wycena bilansowa należności polega na:</p> <ul style="list-style-type: none"> – naliczeniu odsetek przypadających do zapłaty na dzień bilansowy, – naliczeniu dodatnich lub ujemnych różnic kursowych, – dokonaniu odpisów aktualizujących. 	<p>Prawo podatkowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – nie uznaje odsetek naliczonych – rozpoznając je w momencie otrzymania, – nie uznaje naliczonych różnic kursowych w tych podmiotach, które stosują zasadę kasową (art. 15a u.p.d.o.p.) do opodatkowania różnic kursowych, uznając je w momencie rzeczywistej realizacji, – uznaje część odpisów aktualizujących, pod warunkiem że należność była wcześniej opodatkowana, a nieściągalność jest odpowiednio uprawdopodobniona.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Rozpoznanie różnic przejściowych w przypadku należności handlowych²² objętych odpisem aktualizującym, który to odpis nie został uprawdopodobniony dla celów podatkowych, nie jest oczywiste i jednoznaczne. Większość podmiotów przyjmuje założenie, że uprawdopodobnienie podatkowe nieściągalności należności nastąpi w kolejnych okresach (np. poprzez skierowanie sprawy na drogę sądową i drogę postępowania egzekucyjnego), co upoważnia do rozpoznania różnicy przejściowej od całości odpisów, nieuznanych podatkowo²³. Część podmiotów, analizując przeszłe transakcje, zakłada, że uprawdopodobnienie podatkowe następuje

22 Skutkujących uznaniem przychodu podatkowego.

23 Oczywiście z pominięciem tej części należności, która nie była uprzednio uznana za przychód podatkowy, czyli podatku VAT należnego oraz naliczonych wcześniej odsetek.

tylko w zakresie części należności (określając tę część procentowo) i w odniesieniu do tej części rozpoznaje różnice przejściowe. Przyjęcie przez jednostkę określonego rozwiązania zależy przede wszystkim od charakteru jej działalności, a także od zasad zarządzaniem należnościami. Powinno ono zostać odzwierciedlone w polityce rachunkowości jednostki.

Tabela 21. Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane ze skutkami wyceny bilansowej należności niefinansowych

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Naliczone ujemne różnice kursowe. Odpisy aktualizujące wartość należności: <ul style="list-style-type: none"> – od tej części należności, która spowodowała uznanie przychodu podatkowego, oraz – oczekuje się, że w przyszłości nastąpi podatkowe uprawdopodobnienie nieściągalności. 	Naliczone odsetki. Naliczone dodatnie różnice kursowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p. oraz u.rach.

Przy należnościach należy zwrócić uwagę, iż w podejściu bilansowym identyfikacja różnic przejściowych powinna następować w ramach należności od każdego pojedynczego kontrahenta. W przeciwnym przypadku mogłoby dojść do kompensaty różnic przejściowych, np. naliczonych odsetek od kontrahenta X z odpisami aktualizującymi należność od kontrahenta Y. Ponadto część odsetkową należności trzeba zawsze rozpoznawać jako osobną różnicę przejściową, która może zostać zrealizowana (poprzez zapłatę odsetek) niezależnie od wartości pierwotnej (nominalnej) należności.

Różnice dotyczące uznawania skutków wyceny bilansowej należności niefinansowych prowadzą do powstawania aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego (tabela 21).

Zmiany wartości odpisów aktualizujących oraz ich wpływ na wynik finansowy i dochód podatkowy

Zgodnie z u.rach., jeśli ustają przyczyny, dla których zaktualizowano wartość należności, przywraca się jej poprzednią wartość poprzez zwiększenie pozostałych przychodów operacyjnych lub przychodów finansowych. Następuje wówczas tzw. rozwiązanie odpisów aktualizujących.

Uznanie podatkowe przychodów z tytułu rozwiązywanych odpisów aktualizujących zależy od tego, czy zostały one uznane jako koszt podat-

kowy w momencie ich utworzenia. W takiej części, w jakiej były uprzednio uznane za koszt uzyskania przychodów, są uznawane za przychód do opodatkowania w momencie rozwiązania odpisów aktualizujących.

Odpisy aktualizujące mogą jednak zostać wykorzystane, tzn. pozostawać utrzymywane do momentu trwałego usunięcia należności z ksiąg rachunkowych, przez:

- 1) umorzenie należności objętych odpisem aktualizacyjnym. Taka sytuacja może być np. elementem postępowania układowego zawartego pomiędzy dłużnikiem a wierzycielami;
- 2) przedawnienie należności objętych odpisem aktualizacyjnym, które następuje w określonym odrębnymi przepisami czasie, w przypadku braku dochodzenia swoich praw przez wierzyciela²⁴;
- 3) odpisanie, które następuje, jeśli nie ma żadnej realnej szansy na odzyskanie należności, np. w przypadku otrzymania postanowienia komorniczego o nieściągalności należności albo w przypadku, kiedy kwota należności jest tak niewielka, że nie opłaca się jej odzyskanie na drodze prawnej.

Wykorzystanie odpisu aktualizującego pozostaje bez wpływu na bieżący wynik finansowy. Wykorzystanie odpisów aktualizujących może mieć natomiast różny wpływ na dochód podatkowy w zależności od tego, czy odpis był uznany za koszt uzyskania przychodów w momencie jego utworzenia oraz jaki jest powód usunięcia należności. Przyczyna wykorzystania odpisów aktualizujących ma w tym wypadku kluczowe znaczenie, ponieważ:

- 1) przedawnienie należności nie jest uznawane za koszt podatkowy;
- 2) umorzenie jest uznawane za koszt podatkowy w tej części, w której należność była uznana za przychód podatkowy;
- 3) odpisanie należności jest uznawane za koszt uzyskania w tej części, w której należność była uznana za przychód podatkowy, oraz pod warunkiem udokumentowania nieściągalności zgodnie z art. 16 ust. 2 u.p.d.o.p.²⁵.

24 Zasady przedawnienia, umorzenia należności innych niż budżetowe reguluje Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Kodeks cywilny.

25 Udokumentowanie nieściągalności należności musi być potwierdzone:

- 1) postanowieniem o nieściągalności, uznanym przez wierzyciela jako odpowiadającym stanowi faktycznemu, wydanym przez właściwy organ postępowania egzekucyjnego albo
- 2) postanowieniem sądu o:
 - a) oddaleniu wniosku o ogłoszenie upadłości, gdy majątek niewypłacalnego dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania lub wystarcza jedynie na zaspokojenie tych kosztów, lub

Skutki podatkowe wykorzystania odpisów aktualizujących wartość należności zaprezentowano w tabeli 22.

Tabela 22. Skutki podatkowe wykorzystania odpisów aktualizujących wartość należności

Przyczyna usunięcia należności z ksiąg rachunkowych	Odpis aktualizujący był uznany za koszt podatkowy	Odpis aktualizujący nie był uznany za koszt podatkowy
Umorzenie	Bez wpływu na dochód podatkowy.	Koszt uznany w dochodzie podatkowym.
Przedawnienie	Przychód uznany w dochodzie podatkowym.	Bez wpływu na dochód podatkowy.
Odpisanie	Bez wpływu na dochód podatkowy, pod warunkiem że udokumentowano nieściągalność zgodnie z art. 16 ust. 2 u.p.d.o.p. W przeciwnym przypadku przychód uznany w dochodzie podatkowym.	Koszt uznany w dochodzie podatkowym, pod warunkiem że należność była przychodem podatkowym oraz że udokumentowano nieściągalność zgodnie z art. 16 ust. 2 u.p.d.o.p.

Źródło: opracowanie własne na podstawie u.p.d.o.p.

Niezależnie od skutków podatkowych rozwiązania czy też wykorzystania odpisów aktualizujących wartość należności zmiany te powodują zaniknięcie różnic przejściowych wraz z koniecznością rozwiązania aktywów lub rezerw na odroczonego podatek dochodowy.

-
- b) umorzeniu postępowania upadłościowego, jeżeli zachodzi okoliczność wymieniona w lit. a), lub
 - c) zakończeniu postępowania upadłościowego albo
- 3) protokołem sporządzonym przez podatnika, stwierdzającym, że przewidywane koszty procesowe i egzekucyjne związane z dochodzeniem wierzytelności byłyby równe albo wyższe od tej kwoty.

Rozdział 5

Odroczony podatek dochodowy w procesie procedur audytowych – ilustracja praktyczna

5.1. Analiza odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w sprawozdaniu finansowym

Celem niniejszego rozdziału jest:

- przeprowadzenie analizy najczęściej występujących przyczyn powstawania różnic przejściowych prowadzących do tworzenia aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego oraz
- w odniesieniu do wyników analizy, zaproponowanie i usystematyzowanie szczegółowych czynności rewizji finansowej, jakie powinny zostać przeprowadzone podczas weryfikacji odroczonego podatku dochodowego.

W tym celu z indeksu WIG30 wybrano pięć największych spółek pod względem kapitalizacji, z pominięciem instytucji finansowych, które mają specyficzne obszary różnic przejściowych. Analizie poddano sprawozdania finansowe za okres od 01.01.2015 roku do 31.12.2015 roku następujących spółek:

1. Polski Koncern Naftowy ORLEN S.A. (zwany dalej również PKN ORLEN) – branża: rafineria.
2. KGHM Polska Miedź S.A. (zwana dalej również KGHM) – branża: górnictwo.
3. Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo S.A. (zwane dalej również PGNiG) – branża: gazownictwo i paliwa płynne.
4. PGE Polska Grupa Energetyczna S.A. (zwana dalej również PGE) – branża: elektroenergetyka.
5. LPP S.A. (zwana dalej również LPP) – branża: handel detaliczny odzieżą.

W pierwszym etapie przeanalizowano wszystkie tytuły różnic przejściowych, których zmiana spowodowała wzrost lub spadek aktywów albo rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego odniesionego na wynik finansowy w ciągu 2015 roku. Następnie pogrupowano tytuły różnic przejściowych według następujących kategorii:

- 1) aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego:
 - a) aktualizacja wartości aktywów,
 - b) rezerwy i inne zobowiązania,
 - c) wycena aktywów i zobowiązań finansowych,
 - d) różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych,
 - e) pozostałe przyczyny;
- 2) rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego:
 - a) różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych,
 - b) wycena aktywów i zobowiązań finansowych,
 - c) naliczone odsetki,
 - d) pozostałe przyczyny.

Następnie za pomocą poniższego wzoru ustalono, jaki wpływ na wynik finansowy każdej ze spółek mają koszty lub przychody dotyczące poszczególnych przyczyn powstania aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego odniesionych na wynik finansowy w 2015 roku:

$$|(\text{koszt/przychód dotyczący danej przyczyny powstania aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego/wynik finansowy netto}) \times 100\%|$$

Dzięki temu sprawdzono, które przyczyny powstawania aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego odniesione na wynik finansowy mają największy udział, a tym samym największy wpływ na wynik finansowy netto jednostki.

W drugim etapie analizy zidentyfikowano wszystkie tytuły, dla których spółki prezentowały w bilansie aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Po przyporządkowaniu wymienionych przyczyn powstawania odroczonego podatku dochodowego do grup wymienionych w poprzednim etapie obliczono, jaki udział mają poszczególne przyczyny powstania różnic przejściowych w aktywach lub rezerwach z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanych w bilansie spółki. Do obliczeń wykorzystano poniższy wzór:

|(przyczyna powstania aktywów lub rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego/aktywa lub rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego) × 100%|

W ten sposób sprawdzono, które przyczyny powstawania różnic przejściowych w największym stopniu prowadzą do powstawania aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Analiza wpływu aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego na wynik finansowy 2015 roku wraz z przyczynami ich utworzenia została przedstawiona w tabelach 23–26.

Tabela 23. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego ujęte w rachunku zysków i strat analizowanych spółek [w mln PLN]

Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Aktualizacja wartości aktywów	-94	0	91	0	1,69
Odpisy aktualizujące wartość aktywów	-94				
Odpisy aktualizujące aktywa finansowe, należności i środki trwałe w budowie			91		
Aktualizacja wartości inwestycji					0,95
Aktualizacja wartości zapasów					0,78
Aktualizacja należności handlowych					-0,04
Rezerwy i inne zobowiązania	1	-17	-17	0	-0,09
Rezerwy i rozliczenia międzyokresowe	1				
Rezerwa na likwidację kopalń i innych obiektów technologicznych		-21			
Zobowiązania na przyszłe świadczenia pracownicze		4			
Rezerwy na przyszłe zobowiązania			-17		
Szacunkowe zwroty towarów					-0,09
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	2	-121	0	0	0
Wycena instrumentów finansowych	2				
Wycena transakcji terminowych		-121			
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	0	10	0	0	1,26
Różnica między księgowymi i podatkowymi stawkami amortyzacyjnymi rzeczowych aktywów trwałych		10			1,26

Tabela 23. (cd.)

Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Pozostałe przyczyny	-85	64	79	0	6,49
Strata podatkowa	-82				
Pozostałe	7	64	1		1,01
Niezrealizowane różnice kursowe	-10				
Koszty zawartych transakcji zabezpieczających ryzyko kursowe i ryzyko stopy procentowej			78		
Wynagrodzenia i narzuty					-0,43
Czynsze <i>fit out</i>					5,91
Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego				12*	
Zmiana aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	-176	-64	153	12	9,35
Zysk/(strata) netto	1048	-2788	1895	1768	344,35

* Spółka PGE nie ujawniła w sprawozdaniu finansowym szczegółów dotyczących wpływu odroczonego podatku dochodowego na rachunek zysków i strat.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Tabela 24. Udział aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek

Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP	Średni udział
Aktualizacja wartości aktywów	-94	0	91	0	1,69	
Udział w wyniku finansowym	8,97%	0,00%	4,80%	0,00%	0,49%	2,85%
Rezerwy i inne zobowiązania	1	-17	-17	0	-0,09	
Udział w wyniku finansowym	0,10%	0,61%	0,90%	0,00%	-0,03%	0,32%
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	2	-121	0	0	0	
Udział w wyniku finansowym	0,19%	4,34%	0,00%	0,00%	0,00%	0,91%

Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP	Średni udział
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	0	10	0	0	1,26	
Udział w wyniku finansowym	0,00%	0,36%	0,00%	0,00%	0,37%	0,14%
Pozostałe przyczyny	-85	64	79	0	6,49	
Udział w wyniku finansowym	8,11%	2,30%	4,17%	0,00%	1,88%	3,29%
Zmiana aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	-176	-64	153	12	9,35	
Udział w wyniku finansowym	16,79%	2,30%	8,07%	0,68%	2,72%	6,11%
Zysk/(strata) netto	1048	-2788	1895	1768	344,35	

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Tabela 25. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowane w bilansie analizowanych spółek [w mln PLN]

Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Aktualizacja wartości aktywów	62	0	234	0	88,85
Odpisy aktualizujące wartość aktywów	62				
Odpisy aktualizujące aktywa finansowe, należności i środki trwałe w budowie					
Aktualizacja wartości inwestycji			3		83,12
Aktualizacja wartości zapasów			50		1,33
Aktualizacja należności handlowych					4,4
Odpisy aktualizujące rzeczowe aktywa trwałe			181		
Rezerwy i inne zobowiązania	175	538	212	10	1,04
Rezerwy i rozliczenia międzyokresowe	175				
Rezerwa na likwidację kopalń i innych obiektów technologicznych		177			
Zobowiązania z tyt. wypłat odpraw emerytalnych i nagród jubileuszowych			32		0,34
Rezerwy na przyszłe zobowiązania					
Rezerwy na świadczenia pracownicze		361		10	
Szacunkowe zwroty towarów					0,7
Rezerwa na niewykorzystane urlopy			3		

Tabela 25. (cd.)

Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Rezerwa na koszty likwidacji odwiertów			131		
Rezerwy związane z ochroną środowiska			8		
Rezerwy na świadectwa pochodzenia energii oraz efektywności energetycznej			15		
Pozostałe rezerwy			23		
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	35	90	158	57	0
Wycena instrumentów finansowych	35				
Wycena transakcji terminowych		90			
Różnica między podatkową a bieżącą wartością księgową zobowiązań finansowych				36	
Różnica między podatkową a bieżącą wartością księgową aktywów finansowych				21	
Wycena negatywna instrumentów pochodnych			158		
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	0	39	0	0	8,47
Różnica między księgowymi i podatkowymi stawkami amortyzacyjnymi rzeczowych aktywów trwałych		39			8,47
Pozostałe przyczyny	209	267	20	0	8,62
Strata podatkowa	109				
Pozostałe	54	267	4		1,06
Niezrealizowane różnice kursowe	46				
Koszty zawartych transakcji zabezpieczających ryzyko kursowe i ryzyko stopy procentowej					
Wynagrodzenia i narzuty					1,65
Czynsze <i>fit out</i>					
Zarachowane odsetki od kredytów i zobowiązań			16		
Sprzedaż nakładów					5,91
Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	481	934	624	67	106,98

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Tabela 26. Udział poszczególnych przyczyn powstawania różnic przejściowych w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek

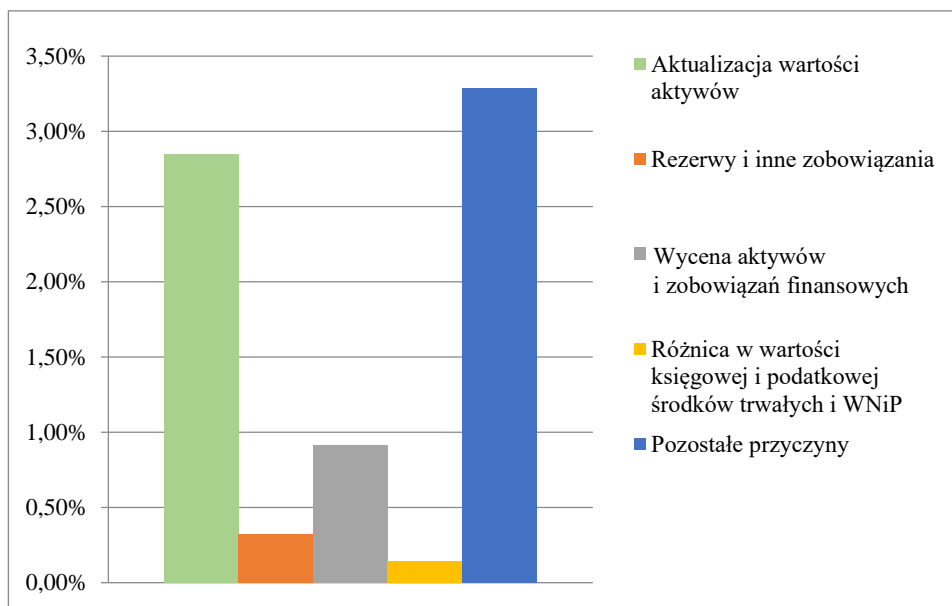
Przyczyna powstania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP	Średni udział
Aktualizacja wartości aktywów	62	0	234	0	88,85	
Udział w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego	12,89%	0,00%	37,50%	0,00%	83,05%	26,69%
Rezerwy i inne zobowiązania	175	538	212	10	1,04	
Udział w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego	36,38%	57,60%	33,97%	14,93%	0,97%	28,77%
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	35	90	158	57	0	
Udział w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego	7,28%	9,64%	25,32%	85,07%	0,00%	25,46%
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	0	39	0	0	1,26	
Udział w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego	0,00%	4,18%	0,00%	0,00%	1,18%	1,07%
Pozostałe przyczyny	209	267	20	0	8,62	
Udział w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego	43,45%	28,59%	3,21%	0,00%	8,06%	16,66%
Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	481	934	624	67	106,98	

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że największy wpływ na wynik finansowy netto badanych spółek miały aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstałe na skutek aktualizacji wartości aktywów, np. należności, aktywów finansowych czy środków trwałych w budowie. Średni udział tej kategorii w wyniku finansowym wyniósł prawie 3%. Istotny wpływ na wynik finansowy miały także aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstałe na skutek ujemnych różnic przejściowych spowodowanych wyceną aktywów i zobowiązań finansowych, zwłaszcza wyceną transakcji terminowych. Warto zwrócić uwagę, że obszar, w którym często są identyfikowane różnice przejściowe, stanowią

rezerwy tworzone przez jednostki, takie jak rezerwy na świadczenia pracownicze lub inne przyszłe zobowiązania. Istotną pozycją oddziałującą na wysokość ustalonego podatku odroczonego jest także strata podatkowa możliwa do odliczenia w okresach przyszłych (rysunek 19).

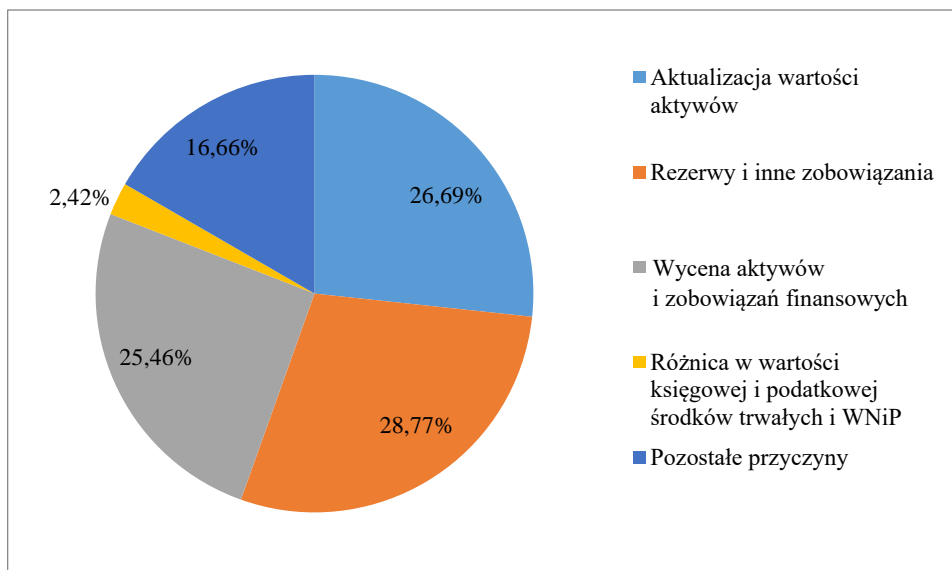
Rysunek 19. Udział aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 24.

Na podstawie informacji zawartych w tabelach 25 i 26 przeanalizowano strukturę aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanych w bilansie badanych spółek. Po wykonaniu stosownych obliczeń stwierdzono, że główną przyczyną powstawania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego są rezerwy i inne zobowiązania, które stanowią średnio 30% całej wartości składnika aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Zdecydowanie najczęściej przyczyną są utworzone przez spółkę rezerwy na świadczenia pracownicze. Znaczący udział w ogólnej wartości aktywów mają aktywa powstałe na skutek aktualizacji wartości aktywów (inwestycji, zapasów) oraz na skutek wyceny aktywów i zobowiązań finansowych – głównie wyceny instrumentów pochodnych (rysunek 20).

Rysunek 20. Udział poszczególnych przyczyn powstania różnic przejściowych w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 22.

Analiza struktury aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego i ich wpływu na wynik finansowy netto jednostki dowodzi, że największy wpływ na powstawanie aktywów w spółkach mają: aktualizacja wartości aktywów, tworzenie rezerw oraz wycena aktywów i zobowiązań finansowych.

Analogiczną analizę przeprowadzono dla rezerw na odroczonego podatku dochodowy. Stosowne obliczenia znajdują się w tabelach 27–30.

Tabela 27. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego wykazana w rachunku zysków i strat analizowanych spółek [w mln PLN]

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	62	46	37	0	1,64
Różnice przejściowe dotyczące aktywów trwałych	62				
Różnica między księgowymi i podatkowymi stawkami amortyzacyjnymi rzeczowych aktywów trwałych		46	37		
Amortyzacja aktywów niematerialnych					1,64

Tabela 27. (cd.)

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	0	-61	-82	0	0
Wycena pozytywna zawartych transakcji zabezpieczających ryzyko kursowe i ryzyko stopy procentowej			-82		
Wycena transakcji terminowych		-61			
Naliczone odsetki	0	0	5	0	-0,17
Naliczone odsetki			5		
Nieotrzymane odsetki od udzielonych pożyczek					-0,36
Odsetki od kredytów bankowych					0,19
Pozostałe przyczyny	22	17	0	0	1,018
Ulga inwestycyjna	-3				
Pozostałe	25	17			
Szacunek kosztów czynszowych					0,33
Korekty otrzymane w roku następnym					0,69
Nieotrzymane odszkodowania					-0,002
Zmiana rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	84	2	-40	0	2,488
Zysk/(strata) netto	1048	-2788	1895	1768	344,35

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Tabela 28. Udział rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP	Średni udział
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	62	46	37	0	1,64	
Udział w wyniku finansowym	5,92%	1,65%	1,95%	0,00%	0,48%	2,00%
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	0	-61	-82	0	0	
Udział w wyniku finansowym	0,00%	2,19%	4,33%	0,00%	0,00%	1,30%

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP	Średni udział
Naliczone odsetki	0	0	5	0	-0,17	
Udział w wyniku finansowym	0,00%	0,00%	0,26%	0,00%	0,05%	0,06%
Pozostałe przyczyny	22	17	0	0	1,018	
Udział w wyniku finansowym	2,10%	0,61%	0,00%	0,00%	0,30%	0,60%
Zmiana stanu rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	84	2	-40	0	2,488	
Udział w wyniku finansowym	8,02%	0,07%	2,11%	0,00%	0,72%	2,18%
Zysk/(strata) netto	1048	-2788	1895	1768	344,35	

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Tabela 29. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowana w bilansie analizowanych spółek [w mln PLN]

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	750	736	431	23	3,18
Różnice przejściowe dotyczące aktywów trwałych	750				
Różnica między księgowymi i podatkowymi stawkami amortyzacyjnymi rzeczowych aktywów trwałych		736		23	
Różnica między wartością podatkową i rachunkową aktywów trwałych			431		
Amortyzacja aktywów niematerialnych					3,18
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	0	30	61	11	0
Różnica między podatkową a bieżącą wartością księgową pozostałych aktywów finansowych				11	
Wycena pozytywna zawartych transakcji zabezpieczających ryzyko kursowe i ryzyko stopy procentowej					
Wycena pochodnych instrumentów finansowych oraz innych aktywów i zobowiązań finansowych			61		
Wycena transakcji terminowych		30			

Tabela 29. (cd.)

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP
Naliczone odsetki	0	0	5	0	0,246
Naliczone odsetki			5		
Nieotrzymane odsetki od udzielonych pożyczek					0,006
Odsetki od kredytów bankowych					0,24
Pozostałe przyczyny	111	27	41	9	1,91
Ulga inwestycyjna	33				
Pozostałe	78	27	41	2	
Uprawnienia do emisji CO ₂				7	
Szacunek kosztów czynszowych					1,08
Korekty otrzymane w roku następnym					0,7
Nieotrzymane odszkodowania					0,13
Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	861	793	538	43	5,336

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

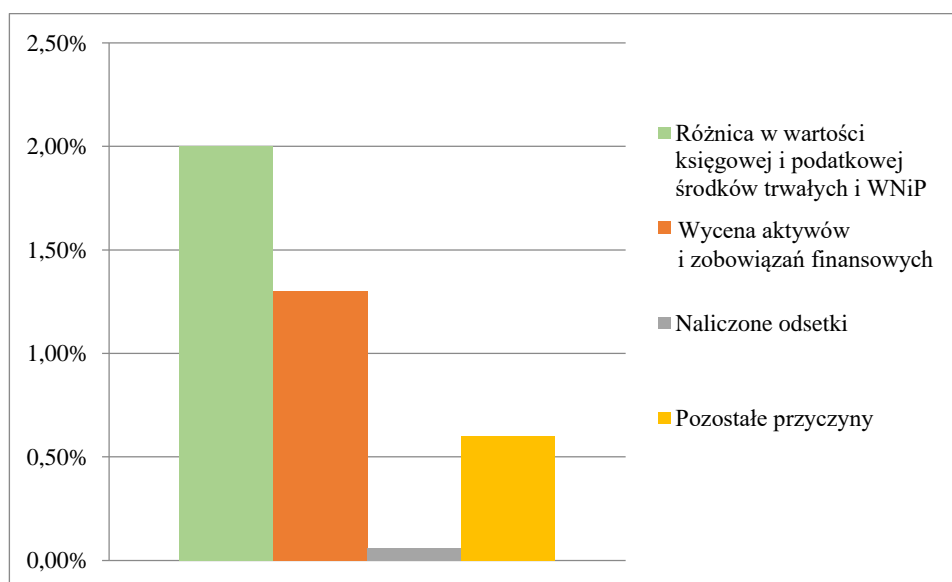
Tabela 30. Udział poszczególnych przyczyn powstawania różnic przejściowych w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek

Przyczyna powstania rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	PKN ORLEN	KGHM	PGNiG	PGE	LPP	Średni udział
Różnica w wartości księgowej i podatkowej środków trwałych i WNiP	750	736	431	23	3,18	
Udział w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego	87,11%	92,81%	80,11%	53,49%	59,60%	74,62%
Wycena aktywów i zobowiązań finansowych	0	30	61	11	0	
Udział w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego	0,00%	3,78%	11,34%	25,58%	0,00%	8,14%
Naliczone odsetki	0	0	5	0	0,246	
Udział w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego	0,00%	0,00%	0,93%	0,00%	4,61%	1,11%
Pozostałe przyczyny	111	27	41	9	1,91	
Udział w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego	12,89%	3,40%	7,62%	20,93%	35,79%	16,13%
Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	861	793	538	43	5,336	

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych z 31.12.2015 roku spółek: PKN ORLEN, KGHM, PGNiG, PGE i LPP.

Z analizy danych zawartych w tabelach 27 i 28 wynika, że na wyniku finansowym netto badanych spółek zaważyła przede wszystkim rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstała na skutek dodatnich różnic przejściowych spowodowanych odmiennym podejściem do amortyzacji środków trwałych według prawa bilansowego i podatkowego. Zdecydowanie większy wpływ na powstanie dodatnich różnic przejściowych ma amortyzacja środków trwałych niż amortyzacja wartości niematerialnych i prawnych. Istotna dla wyniku finansowego jest także zmiana stanu rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego powstała na skutek wyceny aktywów finansowych (rysunek 21).

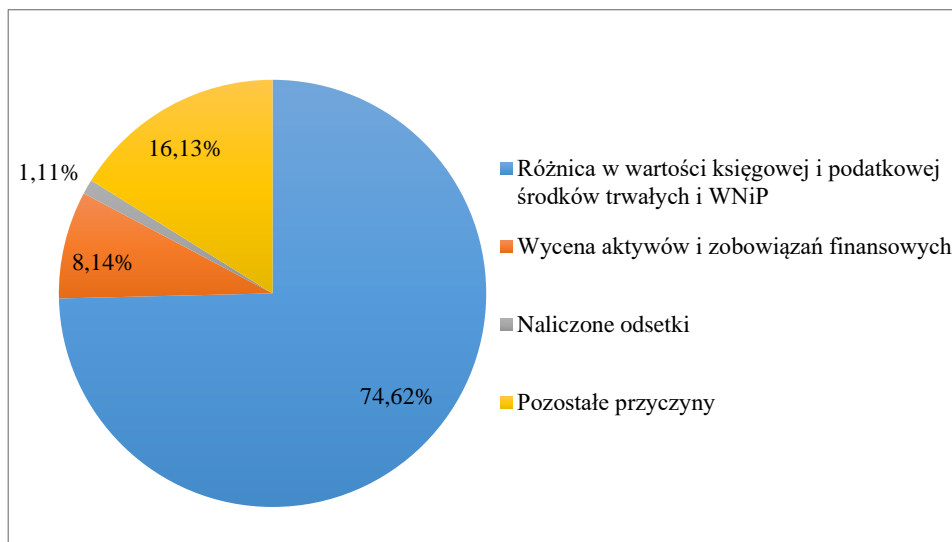
Rysunek 21. Udział rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 28.

Analiza przyczyn tworzenia rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego prowadzi do wniosku, że o jej wartości decydują głównie różnice przejściowe dotyczące środków trwałych. Pozostałe obszary, w których powstają różnice przejściowe, mają niewielki wpływ na wartość rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego (rysunek 22).

Rysunek 22. Udział poszczególnych przyczyn powstania różnic przejściowych w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 30.

Z przeprowadzonej analizy płynie wniosek, że średni udział aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym spółek poddanych badaniu stanowi ok. 6%, natomiast udział rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto to ok. 2%. Zmiana stanu aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego może mieć zatem istotny wpływ na wynik finansowy netto przedsiębiorstw. Z tego powodu biegły rewident podczas badania sprawozdania finansowego powinien poświęcić szczególną uwagę kwestii weryfikacji prawidłowej wyceny i prezentacji odroczonego podatku dochodowego.

5.2. Procedury audytowe dotyczące odroczonego podatku dochodowego – propozycje własne

Nieprawidłowe ujęcie aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego to często spotykany błąd w sprawozdaniach finansowych. Wynika on z tego, że jednostki najczęściej dokonują ujęcia aktywów i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego dopiero w momencie

przekroczenia określonych w ustawie progów, kiedy ich sprawozdanie zaczyna podlegać obowiązkowi badania przez biegłego rewidenta. Podmioty niemające praktyki w ustalaniu odroczonego podatku dochodowego mogą błędnie identyfikować różnice przejściowe, co prowadzi do nieprawidłowego ujęcia odroczonego podatku dochodowego. Błędna kalkulacja odroczonego podatku dochodowego może istotnie zniekształcić wartość podatku dochodowego prezentowanego w rachunku zysków i strat, a co za tym idzie – zniekształcić także wynik finansowy netto jednostki. Weryfikacja przez biegłego rewidenta prawidłowości w obszarze odroczonego podatku dochodowego jest więc ważnym elementem badania sprawozdania finansowego.

Z tego powodu w drugiej części niniejszego rozdziału przedstawiono podstawowe czynności rewizji finansowej, jakie biegły rewident powinien wykonać podczas weryfikacji odroczonego podatku dochodowego. Z uwagi na obszerność zagadnienia na podstawie przeprowadzonej wyżej analizy wybrano trzy przyczyny powstawania różnic przejściowych, które istotnie wpływają na wartość aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego, a tym samym są znaczące dla wyniku finansowego netto jednostki. Te przyczyny to: aktualizacja wartości aktywów, różnica w wartości bilansowej i podatkowej środków trwałych, rezerwy.

Podstawową procedurą wykonywaną przez biegłego rewidenta podczas weryfikacji poprawności kalkulacji odroczonego podatku dochodowego jest sprawdzenie efektywnej stopy opodatkowania w rachunku zysków i strat oraz wyjaśnienie ewentualnych różnic w stosunku do stopy podatku dochodowego obowiązującej w kraju działalności podmiotu gospodarczego. Efektywna stopa podatkowa jest stosunkiem podatku prezentowanego w rachunku zysków i strat do wyniku finansowego brutto (przed opodatkowaniem). Stopa ta informuje o faktycznym opodatkowaniu dochodu wygenerowanego przez jednostkę. Odroczonego podatku dochodowego wpływa na efektywną stopę opodatkowania, ponieważ wraz z podatkiem bieżącym stanowi podatek dochodowy prezentowany w rachunku zysków i strat. Ważnym elementem weryfikacji odroczonego podatku dochodowego jest sprawdzenie, czy nie doszło do utraty wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Musi zatem zostać przeprowadzona analiza, czy podmiot w przyszłości będzie miał możliwość podatkowego zrealizowania aktywów, czyli czy istnieje duże prawdopodobieństwo, że osiągnie w przyszłości dochód podatkowy, który pozwoli np. na odliczenie straty podatkowej. Jednostka podczas badania powinna przedstawić biegłemu rewidentowi odpowiednią kal-

kulację, na podstawie której stwierdzono przesłanki utraty wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego lub która uzasadnia osiągnięcie w przyszłości wystarczających dochodów podatkowych.

W zakresie poszczególnych przyczyn powstawania różnic przejściowych, które prowadzą do utworzenia aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego, biegły rewident powinien zwrócić uwagę na potencjalne nieprawidłowości związane z odroczonym podatkiem już podczas badania obszarów sprawozdania finansowego, w których zazwyczaj pojawiają się różnice przejściowe. Często korekty zaproponowane przez biegłego rewidenta dotyczące wspomnianych obszarów sprawozdania finansowego przekładają się na konieczność dokonania korekty w obszarze podatku odroczonego.

Aktualizacja wartości aktywów

Jeżeli jednostka utworzy odpis z tytułu trwałej utraty wartości środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych, inwestycji, zapasów lub należności (jeżeli ich nieściągalność nie została prawnie uprawdopodobniona), jest zobowiązana do ujęcia aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego, ponieważ prawo podatkowe nie uznaje tego typu odpisów aktualizujących. Biegły rewident podczas badania rzeczowych aktywów trwałych, inwestycji, zapasów czy należności powinien zwrócić uwagę, czy aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego zostały poprawnie skalkulowane na podstawie wszystkich odpisów ujawnionych w księgach rachunkowych jednostki. Może on zaproponować utworzenie dodatkowego odpisu z tytułu trwałej utraty wartości lub odwrócenie aktualnego odpisu po przeprowadzonej analizie:

- raportu wiekowania zapasów pod kątem zapasów nierotujących i długu zalegających, struktury zapasów posiadanych przez podmiot (czy mają określony termin przydatności) oraz analizie sytuacji rynkowej wpływającej na ceny rynkowe i możliwości sprzedaży badanych zapasów;
- raportu wiekowania należności pod kątem należności przeterminowanych np. powyżej roku (w zależności od charakteru jednostki i branży) oraz po analizie odpowiedzi uzyskanych od prawników obsługujących podmiot w zakresie należności dochodzonych na drodze sądowej;
- raportów dotyczących utraty wartości środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych oraz na podstawie uczestniczenia w inwentaryzacji środków trwałych lub sprawdzenia stanu technicznego środków trwałych podczas testu istnienia;
- zestawienia inwestycji posiadanych przez jednostkę i zweryfikowaniu, jak kształtuje się cena rynkowa badanych pozycji.

Podwyższenie, obniżenie lub utworzenie nowego odpisu z tytułu utraty wartości spowoduje wzrost lub spadek wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Różnica w wartości bilansowej i podatkowej środków trwałych

Różnice między prawem podatkowym a prawem bilansowym dotyczące ustalenia wartości początkowej, zmiany wartości środków trwałych, a szczególnie amortyzacji środków trwałych prowadzą do powstania ujemnych lub dodatnich różnic przejściowych, a w efekcie do powstania aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Biegły rewident podczas sprawdzania kalkulacji odroczonego podatku dochodowego powinien przeanalizować rejestr zawierający informacje na temat wartości amortyzacji bilansowej i podatkowej oraz wartości netto bilansowej i księgowej środków trwałych w badanym okresie. Analizie powinny też podlegać stawki amortyzacji podatkowej i stawki amortyzacji bilansowej ustalone na podstawie przewidywanego okresu użyteczności danego środka trwałego. Do obowiązków biegłego rewidenta należy sprawdzenie kompletności otrzymanego rejestru, a następnie na jego podstawie skalkulowanie wartości odroczonego podatku dochodowego i porównanie go z kalkulacją otrzymaną od jednostki. Jeżeli na podstawie analizy okresów użyteczności środków trwałych przeprowadzonej przez biegłego rewidenta zostaną zaproponowane i wprowadzone zmiany dotyczące amortyzacji tych pozycji, zmieni się także wartość aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Rezerwy

Zgodnie z zasadą ostrożności podmioty mają obowiązek tworzenia rezerw na zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne. Tworzonych zgodnie z tą zasadą rezerw nie uznaje jednak prawo podatkowe, w wyniku czego powstają ujemne różnice przejściowe, stanowiące podstawę rozpoznania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Większość podmiotów tworzy rezerwy, dlatego analiza związanego z nimi podatku odroczonego jest bardzo ważna w procesie badania sprawozdania finansowego. Rezerwy mają najczęściej charakter szacunkowy, a więc trudny do sprawdzenia i ewentualnego podważenia. Aby sprawdzić, czy aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego zostały poprawnie skalkulowane, należy dokładnie przeanalizować wartość oraz kompletność rezerw związanych przez podmiot, a zwłaszcza:

- przeanalizować raport aktuarusza dotyczący kalkulacji rezerwy na odprawy emerytalne i rentowe, na nagrody jubileuszowe oraz odprawy pośmiertne, a następnie uzgodnić je z księgami badanej jednostki;

- sprawdzić założenia i kalkulację rezerwy urlopowej otrzymanej od podmiotu, przeprowadzić własną kalkulację i porównać wyniki;
- dokonać analizy i ponownej kalkulacji pozostałych rezerw utworzonych przez jednostkę np. na pozostałe świadczenia pracownicze, premie.

Jeżeli po przeprowadzonej przez biegłego rewidenta analizie zostaną zaproponowane i wprowadzone zmiany dotyczące rezerw, zmieni się także wartość aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Jednostki zobowiązane do tworzenia aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego powinny w ewidencji pozabilansowej sporządzać zestawienie aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego na każdy dzień bilansowy. Zestawienie to powinno zawierać informacje na temat stanu zmiany odroczonego podatku dochodowego w ciągu roku (stan na bilans otwarcia i bilans zamknięcia) oraz sposobu ich ujęcia. Kluczowe skutki ujęcia podatku dochodowego odroczonego są odniesione na wynik finansowy i kapitał z aktualizacji wyceny. W związku z tym zestawienie powinno składać się z dwóch odrębnych części:

Część I: aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego ujęte w kapitale z aktualizacji wyceny.

Część II: aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego ujęte w wyniku finansowym.

Następnie osobno dla powyższych pozycji ujętych w kapitale z aktualizacji wyceny i ujętych w wyniku finansowym jednostki powinny sporządzać zestawienie wszystkich różnic przejściowych, które wystąpiły w danym roku obrotowym. W zestawieniu takim powinny znaleźć się informacje na temat wartości bilansowej i podatkowej posiadanych aktywów i zobowiązań oraz dodatnich i ujemnych różnic przejściowych z nimi związanych (wszystkie wartości podane na początek i koniec okresu). Jednostki powinny też podać, jaka była przyczyna zmiany stanu różnicy przejściowej.

Informacje o przewidywanej dacie wygaśnięcia stwierdzonych różnic przejściowych również powinny trafić do zestawienia. Na podstawie zestawienia zawierającego dane o zmianie stanu różnic przejściowych i przewidywanej stawce podatkowej obowiązującej w poszczególnych latach zrealizowania się różnicy przejściowej badane jednostki mogą skalkulować zmianę stanu rezerw i aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Wszystkie stwierdzone różnice przejściowe powinny być wystarczająco udokumentowane przez podmiot, aby podczas badania sprawozdania finansowego biegły rewident mógł stwierdzić, czy wystąpienie poszczególnych różnic przejściowych było zasadne. W ta-

beli 31 zaprezentowano przykładową formę zestawienia różnic przejściowych ujętych w wyniku finansowym, jakie powinno zostać sporządzone przez jednostkę zobowiązaną do rozpoznania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Tabela 31. Zestawienie różnic przejściowych ujętych w wyniku finansowym na każdy dzień bilansowy

Pozycja bilansowa	Wartość księgowa		Wartość podatkowa		Stan różnicy przejściowej dodatniej		Stan różnicy przejściowej ujemnej		Przyczyna zmiany stanu różnicy przejściowej	Data wygaśnięcia różnicy przejściowej
	BO	BZ	BO	BZ	BO	BZ	BO	BZ		
Suma różnic przejściowych dodatnich/ujemnych, w tym:										
Według stawki podatkowej X:										
Według stawki podatkowej Y:										

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 32 wymieniono, jakie dokumenty dotyczące stwierdzonych różnic przejściowych spółki powinny przygotować i jakie czynności powinien podjąć biegły rewident w celu weryfikacji wykazanych różnic przejściowych.

Tabela 32. Dokumentacja dotycząca odroczonego podatku dochodowego, która powinna zostać przygotowana przez spółkę oraz czynności, jakie biegły rewident powinien wykonać podczas badania sprawozdania finansowego

Pozycja bilansowa	Przyczyna zmiany stanu różnicy przejściowej	Dokumentacja spółki	Czynności biegłego rewidenta
Środki trwałe	Różnica w ustaleniu wartości początkowej	Dokumenty odbioru technicznego wraz z zestawem faktur zakupu oraz innych dokumentów źródłowych, które wchodzi w skład wartości początkowej środków trwałych. Spółka powinna także mieć kalkulację wartości bilansowej i podatkowej danych składników majątku.	Sprawdzenie, czy wartość początkowa środka trwałego zarówno dla celów podatkowych, jak i bilansowych została poprawnie ustalona poprzez analizę dokumentów źródłowych, które zostały przyporządkowane do danego składnika majątku.

Tabela 32. (cd.)

Pozycja bilansowa	Przyczyna zmiany stanu różnicy przejściowej	Dokumentacja spółki	Czynności biegłego rewidenta
Środki trwałe	Odpis z tytułu trwałej utraty wartości	Dokumentacja potwierdzająca przeprowadzenie analizy dotyczącej utraty wartości środków trwałych wraz z odpowiednimi dokumentami lub kalkulacjami potwierdzającymi stwierdzone przesłanki utraty wartości, np. spadek wartości rynkowej, spadek możliwości produkcyjnych, uszkodzenie środka trwałego.	Sprawdzenie, czy przesłanki do stwierdzenia utraty wartości środka trwałego były uzasadnione i czy zostały określone w odpowiedniej wysokości. Sprawdzenie podczas inwentaryzacji środków trwałych lub testu istnienia, czy w spółce nie ma innych środków trwałych, dla których powinien zostać utworzony odpis z tytułu trwałej utraty wartości.
Środki trwałe	Różnica między amortyzacją podatkową a bilansową	Zestawienie wartości odpisów amortyzacyjnych od poszczególnych środków trwałych dokonanych na potrzeby amortyzacji bilansowej i podatkowej oraz informacje na temat ich kalkulacji. Dokumenty potwierdzające przeprowadzenie analizy dotyczącej ustalenia przewidywanego okresu użyteczności posiadanych składników majątku. Zestawienie przedstawiające składniki majątku wraz z przyporządkowanymi grupami z Klasyfikacji Środków Trwałych, które warunkują wykorzystywanie podanych w wykazie podatkowych stawek amortyzacyjnych.	Sprawdzenie, czy spółka określiła odpowiedni przewidywany okres użyteczności i odpowiednią podatkową stawkę amortyzacyjną dla posiadanych przez nią składników majątku, a następnie ponowne obliczenie wartości odpisów amortyzacyjnych dla celów bilansowych i podatkowych i porównanie wyliczonej wartości amortyzacji z amortyzacją wykazaną w księgach przez spółkę.
Należności z tytułu dostaw i usług	Odpis aktualizujący wartość należności zagrożonych nieściągalnością	Raport wiekowania należności w podziale na kontrahentów wraz z analizą należności przeterminowanych powyżej określonego czasu, dla których istnieje duże prawdopodobieństwo nieotrzymania zapłaty i dla których utworzono odpis aktualizujący ich wartość.	Przeanalizowanie wiekowania należności i sprawdzenie, czy spółka zawiązała odpis aktualizujący wartość należności w prawidłowej wartości. Przeanalizowanie klientów posiadających największe saldo zobowiązań w stosunku do badanej spółki pod kątem ich sytuacji prawnej i finansowej.

Pozycja bilansowa	Przyczyna zmiany stanu różnicy przejściowej	Dokumentacja spółki	Czynności biegłego rewidenta
Należności z tytułu dostaw i usług	Odpis aktualizujący wartość należności zagrożonych nieściągalnością	Analiza należności dochodzonych na drodze sądowej wraz z wyrokami wydanymi przez sądy (w przypadku należności o uprawdopodobnionym stopniu nieściągalności, dla których utworzono odpis uznawany jako koszt przez prawo podatkowe) lub innymi dokumentami sporządzonymi przez kancelarie prawne reprezentujące spółkę, które potwierdzają prowadzenie spraw dotyczących ściągnięcia zagrożonych należności. Spółka powinna ponadto przechowywać faktury sprzedaży wraz z dodatkowymi dokumentami potwierdzającymi wykonanie usługi/dostawy towaru w celu potwierdzenia wykazywanych należności.	Analiza informacji dotyczących spraw sądowych prowadzonych w celu ściągnięcia należności, otrzymanych od kancelarii prawnych, które świadczyły usługi na rzecz spółki w badanym roku. Dodatkowo w celu potwierdzenia, czy spółka prezentuje należności w odpowiedniej wysokości, powinny zostać wysłane zapytania do wybranych wierzycieli. Należności mogą też zostać potwierdzone na podstawie analizy faktur sprzedaży i dokumentów potwierdzających wykonanie usługi/dostawę towaru.
Zapasy	Odpis aktualizujący wartość zapasów	Raport wiekowania zapasów wraz z analizą zapasów nierotujących, długo zalegających w magazynie, zapasów przeterminowanych lub zapasów, dla których nie ma przesłanek na ich sprzedaż w przyszłości, zapasów, dla których utworzono odpis aktualizujący ich wartość.	Przeanalizowanie raportu wiekowania zapasów i sprawdzenie, czy spółka zawiązała odpis aktualizujący wartość zapasów w prawidłowej wartości dla wszystkich zapasów, dla których istnieją przesłanki utraty ich wartości. Sprawdzenie podczas inwentaryzacji zapasów, czy w spółce nie ma innych zapasów, które powinny być objęte odpisem aktualizującym ich wartość z uwagi na uszkodzenia lub brak przesłanek dotyczących ich sprzedaży w przyszłości.
Rezerwy	Utworzenie przez spółkę rezerwy na świadczenia pracownicze itp.	Raport aktuarium dotyczący kalkulacji rezerwy na odprawy emerytalne i rentowe, na nagrody jubileuszowe oraz odprawy pomsierne.	Przeanalizowanie raportu aktuarium oraz sprawdzenie założeń i ponowna kalkulacja rezerw oszacowanych przez spółkę.

Tabela 32. (cd.)

Pozycja bilansowa	Przyczyna zmiany stanu różnicy przejściowej	Dokumentacja spółki	Czynności biegłego rewidenta
Rezerwy	Utworzenie przez spółkę rezerwy na świadczenia pracownicze itp.	Kalkulacja rezerwy urlopowej i innych rezerw dotyczących świadczeń pracowniczych wraz z przyjętymi założeniami.	
Rezerwy	Utworzenie rezerwy na skutki postępowania sądowego	Dokumenty dotyczące postępowania sądowego, w którym spółka jest stroną pozwaną i istnieje duże prawdopodobieństwo wydania negatywnego wyroku, powodującego powstanie zobowiązań wobec strony pozywającej.	Analiza informacji dotyczących spraw sądowych prowadzonych przeciw spółce, otrzymanych od kancelarii prawnych, które świadczyły usługi na rzecz spółki w badanym roku. Sprawdzenie, czy rezerwa została założona w prawidłowej wysokości.

Źródło: opracowanie własne.

5.3. Wnioski końcowe i rekomendacje

Na podstawie analizy informacji dotyczących odroczonego podatku dochodowego znajdujących się w sprawozdaniach finansowych wybranych spółek ustalono, że największy wpływ na ich wynik finansowy miały aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które powstały na skutek ujemnych różnic przejściowych spowodowanych aktualizacją wartości aktywów, tworzeniem rezerw oraz wyceną aktywów i zobowiązań finansowych. Były to najczęstsze przyczyny ujęcia w księgach aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego (stanowiły ponad 80% wartości wszystkich różnic przejściowych). Z kolei rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które były kluczowe dla wyniku finansowego, powstały na skutek różnic przejściowych w amortyzacji księgowej i podatkowej środków trwałych, a także w wyniku wyceny na dzień bilansowy aktywów i zobowiązań finansowych. Przeprowadzone badania potwierdziły również fakt, iż odroczony podatek dochodowy ma istotny wpływ na sprawozdanie finansowe, w tym w szczególności na wyniki finansowe spółek. Oznacza to, że prawidłowość obliczenia aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanych

w bilansie oraz podatku dochodowego odroczonego ujętego w rachunku zysków i strat (a także bezpośrednio w kapitale własnym) staje się ważna z punktu widzenia oceny kondycji ekonomicznej przedsiębiorstwa. Zwłaszcza aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego stanowią podstawę do oceny nie tylko przeszłości, ale również przyszłych skutków finansowych działań jednostki gospodarczej. W tym przypadku kluczowa jest informacja pochodząca z bilansu, w którym aktywa i rezerwy z tytułu podatku dochodowego odroczonego charakteryzują się znaczącą wartością poznawczą. Aktywa z tytułu podatku dochodowego odroczonego informują głównie o korzyściach podatkowych, które będą zrealizowane w przyszłych okresach, natomiast rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego – odwrotnie – o przyszłych „niekorzyściach” z tytułu podatku dochodowego bieżącego. Pozostaje jeszcze kwestia momentu ich realizacji, dlatego ważny jest podział tych kategorii na długo- i krótkoterminowe.

Pełna ocena przyszłych skutków zdarzeń podatkowych na podstawie pozycji aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego jest możliwa jednak wówczas, gdy rozróżni się ich aspekt pieniężny oraz memoriałowy. Niestety taki podział nie jest wymagany, ani przez regulacje krajowe, ani przez regulacje międzynarodowe rachunkowości. Warto zatem rozważyć dokonanie takiej klasyfikacji aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego w postaci fakultatywnego zestawienia, które może być brane pod uwagę np. przy planowaniu przyszłych przepływów pieniężnych z tytułu podatku dochodowego.

Z uwagi na wykazaną w badaniach istotność kategorii związanych z podatkiem dochodowym odroczonym biegły rewident, badając sprawozdanie finansowe, powinien przykładać szczególną wagę do weryfikacji aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Audytor nie może ograniczać się wyłącznie do kontroli poprawności obliczeń dokonanych przez badaną jednostkę. Przede wszystkim powinien przeprowadzić szczegółową analizę zidentyfikowanych przez spółkę różnic przejściowych pod kątem kompletności i prawidłowości wyceny. Weryfikacja odroczonego podatku dochodowego winna być ściśle powiązana z badaniem pozostałych obszarów sprawozdania finansowego, zwłaszcza tych, w których zostały zidentyfikowane różnice przejściowe. Pożądane jest także sprawdzenie prawidłowości ustalonych wartości podatkowych aktywów i zobowiązań, ponieważ jest to równie kluczowy element w procesie kalkulacji odroczonego podatku dochodowego, jak zweryfikowanie wartości bilansowych aktywów i zobowiązań badanego podmiotu. Warunkiem powodzenia weryfikacji podatku dochodowego odroczonego jest właściwie przygotowana dokumentacja. Przedmiot szczególnego zainteresowania w procesie rewizji podatku odroczonego

stanowi zestawienie różnic przejściowych na każdy dzień bilansowy, na który biegły rewident identyfikuje różnice przejściowe i stwierdza poziom ich istotności. Pozwala mu to przejść do kolejnego etapu badania, czyli sprawdzenia konkretnych zapisów księgowych.

Bardzo ważne jest udokumentowanie przez badaną jednostkę przesłanek uznawania wartości podatkowej aktywów i zobowiązań, co w polskich warunkach najczęściej sprawia kłopot księgowym. W sytuacjach wątpliwych należy przedstawić biegłemu opinię prawną odpowiadającą jednoznacznie na pytanie, czy dany koszt (przychód) księgowy będzie uznany w dochodzie przyszłych okresów.

Zakończenie

Podatek dochodowy odroczony jest powszechnie postrzegany jako jedno z największych wyzwań w rachunkowości. Trudno nie zgodzić się z tą opinią – okoliczności stanowiące podstawę jego tworzenia są złożone, charakteryzują się dużą niepewnością, uznaniowością i brakiem precyzyjnych przepisów prawa podatkowego.

Sama istota i sens ekonomiczny odroczonego podatku dochodowego osobom rozumiejącym system rachunkowości – jego cele i zadania – nie sprawia większych problemów. Podobnie jak w przypadku innych kategorii systemu rachunkowości podatek dochodowy odroczony to efekt stosowania zasad nadrzędnych rachunkowości – głównie zasady kontynuacji działalności, memoriału i współmierności. To właśnie nadrzędne zasady rachunkowości w dużej mierze determinują zasadność rozpoznawania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego w bilansie, co w konsekwencji przekłada się na kwotę podatku odroczonego w rachunku wyników lub w innych pozycjach kapitału własnego. Problem polega na tym, że jest to kategoria zależna od regulacji podatku dochodowego, a zatem jego jakość decyduje o stopniu trudności ujęcia tej kategorii w systemie rachunkowości.

Dla jednostek gospodarczych, które stosują zasady rachunkowości i są podatnikami podatku dochodowego od osób prawnych, niezwykle istotne jest prawidłowe identyfikowanie różnic istniejących między szeroko rozumianym prawem bilansowym a polskim prawem podatkowym. Na skutek ujemnych i dodatnich różnic przejściowych jednostki, których sprawozdanie finansowe podlega obowiązkowemu badaniu, są zobowiązane do tworzenia aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Jednak często z uwagi na złożoność omawianego zagadnienia i brak praktyki w pomiarze odroczonego podatku dochodowego jednostki popełniają błędy.

Osobą uprawnioną do weryfikacji prawidłowości obliczenia podatku dochodowego odroczonego jest biegły rewident. Biegły rewident podczas badania sprawozdania finansowego powinien zwracać szczególną

uwagę na prawidłowość wyceny aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego, a w szczególności weryfikować prawidłowość ustalania wartości podatkowej aktywów i zobowiązań, ponieważ jest to kluczowy element w procesie pomiaru odroczonego podatku dochodowego.

Z analizy, której wyniki przedstawiono w rozdziale piątym, płynie wniosek, że największy wpływ na wynik finansowy badanych jednostek miały aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które powstały na skutek aktualizacji wartości aktywów, tworzenia rezerw oraz wyceny aktywów i zobowiązań finansowych. Z kolei rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które były decydujące dla wyniku finansowego, powstały na skutek różnic przejściowych spowodowanych odmienną amortyzacją przyjętą dla celów księgowych i podatkowych, a także na skutek wyceny na dzień bilansowy aktywów i zobowiązań finansowych.

Przeprowadzona w monografii analiza literatury przedmiotu, analiza regulacji w zakresie podatku dochodowego, a także badania empiryczne potwierdzają, że mimo upływu ponad 20 lat od wprowadzenia kategorii podatku dochodowego odroczonego do polskiej praktyki rachunkowości wciąż stanowi on niełatwy element sprawozdania finansowego. Oznacza to, że wymaga dalszych badań i objaśnień. Niestety, podatek dochodowy odroczoney może zostać doceniony dopiero wtedy, gdy system rachunkowości przedsiębiorstwa będzie służył odwzorowaniu rzeczywistości biznesowej. Oznacza to, że nie będzie podporządkowany regulacjom prawa podatkowego. Wbrew pozorom dotyczy to nie tylko dużych jednostek – małe i średnie podmioty bardzo często borykają się z problemem różnic przejściowych, ale w wielu przypadkach wybierają rozwiązania podatkowe, które fałszują wartości bilansowe kategorii ekonomicznych ujmowanych w systemie rachunkowości, co w długim okresie może zagrażać ich egzystencji.

Bibliografia

Literatura

- Belon E., Kobiela M., Mądryk M. (2016), *Podatek dochodowy od osób prawnych w 2016 roku*, Wydawnictwo Podatkowe Gofin, Gorzów Wielkopolski.
- Brzezin W. (1980), *Teoria modeli ewidencyjnych*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, Częstochowa.
- Burzym E. (1993), *Przesłanki i perspektywy standaryzacji i międzynarodowej harmonizacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”, t. 23, nr 3.
- Dobja M. (1999), *Rachunkowość zarządcza i controlling*, PWN, Warszawa.
- Gabrusewicz W. (red.) (2014), *Audyt sprawozdań finansowych. Teoria i praktyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Gierusz B. (2002), *Bieżący i odroczony podatek dochodowy a zmiany w rachunkowości*, ODDK, Gdańsk.
- Gierusz B. (2005), *Modele alokacji podatku dochodowego w teorii i praktyce rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Gierusz B. (red.) (2014), *Odroczony podatek dochodowy w wybranych obszarach rachunkowości*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Gmytrasiewicz M. (2011), *Rachunkowość. Podstawowe założenia i zasady*, Vademecum Rachunkowości, Difin, Warszawa.
- Gos W. (2011), *Bilans. Znaczenie, koncepcje sporządzenia, formy prezentacji*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Gos W., Hońko S., Szczypa P. (2014), *ABC sprawozdań finansowych. Jak je czytać, interpretować i analizować*, CeDeWu, Warszawa.
- Gos W. (2015), *Współmierność przychodów i kosztów*, „Rachunkowość”, nr 12.
- Gos W., Hońko S. (2015), *Zasada ostrożności*, „Rachunkowość”, nr 4.
- Górowski I. (2013), *Analiza koncepcji ujęcia odroczonego podatku dochodowego w sprawozdawczości finansowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 913.
- Haller A. (1992), *The Relationship of Financial and Tax Accounting in Germany: A Major Reason for Accounting Disharmony in Europe*, „International Journal of Accounting”, t. 27.
- Helin A. (red.) (2014), *Dokumentowanie procesu badania w sposób zgodny z wymogami Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Hendriksen E.A., van Breda M.F. (2002), *Teoria rachunkowości*, PWN, Warszawa.

- Hońko S. (2013), *Wycena w rachunkowości. Znaczenie, podstawy, parametry i zasady*, Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe ZAPOL Dmochowski, Sobczyk, Szczecin.
- Jaruga A. (red.) (2005), *Geneza i rozwój MSSF/MSR oraz mechanizm ich zastosowania w Unii Europejskiej*, [w:] Jaruga A. (red.), *Jednostkowe sprawozdanie finansowe według MSSF/MSR*, SKwP, Warszawa.
- Karmańska A., Walińska E. (2006), *Środki trwałe w prawie bilansowym i podatkowym*, Wydawnictwo AD, Warszawa.
- Kowalska A., Baran B., Kowalski A. (2014), *Leasing w 2014 roku. Skutki prawne, podatkowe i rachunkowe*, Difin, Warszawa.
- Krawczyk T. (2011), *Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne w jednostkach sektora finansów publicznych*, PRESSCOM, Wrocław.
- Litwińczuk H. (2001), *Prawo podatkowe przedsiębiorców*, KiK Konieczny i Kruszewski, Warszawa.
- Małecki P., Mazurkiewicz M. (2016), *CIT: podatki i rachunkowość*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Messner Z. (1999), *Funkcje współczesnej rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, nr 51.
- Micherda B. (red.) (2011), *Współczesne aspekty realizacji kontrolnej funkcji rachunkowości*, Difin, Warszawa.
- Micherda B., Stępień K. (red.) (2016), *Integracja sposobu sporządzania, analizy i badania sprawozdania finansowego*, Difin, Warszawa.
- Nawrot A. (2009), *Amortyzacja podatkowa i bilansowa*, C.H. Beck, Warszawa.
- Nykiel W., Mariański A. (red.) (2015), *Komentarz do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych*, ODDK, Gdańsk.
- Olchowicz I. (2000), *Rachunkowość podatkowa*, Difin, Warszawa.
- Olchowicz I., Tłaczała A. (red.) (2015), *Sprawozdawczość finansowa według krajowych i międzynarodowych standardów*, Difin, Warszawa.
- Pacyna M. (2007), *Amortyzacja podatkowa środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Komentarz*, Polska Akademia Rachunkowości, Warszawa.
- Radawiecka E. (2008), *Odroczony podatek dochodowy w rachunkowości*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin
- Radebaugh L.H., Gray S.J. (1995), *International Accounting and Multinational Enterprises*, John Wiley & Sons, New York.
- Riahi-Belkaoui A. (1998), *Critical financial accounting problems: issues and solutions*, Greenwood Publishing Group, Westport.
- Sajewicz A. (2014), *Przychody, rachunkowość i rewizja finansowa*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Szychta A. (2015), *Przedmiot, cele i teorie nauki rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 85, nr 141.
- Świdarska G. (1989), *Bilans dynamiczny – teorie i aktualne znaczenie*, „Monografie i Opracowania”, nr 284.
- Świdarska G., Więclaw W. (red.) (2016), *Sprawozdanie finansowe według polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości*, Difin SA, Warszawa.
- Walińska E. (2003), *Rachunkowość podatków odroczonych*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa.
- Walińska E. (2004a), *Sprawozdawczość finansowa a podatek dochodowy w świetle integracji Polski z UE*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, t. 18, nr 74.
- Walińska E. (2004b), *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- Walińska E., Wencel A., Jurewicz A., Wiatr M. (2016), *Podatek dochodowy w systemie rachunkowości – zasady ustalania i rewizji*, SKWP, Warszawa.
- Wencel A. (2012), *Podatek dochodowy odroczone w systemie rachunkowości – krytyczna analiza zasad ujawniania w sprawozdaniu finansowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Winiarska K., Radawiecka E., Foremna-Pilarska M. (2008), *Amortyzacja i leasing środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Ujęcie rachunkowe i podatkowe*, ODDK, Gdańsk.
- Wojtasik P. (2007), *Amortyzacja podatkowa środków trwałych*, ODDK, Gdańsk.
- Wyrzykowski W. (2003), *Wynik bilansowy a dochód podatkowy w okresie transformacji systemowej*, Scientific Publishing Group, Gdańsk.
- Zubrzycki J., Sałyda P. (2016), *Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne*, Oficyna Wydawnicza Unimex, Wrocław.
- Żukowska H., Janik W. (2012), *Audyt zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo KUL, Lublin.

Akty prawne i środowiskowe

- Krajowy Standard Rachunkowości nr 2 *Podatek dochodowy*, Uchwała Komitetu Standardów Rachunkowości nr 7/10 z dnia 20 kwietnia 2010 roku (Dz. Urz. MF 2010, nr 7, poz. 31).
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości 1 *Prezentacja sprawozdań finansowych*.
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości 12 *Podatki dochodowe*.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 320 *Istotność przy planowaniu i przeprowadzaniu badania*.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 500 *Dowody badania*.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 520 *Procedury analityczne*.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 570 *Kontynuacja działalności*.
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 roku przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. L 320 z 29.11.2008 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2010 roku w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT) (Dz.U. 2010, nr 242, poz. 1622).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 1992, nr 21, poz. 86 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (Dz.U. 1994, nr 121, poz. 591 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku Ordynacja podatkowa (Dz.U. 1997, nr 137, poz. 926).
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego we Wrocławiu z dnia 2 marca 2011 roku, sygn. I SA/Wr 183/11.

Źródła internetowe

- Jurczyga M., *Utrata wartości aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego*, http://www.jurczyga.com/attachments/article/8/podatek_dochodowy.pdf, [dostęp: 21.06.2016].
- www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow/dzialalnosc/ciala-kolegialne/komitet-standardow-rachunkowosci, [dostęp: 12.12.2016].

Spis tabel

Tabela 1.	Charakterystyka podstawowych modeli rachunkowości	31
Tabela 2.	Metody alokacji międzyokresowej podatku dochodowego	50
Tabela 3.	Definicja, zakres i klasyfikacja środków trwałych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.	80
Tabela 4.	Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami w definicjach i zakresie środków trwałych	80
Tabela 5.	Zasady uznawania odsetek i prowizji od zobowiązań finansujących środki trwałe w świetle prawa bilansowego i podatkowego	86
Tabela 6.	Zasady aktywowania różnic kursowych w wartości początkowej środków trwałych według u.rach. oraz u.p.d.o.p. w podmiotach, które stosują metodę kasową do opodatkowania różnic kursowych	86
Tabela 7.	Zasady aktywowania różnic kursowych w wartości początkowej środków trwałych według u.rach. oraz u.p.d.o.p. w podmiotach, które stosują metodę księgową do opodatkowania różnic kursowych	87
Tabela 8.	Wstępna wycena środków trwałych – przykłady typowych różnic między u.rach. a u.p.d.o.p.	87
Tabela 9.	Przykładowe przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami dotyczącymi wstępnej wyceny środków trwałych	88
Tabela 10.	Zmiana wartości środków trwałych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.	94
Tabela 11.	Typowe przyczyny rozpoznania aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego wynikające ze zmian w wartości środków trwałych	95
Tabela 12.	Definicja wartości niematerialnych i prawnych – kluczowe różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.	98
Tabela 13.	Przykładowe przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego wynikające z różnic w definicjach księgowych i podatkowych wartości niematerialnych i prawnych	99
Tabela 14.	Wstępna wycena wartości niematerialnych i prawnych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.	100
Tabela 15.	Przykłady ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami przejściowymi dotyczącymi wstępnej wyceny wartości niematerialnych i prawnych	101

Tabela 16.	Amortyzacja wartości niematerialnych i prawnych – typowe różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.	102
Tabela 17.	Przykładowe przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami w amortyzacji wartości niematerialnych i prawnych	103
Tabela 18.	Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z różnicami dotyczącymi klasyfikacji umów leasingowych – perspektywa leasingobiorcy	106
Tabela 19.	Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane z rezerwami oraz rozliczeniami międzyokresowymi biernymi	111
Tabela 20.	Wycena bilansowa należności niefinansowych – różnice między u.rach. a u.p.d.o.p.	114
Tabela 21.	Przyczyny ujęcia odroczonego podatku dochodowego związane ze skutkami wyceny bilansowej należności niefinansowych	115
Tabela 22.	Skutki podatkowe wykorzystania odpisów aktualizujących wartość należności	117
Tabela 23.	Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego ujęte w rachunku zysków i strat analizowanych spółek [w mln PLN]	121
Tabela 24.	Udział aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek	122
Tabela 25.	Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowane w bilansie analizowanych spółek [w mln PLN]	123
Tabela 26.	Udział poszczególnych przyczyn powstawania różnic przejściowych w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek	125
Tabela 27.	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego wykazana w rachunku zysków i strat analizowanych spółek [w mln PLN]	127
Tabela 28.	Udział rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek	128
Tabela 29.	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowana w bilansie analizowanych spółek [w mln PLN]	129
Tabela 30.	Udział poszczególnych przyczyn powstawania różnic przejściowych w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek	130
Tabela 31.	Zestawienie różnic przejściowych ujętych w wyniku finansowym na każdy dzień bilansowy	137
Tabela 32.	Dokumentacja dotycząca odroczonego podatku dochodowego, która powinna zostać przygotowana przez spółkę, oraz czynności, jakie biegły rewident powinien wykonać podczas badania sprawozdania finansowego	137

Spis rysunków

Rysunek 1. Podstawowe grupy czynników środowiskowych determinujących kształt systemów rachunkowości	30
Rysunek 2. Istota różnic przejściowych	48
Rysunek 3. Podatek dochodowy w systemie rachunkowości	53
Rysunek 4. Przykłady realizacji wartości aktywów i jej skutki	55
Rysunek 5. Przykłady realizacji zobowiązań i jej skutki	56
Rysunek 6. Różnice między podatkową a bilansową wartością aktywów i pasywów oraz ich wpływ na rozpoznanie dodatnich i ujemnych różnic przejściowych	59
Rysunek 7. Obliczenie stanu aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy w podejściu bilansowym	60
Rysunek 8. Ujęcie skutków zmiany stanu aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy	62
Rysunek 9. Wpływ zmiany stanu aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy na bieżący wynik finansowy i kapitał własny	63
Rysunek 10. Przykład wyceny aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego od straty podatkowej	64
Rysunek 11. Przykład wyceny aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego od straty podatkowej z zastosowaniem zasady ostrożnej wyceny	64
Rysunek 12. Różnice o charakterze przejściowym („bilansowo-podatkowe”) w przychodach i skutki alokacji podatku dochodowego	68
Rysunek 13. Różnice o charakterze przejściowym („podatkowo-bilansowe”) w przychodach i skutki alokacji podatku dochodowego	69
Rysunek 14. Różnice o charakterze przejściowym („bilansowo-podatkowe”) w kosztach i skutki alokacji podatku dochodowego	71
Rysunek 15. Różnice o charakterze przejściowym („podatkowo-bilansowe”) w kosztach i skutki alokacji podatku dochodowego	72
Rysunek 16. Kategorie składników bilansu w świetle teorii bilansu dynamicznego	73
Rysunek 17. Aktywa i zobowiązania z tytułu podatku dochodowego odroczonego w bilansie dynamicznym	74
Rysunek 18. Ustalenie wartości początkowej w przypadku częściowo odpłatnego nabycia środka trwałego według u.p.d.o.p.	84
Rysunek 19. Udział aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek	126

Rysunek 20. Udział poszczególnych przyczyn powstania różnic przejściowych w aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek	127
Rysunek 21. Udział rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego w wyniku finansowym netto analizowanych spółek	131
Rysunek 22. Udział poszczególnych przyczyn powstania różnic przejściowych w rezerwie z tytułu odroczonego podatku dochodowego prezentowanego w bilansie analizowanych spółek	132